

33 H / 38

magazin istoric

SERIE NOUĂ – OCTOMBRIE 1996

● **Stabilizarea
din 1947**

● **Cam a ajuns
grupul Nagy
la Snagov**

● **Onoarea
generalului
Dragalina**

● **Petru cel Mare
și Ibovnica
devenită țarină**

**Director – redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU**

**Revistă de cultură istorică
Anul XXX – nr. 10 (355)
octombrie 1996**

**București, P-ța Valter Măărăcineanu,
nr. 1-3, etaj III, camerele 281, 285, 287
– Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1,
Căsuța poștală 1-702, Cod 70711,
Telefon: 615.09.91**

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin (responsabil de număr), Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ștefan
Secretar de redacție: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanța Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundația Culturală Magazin Istoric.
Revistă tipărită la R.A.I. – IMPRIMERIA „CORESI” – București, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

SUMAR

Studiul istoriei, rațiune de stat: C.I.Brătianu	2
Imperiul bizantin: Nicolae Bănescu	3
Revoluția din Ungaria: Imre Nagy, Mihai Retegan, Dumitru Tănăsescu, C. Cristescu, Radu Gabrea, Tita Chiper-Ivasiuc	6
Rolul finanțelor în modernizarea României: Daniel Dăianu	18
În București, acum 50 ani: Ioan Lăcustă	22
1945. P.C.R. „atacă” armata regală: Adrian Pop	26
Sofia. În culisele loviturii de stat: Vasile Stoica	29
Stabilizarea monetară din 1947: Costin Kirițescu	33
Pentru prima oară, Constantin Brâncuși în Parlamentul României	36
La Roma, în vreme de război: Emil Panaitescu	37
Drama generalilor români – Athanase Trincu: Al. Duțu, Fl. Dobre	42
Generalul Dragalina: Andrei Săvulescu	47
Memoriile unui diplomat român din epoca Roosevelt: Radu R. Florescu	49
Cinci ani cu Dimitrie Sturdza	52
Sindromul „cârțiței”: Cristian Popișteanu, Dorin Matei	53
Un posibil post-scriptum la războiul rece: C. Popișteanu, D. Matei	58
Süleyman Legiutorul: Mihai Conrad	61
Marcu Cercel: Pavel Binder	65
„Noi nu suntem niciodată noi înșine!”: Dan A. Lăzărescu	68
Friedrich Meinecke și școala sa istorică: Camil Mureșanu	73
Iubiri celebre. Petru cel Mare – slujnica Ekaterina	77
„Mica Orhidee” a marelui imperiu Qing: Anna Eva Budura	83
Case de corecție pentru minori în veacul XIX: Alexandru Vări	87
● Cărți sosite... 46, 51 ● România. Evoluție în timp și spațiu... 82	
● Povestesc veteranii... 91 ● Rebus istoric... 93 ● Dialog... 94	

**Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună**

GENERAL C.I. BRĂȚIANU

Studiul istoriei, rațiune de stat

Dacă în chestiuni de organizare militară fântâna cea mai temeinică o găsim în istoria trecutului militar al națiunii, cu atât încă trebuie să sperăm mai mult că istoria trecutului glorios al națiunii e o fântână prețioasă și de *virtuți militare*; virtuți capabile a ne forma în o temeinică educațiune militară, indispensabilă armatelor.

Bărbații de stat în adevăr mari, care s-au ocupat cu organizarea puterii armate a națiunilor, niciodată n-au nesocotit influența salutară a *istoriei militare* asupra *virtuților militare*, de aceea ei au introdus-o în educațiunea militară ca un factor principal de tărie al armatelor...

Noi încă nu puține pilde de *forță morală* putem găsi în trecutul glorios al neamului, pentru a ne afirma în o temeinică *educațiune militară*...

În această privință, operele bătrânilor noștri cronicari sunt pline de învățăminte sublime. Ele ne arată că duhul ostășesc la români ajunsese în culmea sa sub marii lor domni. Model de credință către capul lor, de dragoste către patrie și de pietate către religie, în aceste vremuri de mărire s-au văzut legiuni de români suferind cele mai tari torturi, fără să trădeze vrăjmașului nimic din ceea ce el dorea să știe; s-au văzut cete întregi de ostași care au preferat a pieri până la unul, decât a dezerta de la postul lor sau a se preda (capitula).

Numai în urma cercetărilor și studiilor istorice asupra acestui trecut glorios al neamului, cu spiritul nostru luminat, vom putea pătrunde și a ne apropia sublimele sentimente ale oșteanului român, inspirate prin credința „că cei legați prin jurământul ostășesc deveneau frați de cruce, nedespărțiți la viață și la moarte”. [B.P. Hasdeu, *Ion Vodă cel Cumplit*, București, 1865 - n.r.]...

Trebuie să recunoaștem că a ne deda serios studiului istoriei naționale, ridicând la treapta ce merită această ocupațiune și a o cultiva nu este pur și simplu o datorie patriotică, ci este o îndatorire de primă necesitate, este chiar o rațiune de stat. Statul are interes și datoria de a face ca toți cetățenii să cunoască trecutul părinților și străbunilor lor, luptele și jertfele lor pentru apărarea acestui pământ...

România trecută și România prezentă sunt cei doi factori de existență națională și care împreună conduc la o Românie viitoare.

Însă, o repet, studiul istoriei naționale și, în particular, al organizării

puterii vechii armate, precum și studiul chipului de apărare a țării este singurul mijloc de a ne arăta România trecută și de a surprinde secretele timpurilor de glorie ale neamului.

Și astfel cred că acum nimeni, nici chiar aceia care dau mai multă însemnătate studiului campaniilor recente, nu vor fi surprinși de importanța ce eu o acord trecutului militar mai departe al neamului românesc, adică de rolul cel mare ce eu atribui studiului istoriei militare naționale.

De astfel, este știut că viața poporului român, fiind fără încetare o viață de luptă, pentru români, mai mult decât oricare altă națiune, istoria militară națională este ea însăși istoria țării și a neamului românesc.

Această istorie este o carte de făcut.

(Fragmente din comunicarea *Însemnătatea istoriei naționale din punctul de vedere militar*, prezentată la Academia Română la 5 martie 1904)

O istorie inedită a Imperiului bizantin RĂSCOALA VLAHILOR ȘI A BULGARILOR

NICOLAE BĂNESCU

Reprezentant ilustru al historiografiei române, profesor la universitățile din Cluj și București în perioada cuprinsă între anii 1919-1947, membru al Academiei Române, chiar vicepreședinte al acesteia (1938-1947) până la

Dacă activitatea sa științifică este bine cunoscută specialiștilor, mai puțini sunt însă cei care știu că marele învățat a lăsat posterității și o importantă lucrare manuscrisă, care

lungul timpurilor cu privire la istoria Imperiului medieval răsăritean.

Tipărirea integrală a acestui manuscris se impune din două motive: unul științific, fiind vorba de una din ultimele sinteze de mari proporții asupra istoriei bizantine, încheiată în deceniul al șaptelea al acestui veac, aflată la zi cu ultimele cercetări în acest domeniu. Timpul nu a cauzat erodarea ei. Celălalt motiv ține de un deloc depășit orgoliu național: manuscrisul de față ne oferă cea mai completă și mai metodică istorie a Imperiului bizantin scrisă de un român (mai ales dacă o comparăm cu foarte personala Istorie a vieții bizantine concepută de Nicolae Iorga și apărută în limba franceză cu peste 60 de ani în urmă, în 1934, ulterior și în traducerea românească a Mariei Holban, în 1971).

Am selectat pentru cititorii revistei Magazin

hăturile lui Vilhelm Jordan, cronicul cruciatelor, cele ale lui Henri de Valenciennes, continuatorul său, ale lui Robert de Clary, alt istoric al cru-
zei mai lăsa nici o îndoială asupra ^{primii} solului Imperiului Bizantin în răscoala ca-
date noul imperiu. Și ne vorbesc în prima lui de Vlahi (Bulgari), de „regele

organizarea“ din anul 1948, Nicolae Bănescu (16 decembrie 1878 - 10 septembrie 1971) s-a bucurat de un binemeritat prestigiu în lumea științifică românească și internațională, asigurat prin studii de o certă și durabilă valoare științifică. Ca o expresie a acestei pretui, menționăm cooptarea sa în Comitetul de conducere al revistei Byzantium (Belgia) încă de la întemeierea acesteia (1924), titlul de Doctor honoris causa pe care Universitatea din Atena i l-a acordat în 1937, precum și alegerea sa ca vicepreședinte de onoare al Asociației Internaționale de Studii Bizantine în perioada 1961-1971.

a văzut încă lumina tiparului. Datorită generozității manifestate de domnul acad. Virgil Cândea, care mi-a pus la dispoziție materialul oferit domniei sale de familia ilustrului învățat, în vremea din urmă am făcut cunoștință cu un voluminos manuscris autograf, care reprezintă o istorie completă a Imperiului bizantin: mai bine de o mie pagini cu scrisul mărunt, ordonat și citit al autorului lor, cu numeroase adnotări și file adiacente. Semnată de Nicolae Bănescu, care și adaugă titlul de „Doctor în Filosofie de la Universitatea din München“, Istoria Imperiului bizantin pe care învățatul autor o duce până la sfârșit, adică până la 1453, se înscrie printre sintezele monumentale ce s-au alcătuit de-a

istoric câteva pagini din lucrare. Motivul alegerii pasajelor care descriu tocmai răscoala vlaho-bulgară împotriva dominației bizantine de la sfârșitul veacului al XII-lea, soldată în final cu crearea celui de al doilea țarat bulgar, rezidă în actualitatea unei

teme istorice care a constituit totodată o preocupare de căpetenie a lui Nicolae Bănescu.

Fiind vorba de un fragment desprins dintr-o sinteză mai amplă, am simțit nevoia precizării, în câteva cuvinte, a cadrului de istorie bițantină în care se desfășoară acțiunea condusă de frații Asan și Petru.

La 12 septembrie 1185, o răscoală a populației din Constantinopol provoacă înlăturarea lui Andronic I și urcarea pe tron a lui Isaac II (1185-1195), întemeietorul dinastiei Angelos. A fost un împărat slab, incapabil să facă față amenințărilor venite din Balcani și Asia Mică. În chiar anul urcării pe tron, a trebuit să facă față unei expediții normande și să plătească tribut turcilor selgiukizi pentru a-și asigura liniștea din partea lor. La sfârșitul anului 1185 a izbucnit răscoala vlaho-bulgarilor, condusă de cei doi frați de origine vlahă, Asan și Petru. Împăratul bizantin avea să întreprindă mai multe expediții pentru a-și restabili autoritatea asupra ținuturilor de la sud de Dunăre, dar fără succes. Mai mult, și sârbi conduși de cneazul Ștefan Nemanja și-au proclamat independența.

În 1187, căderea Ierusalimului în mâna lui Saladin a determinat organizarea în Occident a celei de a treia cruciade, în frunte cu Frederic I Barbarossa, împăratul romano-german, Filipp II August, regele Franței, și Richard. Înimă de Leu, regele Angliei. Ca și în cazul altor acțiuni de acest gen, Bizanțul a avut mai mult de suferit decât de câștigat de pe urma expediției contra necredincioșilor.

În 1195, Isaac II întreprinde o nouă expediție contra țaratului vlaho-bulgar. În tabără însă, a fost orbit și detronat de fratele său Alexios. Acesta a încercat să trateze cu Asan și Petru, dar pretențiile lor prea mari au dus la un eșec. Peste numai un an, Asan era asasinat de o rudă apropiată. În 1197 era asasinat și Petru, cel de al treilea frate, Ioniță Caloian (1197-1207), preia conducerea țaratului.

Să urmărim, în relatarea lui Nicolae Bănescu, evenimentele răscoalei lui Asan și Petru. Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

Tudor TEOTEOI

Vlahi, bulgari și cumani

Abia scăpase, prin această norocoasă campanie, de normanzi, când o nouă primejdie amenință tronul lui Isaac. Reformele încercate de Andronicos fuseseră părăsite. Exploatarea populației din partea nobilimii și a înalților funcționari începu iarăși a apăsa în provincii. Isaac era un om iubitor de lux și avea mania clădirilor costisitoare. Toate acestea înghițeau acum mari sume de bani. O împrejurare nouă agravă situația fiscală împovăratore, stârnind o mișcare serioasă în populația deznădăduită a Peninsulei balcanice. Niketas Akominatos explică toată această mișcare prin exasperarea populației din Haemus pe urma unui nou impozit aruncat asupra-i pentru căsătoria lui Isaac cu fiica regelui ungar.

Regele Bela III al Ungariei se folosise de încurcăturile imperiului, după moartea lui Manuel, pentru a-și întinde stăpânirea asupra Dalmației bizantine. El înaintase până la Triaditza și Isaac încheia atunci cu dânsul o pace pe care ținu s-o pecetluiașcă prin căsătoria sa cu Margareta, fiica regelui ungar. Pentru suportarea cheltuielilor acestei căsătorii, un nou impozit greu se aruncă asupra populației. Oamenii fiscului se purtară cu multă asprime în ridicarea dăjdiilor în părțile Muntelui Haemus și către mare, la Anchialos, unde se afla o densă populație românească, cunoscută prin icsușina la luptele în munți. Românii aceștia balcanici se ridică acum, împreună cu bulgarii din aceleași locuri, pentru a scutura jugul unei împărății asupritoare și, conduși de căpeteniile lor Petru și Asan, izbutesc a întemeia o împărăție care avea să țină două veacuri. S-a văzut multă vreme în mișcarea aceasta care a adus o refacere a vechiului țarat, de două ori nimicit, al bulgarilor, o simplă ridicare a bulgarilor, cu șefi ai lor, urmași ai țarilor dinainte. Astăzi nu mai poate fi îndoială asupra

caracterului românesc al mișcării, ca și asupra originii românești a conducătorilor ei.

Populația românească era însemnată în Tracia, la Dunăre și dincolo de fluviu, în tot timpul domniei Comnenilor. Ea ne apare la scriitorii bizantini încă din domnia lui Alexios I. În Tessalia era atât de numeroasă această populație, încât ea dete acestei regiuni numele de „Vlachia-Mare“. Dar nu e probabil, cum explică N. Iorga, ca această mișcare să fi pornit chiar din părțile acestea ale Tessaliei, în care vlahii erau cunoscuți, încă din vremea împăratului Basilios II, prin tăria lor războinică și prin firea lor răzvrătitore împotriva ingerințelor imperiului. Tărnoava de care se vorbește, e cea din Bulgaria – un text clar al lui Akominatos o arată.

Pentru a ațâța populația la această răscoală, cei trei frați chemară pe români și bulgari în biserica Sf. Dumitru ridicată de ei în Tărnova și călugări le spuseră că sfântul și-a părăsit lăcașul său din Tessalonicul spurcat de normanzii păgâni și că s-a retras la dânsii, aici, spre a le ajuta în lupta lor pentru libertate. Amănuntul acesta ne arată că mișcarea n-a început la Tynavos, în Tessalia, aproape de Tessalonicul unde se păstrau moaștele făcătoare de minuni ale sfântului.

Mărturiile lui Villehardouin, cronicarul cruciadei IV, cele ale lui Henri de Valenciennes, continuatorul său, ale lui Robert de Clary, alt istoric al cruciadei, nu mai lasă nici o îndoială asupra rolului prim jucat de români în răscoala care dete noul imperiu. Ei ne vorbesc în prima linie de „vlahi“ (Blaques), de „regele Vlahiei“ (roi de Blaques), de regele Vlahiei și Bulgariei, „roi de Blaques et de Bougrie“. Bulgarii sunt menționați între războinici, alături de Vlahi și de Cumani (Blas et Bougres; li Commain). Cumanii sunt adesea aduși de peste Dunăre în crâncenele lupte ce poartă și prin cumani se înțelege în această epocă și populația românească supusă lor.

Complot în cortul imperial

Pentru a relua firul povestirii, populația apucă armele și Petru se proclamă „Țar al bulgarilor și grecilor” (1186), la Târnova se așază un arhiepiscop, Vasile, neatârnat de Patriarhia de Constantinople. Atacul revoltaților asupra Preslavului nu izbutește; năvălind apoi în Tracia, sunt bătuți și căpeteniile răscoalei trec atunci Dunărea la cumani. În 1187 Asan înaintează cu ajutor cuman în Balcani, dar e bătut de sebastocratorul Ioan, Isaac, bănuitor, îi ia comanda și Ioan Cantacuzinos, care-l înlocuiește, e biruit, surprins noaptea în lagăr. Atunci se trimite împotriva răzvrătiților Branas, cunoscutul general. Acesta respinge pe vlahi peste Balcani și își duce după aceea armata la Adrianopol, unde ridică el însuși steagul revoltei. Față de răzvrătirile norocoase din Cipru și Bulgaria, și față de slăbiciunea cărmuirii, el se proclamă împărat și se îndreaptă asupra Constantinopolei. Un moment se putea crede că imperiul, în urma acestei revoluții, va trece acum în mâinile unui general energic, în stare a-i fi restaurat pentru un timp autoritatea-i decăzută. Spre norocul său însă, Isaac își găsi un aprig apărător în persoana cruciatului Conrad de Montferrat, care, în drumul său către Palestina, se apropia la Constantinople, unde se căsătorise cu Teodora, sora împăratului Ioan Isaac, primind și rangul de *Caesar*. Cu puținii săi latini, cu un număr de trupe grecești, turcești și georgiene el ieși în întâmpinarea lui Branas, și, la prima ciocnire, lovindu-se personal cu dânsul, îl ucise. Trupele lui Branas se împrăștiară apoi.

Ștefan Nemanja, care în urma tulburărilor de după moartea lui Manuel, izbutea să se ridice peste ceilalți jupani ai sârbilor, aruncând temelile viitoarei măiri a statului sârbesc, a fost, în timpul răscoalei românilor din Balcani, aliatul lor.

În sfârșit, în 1188, bizantinii izbutesc a lua prizonieră pe țarină și atunci se încheie cu răzvrătiții cel puțin un armistițiu, prin care împăratul primește pe fratele lor mai mic Ioniță ca ostateg la Constantinopol.

O nouă primejdie aduse asupra imperiului soldații Cruciaței a III-a. Petru și Asan propuseseră lui Frederic un ajutor de 40 000 de vlahi și bulgari pentru cucerirea Constantinopolei, cu condiția de a recunoaște lui Petru titlul de împărat și a-i acorda coroana imperiului, dar propunerea lor nu fusese primită. Cruciații trec în fine în Asia, în martie 1190, și trec pe la Philadelpia și Laodicia, în statele sultanatului de Iconium. Aici situația se schimbă. Chiligi-Arslan abdicase și stăpânirea sa se împărțise între numeroșii săi fii. Noul sultan de Iconium se împotrivesc cruciaților și atunci Frederic bate trupele turcești la Philomelium și atacă Iconium, capitala sultanului, pe care o ia cu asalt. Cetatea răvnită de atâtea ori de marii Comneni cădea în sfârșit acum în mâinile creștinilor.

Răscoala vlahilor luase în vremea aceasta proporții mari. Împăratul se hotărî a merge împotriva lor în persoană. Dar el fu zdrobit (1190) la Berroia, scăpând cu multă greutate din luptă. În urma biruinței lor, vlahii și bulgarii ajung stăpâni pe Varna, Anchialos, Niș și Triaditza. Un succes avu însă contra sârbilor. În 1190 împăratul izbutește să înfrângă pe Morava pe sârbii lui Nemanja, care prădaseră Scopje, și-i silește la pace. Tratatul era o recunoaștere a ființei statului sârb și acest act fu pecetluit prin o alianță de familie între casele domnitoare. Ștefan al II-lea, fiu al lui Nemanja, luă pe Eudoxia, nepoata împăratului. Dar în 1194 trupele de vlahi, bulgari și cumanii zdrobesc o armată bizantină la Arcadiopolis.

În vremea aceasta atât de critică pentru imperiu, o amenințare serioasă venea și din Occident. Henric VI, fiul lui Barbarossa, având în mâinile sale

și regatul Siciliei, prin căsătoria lui cu moștenitoarea acestui regat, Constanța, își propuse a uni lumea sub autoritatea sa, voină a realiza dominația universală. Pentru a-și crea în familia sa drepturi la coroana Imperiului bizantin, aflând în Palermo pe Irene, fiica lui Isaac Angelos și văduva unui membru al dinastiei normande, o va da în căsătorie fratelui său, Filip de Suabia (1197). În 1194, pe când Isaac era bătut de răzvrătiții noului stat româno-bulgar, Henric formula din partea sa la Constantinople pretențiile față de Bizanț: în calitatea sa de împărat roman el cerea Imperiului de Răsărit plata unui tribut și ajutor de trupe pentru cruciadă, în calitate de rege normand, cedarea teritoriului bizantin de la Dyssachion până la Tessalonic. Pentru strângerea tributului cerut de împăratul german o nouă dajdie specială se impunea, numită *alamanikon*. Numai moartea curând după aceasta (în 1197) a lui Henric scăpă Imperiul bizantin de încercăturile pe care nu Isaac era omul care să le înlăture.

Față de succesele repetate ale răscoalei vlaho-bulgare, Isaac, amenințat aproape de capitala sa, se hotărî a face o sforțare mare pentru a-i pune capăt. Se înțelese cu regele ungar Bela pentru o acțiune în părțile Vidinului; trupe de mercenari fură adunate din diferite părți și mari sume de bani cheltuite pentru echiparea lor. În martie 1195 Isaac ieșea din Constantinople, îndreptându-se pe valea Mariței. El își așază lagărul la Kypsela. Fratele său Alexios, care dorea cu orice preț a ajunge la tron, urzi atunci un complot pentru a-l înlătura. În lipsa lui Isaac, aflat la vânătoare, Alexios, însoțit de-ai săi, pătrunde în cortul imperial și se proclamă împărat. La primirea acestei vești, Isaac se depărtă de lagăr, pentru a fugi. Ajuns la Stageira de agenții uzurpatorului, el fu orbit și transportat, împreună cu fiul său Alexios la Constantinople, unde fură închiși. La 8 aprilie 1195, Alexios III ocupă tronul bizantin. ■

Imre Nagy a sperat, chiar și după sosirea sa în România, cel puțin într-un ajutor din partea unor partide frățești. Stau măturie și scrierile pe care le-a trimis lui Iosip Broz Tito și Wladislaw Gomulka. Le cerea celor doi lideri să acționeze pentru crearea unei comisii internaționale care să judece evenimentele petrecute în Ungaria și, mai ales, acuzațiile care i se aduceau că ar fi trădat principiile marxist-leniniste. Așa cum rezultă și din pasajele măturiei lăsate de Imre Nagy în timpul șederii la Snagov și prezentate în acest număr, preocuparea lui prioritară era să demonstreze că în Ungaria nu avusese loc o contrarevoluție.

Dar cum în politică sentimentele și recunoștința nu au ce căuta, nici Tito, nici Gomulka nu au intervenit în favoarea sa. La fel, Gheorghe Gheorghiu-Dej, angajat în acțiunea de obținere a retragerii trupelor sovietice din România și deci în păstrarea încrederii sovieti-

Documente necunoscute

REVOLUȚIA DIN UNGARIA

ce, a executat întocmai dispozițiile Moscovei în ceea ce privea grupul Nagy. Astfel se explică – alături de teama lui Dej față de procesul de destalinizare – faptul că în România organele de securitate au reușit să împiedice – cu excepția Timișoarei – demonstrații de masă. În subteran însă – așa cum am văzut deja în numărul trecut – au existat tentative de organizare a unor acțiuni de protest. Curajul acelor oameni merită măcar acum o recunoaștere. Publicăm deci o măturie provenită din partea forțelor de ordine despre acțiunile studențești de la Timișoara și amintirile regizorului Radu Gabrea și ale publicistei Tita Chiper-Ivasiuc despre acei ani.

Domnul conf. univ. dr. Mihai Retegan începe în acest număr prezentarea condițiilor în care a ajuns în România grupul Imre Nagy și statutul pe care l-a avut în timpul șederii la Snagov.

GRUPUL IMRE NAGY LA SNAGOV

MIHAI RETEGAN

Duminică, 4 noiembrie 1956, ora 7.45. Ambasadorul român la Budapesta, Ion Popescu-Puturi, telegrafia de urgență la București, la Centrala Ministerului afacerilor externe: „La ora 5 s-a început asaltul sovietic de «eliberare» a Budapestei [ghilimelele ne aparțin – M.R.] printr-un susținut tir de artilerie”. În acel moment, principalii conducători ai revoluției ungare (*Magazin istoric*, nr. 7-9/1996) – Imre Nagy, Geza Losonczy, Ferenc Donáth, Ferenc Jánosi, Gábor Tanczos, Szilárd Újhejlyi, unii însoțiți de familii – se aflau de câteva ore în localul Ambasadei Iugoslaviei. În scurt timp, numărul lor se va mări ajungând la 40 persoane, între care 13 copii (având vârsta cuprinsă între o lună și 10 ani). Se refugiaseră din fața tancurilor rusești în sediul misiunii diplomatice iugoslave, în baza dreptului de azil politic pe care îl primiseră de la guvernul de la Belgrad.

Ce anume determinase mânia lui „Big Brother”, așa încât acesta să-și trimită tancurile, aviația și artileria împotriva Budapestei și să urmărească capturarea lui Nagy și a tovarășilor săi? Ce intervenise între 28 octombrie, când conducerea comunistă de la Moscova decisese retragerea forțelor sale din Ungaria, și 4 noiembrie, data declanșării războiului sovieto-ungar?

Au fost, mai întâi, evenimente care, deși derulate în alte spații geo-politice decât cele europene, au influențat poziția marilor puteri față de ceea ce politologul André Fontaine, autorul lucrării *Histoire de la guerre froide*, numea „săptămâna adevărului la Budapesta”. Era vorba despre intervenția anglo-franceză în

Egipt, care a lipsit Occidentul de orice reacție față de felul în care Moscova acționa în Ungaria. Pe de altă parte, în S.U.A. se consumau ultimele momente ale campaniei electorale și președintele D.D. Eisenhower, fostul comandant șef al forțelor expediționare aliate în cel de-al doilea război mondial, fost

Unul dintre ascuțiturile revoluției ungare a fost îndreptat împotriva prezenței sovietice în țară. „Ruși, plecați acasă!” – se putea citi în multe locuri, între care și pe acest vagon de tramvai

În p. 6: cel care a pierdut puterea în noiembrie 1956, Imre Nagy, și succesorul său, János Kádár, înlăturat de pe scena politică ungară în mai 1988

comandant șef al forțelor NATO, aflat în fața celui de-al doilea mandat, nu ar fi riscat o atitudine fermă. Încă din 27 octombrie, într-un discurs ținut la Dallas (statul Texas), secretarul de stat John Foster Dulles a pronunțat faimoasa frază: „Noi nu considerăm aceste națiuni [cele din centrul și estul Europei – M.R.] potențiali aliați militari”. La 31 octombrie, într-un mesaj televizat adresat națiunii, Eisenhower a reiterat opțiunea de mai sus, liniștindu-i pe sovietici și indicându-le că Washingtonul nu va reacționa altcumva decât verbal la orice acțiune sovietică în Ungaria.

Au fost, apoi, evoluțiile din spațiul de criză. Atâta timp cât

„înovațiile” la învățătura marxist-leninistă se introduceau sub controlul partidului comunist, atâta timp cât acest partid reprezenta forța conducătoare și reformele erau dirijate de el, Moscova putea accepta, eventual, o liberalizare a sistemului. Era în spiritul destalinizării promovate de Hrușciov și al intenției de a oferi Occidentului o bază solidă de cooperare în cadrul coexistenței pașnice. Atât și nimic mai mult. Cu totul excluse erau părăsirea blocului, abandonarea principiilor marxist-leniniste ale internaționalismului proletar, deoarece ar fi creat imaginea unei Uniuni Sovietice incapabile să controleze mișcările din spațiul ei de influență și interes și, mai ales, în concepția liderilor de la Kremlin, securitatea strategică a statului sovietic. Or, programul lansat de Imre Nagy în a doua fază a revoluției avea incluse între obiective retragerea trupelor sovietice din Ungaria, abandonarea rolului conducător al partidului, in-

troducerea sistemului pluripartit, renunțarea la proprietatea socialistă în favoarea celei private.

Dacă evenimentele amintite dau fost determinante în grăbirea intervenției sovietice, cele din primul palier au dat Moscovei libertatea de mișcare.

Interesant este felul în care conducerea sovietică a gestionat criza ungară, ea urmărind, chiar de la data declanșării, două piste: una de acțiune „civilă”, care să țină sub control evoluțiile din Ungaria (prezența la Budapesta a „celulei de criză” Mikoian-Suslov și înlocuirea lui Ernő Gerő cu János Kádár, la sugestia lui, demonstrează acest lucru); și o alta, militară, ce urma să fie aplicată dacă prima ar fi eșuat.

Semnalul pentru cea de a doua variantă s-a dat în ședința Prezidiului C.C. al P.C.U.S., din 31 octombrie 1956, când mareșalul Uniunii Sovietice Gheorghe K. Jukov, ministru al apărării (și reprezentant al aripii dure în conducerea sovietică) a fost însărcinat „cu elaborarea unui plan corespunzător de măsuri în legătură cu evenimentele din Ungaria” (*Magazin istoric*, nr. 8/1996). În baza acestuia s-a produs intervenția trupelor sovietice din zorii zilei de 4 noiembrie 1956. Hrușciov, inițiatorul destalinizării, înăbușea astfel revoluția ungară prin metode staliniste.

Liderii maghiari au întrevăzut posibilitatea unei acțiuni de forță sovietice și au încercat diferite formule de contracarare. La 2 noiembrie, chiar în ziua în care János Kádár anunța formarea, evident sub control sovietic, a unui „guvern revoluționar muncitoresc-tărănesc”, Imre Nagy l-a convocat pe I.V. Andropov, ambasadorul sovietic la Budapesta, cerându-i să transmită la Moscova că guvernul ungar solicită retragerea definitivă a trupelor sovietice din Ungaria și angajarea de tratative

„privind înfăptuirea denunțării Pactului de la Varșovia”. Delegația ungară, condusă de Geza Losonczy, era gata să părăsească Budapesta și să se întâlnească la Varșovia cu o delegație sovietică.

Pe de altă parte, șeful serviciului de presă al Președinției Consiliului de Miniștri și membru al Biroului Politic, Zoltán Szantó, l-a contactat pe Delibor Soldatić, ambasadorul iugoslav la Budapesta, întrebându-l dacă membrii guvernului se pot refugia pe teritoriul ambasadei, în cazul în care „grupele reacționare organizatoare de pogromuri le-ar amenința viața”. În după-amiaza zilei următoare, Soldatić a comunicat că „suntem gata să acordăm azil, în măsura în care se vor folosi de îndată de el”.

Operațiile militare declanșate de sovietici au precipitat lucrurile și nu au mai permis alte tratative.

Șederea numerosului grup maghiar a fost dramatică: spațiul insuficient; trupele sovietice înconjuraseră ambasada și nu permiteau nici unei persoane cu cetățenie ungară să pătrundă sau să iasă; ele au interzis aprovizionarea cu cele necesare traiului și chiar cu

medicamente și au executat foc de mitralieră asupra ferestrelor localului, în urma căruia un diplomat iugoslav a fost ucis; lipsa de legături cu exteriorul. La acestea s-a adăugat o detașare treptată a președintelui R.S.F.I. Tito de premierul maghiar Imre Nagy.

Trebuie spus că Tito, conducătorul Iugoslaviei independente, antistalinist era el însuși comunist și înțelegea să susțină revoluția ungară în măsura în care ea contribuia la consolidarea poziției sale de lider al nealiniaților și dacă evoluția situației din Ungaria nu periclita sistemul comunist în întregul lui. Atitudinea lui va ieși în evidență cu ocazia discuțiilor iugoslavo-sovietice, desfășurate mai multe ore în noaptea de 2/3 noiembrie în insula Brioni. Atunci singura sugestie făcută de iugoslavi la planul sovietic - de intervenție militară - a fost - potrivit lui Veljko Mićunović, ambasadorul iugoslav la Moscova, prezent la discuții - că „Programul noului guvern [maghiar -M.R.] trebuie să condamne în mod ferm trecutul și să spună deschis adevărul despre Rákosi și Gerő”.

Soldatić urma să negocieze cu guvernul Kádár problema grupului

IMRE NAGY:

Cum am ajuns în România

La 19 noiembrie 1956, din însărcinarea guvernului iugoslav, a sosit la Budapesta loctiitorul ministrului de externe, Vidić, pentru a ajunge la o hotărâre în problema noastră. După mai multe tratative, la 21 noiembrie 1956 s-a ajuns la o convenție între cele două guverne. În baza acestei convenții, ca un răspuns la scrisoarea guvernului iugoslav, guvernul iugoslav și maghiar au convenit ca toate persoanele care se află la Ambasada iugoslavă din Budapesta, împreună cu familiile lor, să poată părăsi liber și nestingherite clădirea ambasadei, pot să se reîntorcă la locuințele lor, guvernul garantează securitatea lor personală și pentru atitudinea lor din trecut nimeni nu va folosi represuni.

Textul convenției ne-a fost comunicat de către D. Vidić, loctiitorul ministrului de externe iugoslav.

Tehnică desfășurării reînțarcerii acasă s-a discutat la 22 noiembrie 1956 între ambasadorul Soldatić și dr. Münnich Ferencz. Iugoslavii inițial așa au plănuit ca să fim duși la domiciliile noastre cu mașina ambasadei. Dr. Münnich nu a acceptat aceasta

și pentru evitarea ieșirii din comun și a eventualelor manifestații politice, după ce se face întuneric, la ora 6 seara, cu un autobuz ce se va pune la dispoziția noastră, organele maghiare se vor îngriji de transportarea noastră acasă.

La 22 noiembrie 1956, ora 6 seara, autobuzul a sosit în fața clădirii Ambasadei iugoslave.

Atașatul militar iugoslav plin de indignare a comunicat că șoferul din autobuz este rus și că sunt și alți însoțitori. Am comunicat că în aceste împrejurări nu ne vom urca în autobuz. După aceasta, în incinta ambasadei au intrat doi ofițeri de poliție maghiari și au comunicat că din însărcinarea lui Münnich ei se vor îngriji de transportarea noastră acasă. După aceasta, am început să ne urcăm în autobuz. Pe mine, au vrut să mă poștească într-o mașină mare „Zis”, ceea ce însă am refuzat și împreună cu ceilalți m-am urcat în autobuz.

În timpul când ne aranjam, unul din ofițerii poliției maghiare a scăpat spunând că înainte de a merge acasă ne vom duce la Münnich care dorește să ne yorbească

Nagy pentru a obține o declarație din partea noilor responsabili maghiari că lui Nagy și tovarășilor săi li se vor garanta securitatea personală și posibilitatea de a trăi liber în Ungaria.

La 21 noiembrie, „guvernul revoluționar muncitoresc-tărănesc” a comunicat trimisului lui Tito, Dobrovic Vidić, că este de acord cu declarația solicitată și că „nu intenționează să pedepsească pe Nagy Imre și membrii grupului său pentru activitatea lor din trecut. Luăm la cunoștință – continua nota Kádár – că în acest fel încetează dreptul de azil acordat grupului, ei înșiși vor părăsi Ambasada iugoslavă și se pot întoarce liberi în propriile lor locuințe”.

Dar, în acel moment, potrivit lui Mićunović, guvernul iugoslav cunoștea intenția lui Hrușciov de „a-l lăsa pe Nagy să plece în România”, deoarece „soluția de compromis propusă este singura posibilă care ne satisface atât pe noi, pe ei, cât și pe unguri, în timp ce românii s-au declarat de acord să ajute și să participe”. Tito s-a

puțin. După aceasta, imediat [ce] am coborât din autobuz, nu am permis să pornească și m-am antrenat într-o discuție aprinsă cu comandanții sovietici ce se aflau acolo în post și cu translatorul Ambasadei sovietice, care, de asemenea, s-a urcat în autobuz. Am chemat afară din clădirea Ambasadei iugoslave pe ambasadorul Soldatic cu care am comunicat cele întâmplate și am cerut să clarifice problema cu Münnich Ferencz.

Ambasadorul, acolo pe stradă, a protestat împotriva apariției și intervenției rusești și s-a referit la convenția dintre guvernele iugoslav și maghiar.

Pentru siguranță a dispus urcarea în mașină a primului secretar al Ambasadei iugoslave Georgievici și a atașatului militar, care să ne conducă pe toți până la acasă. Am pornit.

În curând s-a aflat că pe noi nu ne duc acasă. Când am pornit, în fața și după autobuz s-a pus câte un car blindat sovietic cu mitraliere gata de foc. După câteva minute, am ajuns în fața clădirii comandamentului orașenesc sovietic de pe drumul Ajtai-Dürer. Aici au înălțat cei doi funcționari de la Ambasada iugoslavă

declarat de acord cu propunerea, cu condiția ca ea să fie acceptată și de Nagy.

În urma inițiativei sovietice a sosit la Budapesta, în ziua de 22 noiembrie, o delegație română la nivel înalt: Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Emil Bodnăraș.

Între responsabili unguri și români s-au discutat probleme legate de caracterul evenimentelor din Ungaria (din stenograma întocmită cu prilejul convorbirilor a reieșit că János Kádár considera că la 23 octombrie a izbucnit o „răscoală armată”, iar după 31 octombrie „considerăm evenimentele contrarevoluționare”), de refacerea economică a Ungariei (România a acordat un împrumut de 10 milioane ruble pentru achiziționarea mărfurilor de primă necesitate), de soarta grupului Nagy.

Cu această ocazie s-a semnat de către István Sebes și Aurel Málnáșan, adjuncții miniștrilor de

externe ai Ungariei și României, o „înțelegere prin schimb de scrisori cu privire la azilul acordat lui Imre Nagy și persoanelor din grupul său pe teritoriul Republicii Populare Române”.

Motivul încheierii acestui acord era „situația periculoasă ce s-a creat pentru securitatea personală în Republica Populară Ungară a lui Imre Nagy și a membrilor grupului său”.

Ținând cont de acest lucru, ca și de dorința exprimată anterior de Nagy de a pleca din Ungaria în altă țară socialistă, guvernul român era solicitat „ca în interesul securității acestor persoane să le acorde azil vremelnice în România, până în momentul când situația din Republica Populară Ungară va fi de așa natură încât guvernul ungar să le poată garanta securitatea pe care le-a acordat-o”.

În acest timp, refugiații din Ambasada iugoslaviei se pregăteau să revină la casele lor (cel puțin așa credeau și așa declarase Kádár). În seara zilei de 22 noiembrie, 40 adulți și copii au ieșit pe porțile ambasadei.

→

Revoluția ungară a stârnit un val de simpatie în țările libere. Imagine de la o demonstrație de solidaritate, desfășurată în noiembrie 1956, la Copenhaga

amintiți mai sus și paza în autobuz a fost preluată de ostași sovietici.

La ruși. După un drum destul de lung, cu acoperirea celor două care blindeate, am sosit la școala militară numită după Rakoczi Ferenc al II-lea. Aici deja eram prizonieri. Ne-au interzis să

discutăm unul cu altul sau să intrăm unul în camera celuilalt. Pe coridoare erau santinele înarmate. Era clar că ne aflăm în mâinile organelor de securitate sovietice.

Încă în aceeași zi – 22 noiembrie 1956 în jurul orei 10,30 seara – m-am chemat afară din camera mea spunând că vrea să vorbească cu mine Roman Valter. Cu Roman Valter, pe care l-am cunoscut bine la Moscova, în anii 1940, din munca lui de redactor la acele posturi de radio-emisie ilegale pentru străinătate.

În cursul discuțiilor de aproape două ore, Roman Valter mi-a comunicat că din însărcinarea lui Gh. Gheorghiu-Dej și Kádár János vrea să vorbească cu mine. În numele lor, mi-a comunicat că rugămintea lor comună este ca voluntar să părăsesc țara, să plec în România unde voi primi cea mai bună îngrijire și voi

Pentru cei care sperau că se vor reîntoarce la activitățile întrerupte la 4 noiembrie, surpriza s-a produs în momentul urcării în autobuzul care staționa în fața ambasadei. Vom ilustra următoarele 24 de ore din viața grupului, folosind însemnările lui Geza Losonczy, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, unul dintre conducătorii revoluției ungare.

„La ora 6 a sosit autobuzul. Vukmanski, atașatul militar (iugoslav), a fugit disperat la tovarășul Sz., deoarece mașina era condusă de un șofer rus. Am întrebat pe cei doi polițiști, însărcinați cu însoțirea autobuzului, și aceștia au comunicat că șoferul rus ne va apăra împotriva eventualelor greutăți ce am întâmpina pe drum.

După unele discuții ne-am decis să ne urcăm. Pe Nagy Imre au vrut să-l împingă într-o mașină aparte, dar până la urmă a venit cu noi. Ambasadorul ne-a dat pe Georgević și Vuko Mirović ca să ne însoțească pe mașină în calitate de observatori. Pe aceștia, în fața Palatului [Parlamentului?] i-au coborât din autobuz. Li s-a interzis să ne însoțească mai departe. Nu știam unde ne duc. Ne-au însoțit mai

multe mașini și mașini blindate. Până la urmă ne-au coborât la comandamentul NKVD, la o școală medie din Mátyásföld V Kobácsi 7. Acolo poliștii s-au scuzat că ei n-au făcut altceva decât au executat ordinul tov. Műnnich. A spus că ne va duce acasă, dar în prealabil vor să vorbească cu noi. Ne-au separat de familiile noastre și ne-au pus în camere separate.

Noaptea am aflat că Szabasz-Szántó, încă de duminică, sunt, de asemenea, acolo. În cursul nopții Nagy a dus tratative cu un funcționar superior român [Valter Roman] pe care-l cunoștea încă din timpul războiului. Acesta ne-a propus să venim în România, unde ne vor scălda în lapte și miere. Nagy a refuzat în mod categoric.

Dimineața Műnnich ne-a chemat la rând pe fiecare dintre noi. Mie mi-a afirmat că vrea să discute cu mine despre desfășurarea evenimentelor. I-am răspuns că despre această problemă putem discuta numai dacă vom fi liberi și independenți. I-am spus că între guvernul Kádár și guvernul iugoslav a fost un acord conform căruia noi putem să ne întoarcem liberi acasă. În realitate NKVD-ul ne-a arestat, referindu-se

la el. Műnnich a protestat: Aceasta nu este arest. În oraș ordinea încă nu este restabilită și în interesul nostru am fost aduși aici. Pe urmă a trecut din nou la evenimentele în curs. Am spus din nou că în asemenea condiții nu sunt dispus să discut despre chestiuni politice.

Exact aceeași poziție au avut și ceilalți. Haraszti i-a spus lui M[űnnich] în față că aceasta este o procedură mășnavă, că el, care a semnat în numele guvernului K[ádár] acordul, vine aici să discute.

Soția lui Rájk s-a întâlnit cu el pe culoar și i-a spus: Să-ți fie rușine, d-ta ai promis la înmormântarea lui Rájk László că vei avea grijă de văduva și orfanul acestuia. Asta este grija, că am fost arestați de NKVD? Műnnich i-a răspuns că nu va dura mult. În câteva zile vă veți putea duce acasă.

În cursul zilei paza a devenit mai severă. Nu se putea trece dintr-o cameră într-alta și pe culoar nu ni s-a permis să vorbim când ne-am întâlnit mergând la W.C. Unguri pe care încă așeară i-am văzut în jurul nostru au dispărut și în jurul nostru au fost numai ruși.

După masă, în jurul orei 3, ni s-a spus să ne pregătim fiindcă vom,

→

sta acolo până la normalizarea relațiilor politice în Ungaria.

După ei, pentru aceasta e nevoie de 2-3 luni, după care mă voi putea reîntoarce în Ungaria, unde voi putea lua parte la viața politică și socială după considerentele mele. Cu aceasta aș da cel mai mare ajutor partidului și guvernului. Plecarea mea este recomandabilă și pentru aceea că în cazul rămănerii mele în Ungaria aș putea fi expus la un atentat, la un pericol de moarte.

Roman Valter mi-a mai comunicat că asupra hotărârii mele ar trebui să dau o declarație pentru punerea în cunoștință și liniștirea opiniei publice.

Roman Valter mi-a spus că împotriva voinței mele nu voi fi scos din țară. Cu aceasta ne-am despărțit. Această convorbire am adus-o la cunoștința tovarășilor mei.

A doua zi - 23 noiembrie 1956 - în cursul dimineții a sosit Műnnich și în afară de mine a dus discuții cu toți membrii grupului de deportați. Comportarea tovarășilor noștri a fost hotărâtă și demnă.

În aceeași după-masă la orele 4 a trebuit să ne pregătim urgent, căci rușii ne-au comunicat că ne vor duce în altă parte. Ne-au încărcat în 2 autobuze militare (fără geamuri închise). Aici au pus între noi pe Lukács György, Szanto Zoltan și Vas Zoltan împreună cu soțiile lor. Ei au părăsit clădirea ambasadei cu 3 zile înaintea noastră având încredere în promisiunile lui Kádár că se pot întoarce liberi la

locuințele lor. Soarta lor a fost identică cu a noastră, numai că noi nu am știut aceasta. Acum eram din nou împreună și sub escorta carelor blindate și a soldaților înarmați, ne-au transportat pe drumuri ocolite la aeroportul Feri-Negyri unde ne-au încărcat în 2 avioane sovietice. Unul din avioane după câte știu a fost al delegației guvernamentale române care se afla la Budapesta (avion de construcție sovietică).

În acest avion, împreună cu mine și soția mea, au mai ocupat loc Lukács György cu soția, Szanto Zoltan cu soția, Vasarhelyi Miklos cu soția și 3 copii, precum și Ujelyi Szilard. Piloți au fost ruși. Paza noastră a fost făcută în afară de ostași sovietici înarmați cu pistoale automate, de persoane din NKVD. Până la plecare a stat în avion translatorul de limbă maghiară al Ambasadei sovietice din Budapesta, care a făcut serviciul pe lângă Suslov și Mikoian pe timpul șederii lor în Budapesta. După o călătorie de 2 ore și un sfert, zburând la o înălțime de 3 000 m, la ora 7 seara am sosit pe un aeroport necunoscut acoperit cu zăpadă.

La început am crezut că am putea fi undeva în jurul Lvovului. Însoțitorii noștri nici după aterizare n-au vrut să ne spună unde am sosit. Numai atunci când la aeroport a apărut tov. Moghioroș, membru al Biroului Politic al Partidului Român, am aflat că am sosit la București. Eu am părăsit aerodromul cu o mașină de turism fiind însoțit de Moghioroș și am ajuns la o casă de odihnă de pe malul lacului Snagov, care mi-a fost desemnată ca locuință. ■

pleca în altă parte. Ne-au urcat în două autobuze ale căror geamuri le-au acoperit cu foaie de cort, pentru a nu fi văzuți de cetățeni. Ne-au transportat pe aerodromul din Ferihegy, unde ne-au urcat în mai multe avioane de pasageri înzestrate în mod special. Până la urmă, la orele 4.30, avioanele au decolat spre o destinație necunoscută, cu noi: János, Donáth și soția lui Rájk. După 2 ore am aterizat. Ne-au urcat într-o mașină separată și ne-au dus timp de circa o oră pe un drum înghețat. După multe căutări am coborât în fața unei case mici.

Poziția extrem de fermă, exprimată de Nagy în timpul convorbirii cu Valter Roman din noaptea de 22 spre 23 noiembrie a fost adusă rapid la cunoștința Moscovei; în chiar ziua de 23 noiembrie, Malenkov (aflat și el în misiune la Budapesta, împreună cu Suslov și Aristov, secretar al C.C. al P.C.U.S.) telegrafia la Kremlin: „*A ieșii la iveală că Imre Nagy este categoric împotriva să părăsească țara, nu vrea să dea nici un fel de declarație utilă guvernului maghiar actual, invocând faptul că el nu este liber*”.

Potrivit acordului semnat la 22 noiembrie între guvernele ungar și române, ultimul se angaja să acorde „*azil în Republica Populară Română lui Imre Nagy și persoanelor din grupul său, asigurându-le șederea în condițiuni conforme cu regulile ospitalității și va lua toate măsurile necesare pentru a-i feri de molestări din partea adversarilor politici, de eventuale acte de răzbunare din partea rudelor sau prietenilor victimelor terorii fasciste contrarevoluționare din vremea guvernării lui Imre Nagy și de orice act care ar primejdi securitatea lor personală*”.

În conformitate cu regulile internaționale care statuau drepturile și obligațiile azilanților politici, guvernul român „*nu va permite lui Imre Nagy și grupului său să desfășoare pe teritoriul Republicii Populare Române activități care să aducă prejudicii ordinii de stat democrat-populare din Ungaria, guvernului revoluționar muncitoresc-tărănesc ungar sau proprietății obștești sau particulare a poporului ungar*”.

Cele două articole creau cadrul deținerii în România a lui Imre Nagy și a tovarășilor săi, până când situația din Ungaria s-ar fi „normalizat” și, deci, securitatea lor

personală ar fi putut fi asigurată, dar mai ales până când organele de partid române încheiau ceea ce s-a numit „exploatarea informativă” a liderilor ungari.

Unul dintre lucrurile pe care astăzi nu le cunoaștem este mandatul guvernului român și cine l-a fixat. Răspunsul poate explica în mare parte măsurile extreme, speciale, pe care le-au luat autoritățile comuniste române față de grupul Nagy: instituirea unui sistem de pază dublă la vilele C.C. de la Snagov, unde erau cazați maghiarii; înregistrarea totală a convorbirilor principalilor lideri; fotografierea corespondenței și a manuscriselor; organizarea unor „discuții” pe marginea evenimentelor derulate în Ungaria între 23 octombrie și 4 noiembrie; interdicția de a părăsi zona unde erau cazați; membrilor „grupului mic” (care cuprindea pe conducătorii revoluției) le era interzis a stabili contacte între ei.

Felul în care Moscova a rezolvat „afacerea Nagy”, iar Bucureștii s-au implicat în ea a deteriorat relațiile cu Belgradul. Ambasadorul iugoslav în capitala României, Vuianović, aprecia, în cursul unei convorbiri cu Gheorghiu-Dej (la care au mai asistat Gheorghe Apostol, Petru Borilă și Emil Bodnăraș), că „*situația se deteriorează, parcă v-a-ți întoarce la 1948*”. Pentru a opri procesul degradării, o delegație română, compusă din Bodnăraș și Borilă, s-a deplasat la granița cu Iugoslavia, unde s-a întâlnit cu una iugoslavă condusă de Edvard Kardelj. Potrivit celor transmise telefonic de Dej președintelui Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., Bulganin, scopul întâlnirii era de a ne „*înțelege cu iugoslavii ca aceștia să nu facă tărăboi în jurul chestiunii și să nu ascuțită situația*”.

E cazul să spunem că în acele zile conducerea română era îngrijorată de puternicul curent revizionist ce se manifesta în Ungaria în problema Transilvaniei. După prima misiune oficială la Budapesta de la sfârșitul lui octombrie Valter Roman informa la 2 noiembrie Biroul Politic despre „*presiunea de jos în ce privește Ardealul*”, ca și asupra faptului că liderii revoluției ungare „*au încurajat pe aceste elemente*” și au cerut să „*dăm autonomie Ardealului*”.

Primul secretar al C.C. al P.M.R. a intrat din nou în legătură cu Bulganin, în aceeași zi, comunicându-i că este preferabil ca elementele principale ale discuțiilor cu iugoslavii să fie aduse la cunoștința Moscovei nu prin telefon. În această situație, „*el și Bodnăraș*” — informa Bulganin Preșidiul C.C. al P.C.U.S. — *vor veni la Moscova ca să informeze personal despre rezultatele convorbirilor*”.

Vizita celor doi lideri români la Moscova (doar la câteva zile după cea a delegației conduse de Chivu Stoica) nu s-a bucurat de publicitatea indeobște făcută în asemenea cazuri. Istoricul român o poate reconstitui după stenograma ședinței Biroului Politic al C.C. al P.M.R., desfășurate în ziua de 1 decembrie 1956, în cadrul căreia Dej și Bodnăraș au prezentat toate punctele de vedere — român, iugoslav, ungar (Nagy și Kádár) și sovietic — exprimate în problema Nagy. Din cuvântul final al lui Gheorghiu-Dej reținem (ca având relevanță și pentru problema noastră): „Astăzi multe lucruri ne sunt mai clare decât înainte și probabil că ne vor fi și mai clare în măsura în care vom cunoaște din discuțiile cu grupul acesta al lui Nagy și cu Imre Nagy în persoană în ce măsură s-au împletit acțiunile iugoslavilor în Ungaria cu activitatea acestui grup, fără să umflăm lucrurile, pentru documentarea noastră în primul rând, pentru a ne da seama mai bine unde poate să ducă asemenea acțiuni [sic!] și pentru a lua măsuri, continuând cu perseverență la înlăturarea pericolului de agravare a relațiilor cu Iugoslavia, de ascuțirea relațiilor, de a continua pentru relații prietenești, sincere, loiale, pentru că nu se poate ca ei să nu-și fi dat seama că au de-a face cu oameni care își dau seama și știu să descifreze ce s-a petrecut în Ungaria”.

Pentru a ști, Biroul Politic a desemnat ca Valter Roman, Nicolae Goldberger și Iosif Ardeleanu să poarte discuții cu liderii revoluției ungare; în același scop, manuscrisul lui Imre Nagy — *Analiza evenimentelor din Ungaria* —, precum și alte scrieri ale lui Lukács, Donáth, Losonczy au fost fotografiate, traduse și puse la dispoziția „conducerii superioare de partid și de stat”. ■

(Va urma)

„Când barca a început să se scufunde, ei în primul rând s-au gândit la pielea lor“

DUMITRU TĂNĂSESCU

Am mai avut ocazia să relatăm, în episoadele anterioare despre evidenta tendință a lui Imre Nagy de a-și justifica acțiunile întreprinse în octombrie-noiembrie 1956. Prin tot ceea ce afirmă, el caută să demonstreze că nu s-a abătut nici o clipă de la adevărata învățătură marxist-leninistă, denaturată total de stalinism, șovinism de mare putere,

și de epigonii de la Budapesta, Rákosi, Gerő, Revai etc. Tendința este și mai pronunțată atunci când trece la aprecieri globale asupra revoluției ungare, a greșelilor săvârșite – atâtea câte poate el identifica și recunoaște.

O problemă care l-a obsedat a fost cea a ilegalității guvernului alcătuit de János Kádár, căruia nu îi recunoștea existența decât din data

de 7 noiembrie 1956. Până atunci, ținea Nagy să sublinieze, „guvernul național a fost la putere de drept, acesta a fost recunoscut internațional, cu acesta s-au ținut legăturile diplomatice. Până la 7 noiembrie 1956 nici guvernul Uniunii Sovietice nu a rupt relațiile cu el. Guvernul național a fost împiedicat în funcționarea lui constituțională de către operațiunile

→

La Timișoara, cu 33 de ani înainte...

C. CRISTESCU

S-au publicat în anii din urmă în presă relatări ale unor participanți la mișcările studențești ce au avut loc în octombrie 1956 la Timișoara, ca răspuns la evenimentele din Ungaria. Unul dintre fruntașii mișcării, Aurel Baghiu, a scos și un volum în care descrie anii de pușcărie pe care i-a făcut ca urmare a atitudinii adoptate atunci. Faptele sunt deci cunoscute. Vrem să adăugăm mărturiilor celor de pe baricade un document care probează că regimul comunist dăduse ordine extrem de severe pentru suprimarea oricărei acțiuni care putea cât de puțin să-i zdruncine dominația absolută.

Este vorba de un *Proces-verbal*, încheiat la 1 noiembrie 1956, de o comisie compusă din comandantul garnizoanei Timișoara, locțiitorul său politic, un ofițer de securitate și șeful Comendurii de fapte: „În zorii zilei de 31.X.1956 a fost încercuit căminul arătat mai sus [al studenților mediciniști] cu un număr de 70 ostași și ofițeri, ca rezultat al manifestărilor antipopulare ale studenților din acel cămin.

În timpul zilei, agitația în rândurile studenților a crescut, adunându-se în fața ieșirii fiind opriți de către soldați unele elemente au adus injurii la adresa armatei, în același timp huiduiau armata în cor“.

Mai târziu, „în seara aceleiași zi[le], din informațiile culese de către ofițerii care se aflau în mijlocul studenților... cât și din informațiile administratorului de cămin care domiciliază în acel cămin, a rezultat că studenți baricadează holul principal al căminului, cât și alte uși din interior. Totodată, cărau cărămizi și le postau la etaje în locurile de unde ar putea acționa cu ele împotriva armatei noastre.

Față de această situație s-a dublat efectivul și asigurat paza efectivului“.

În continuare, autorii documentului prezentau desfășurarea evenimentelor care au declanșat

militare ale trupelor sovietice. «Guvernul» Kádár, până la data de 7 noiembrie 1956, nici de fapt, și mai puțin de drept nu a condus în Ungaria». De aceea, considera Imre Nagy, în timpul tratativelor sovieto-ugoslavice, purtate după refugiarea sa la Ambasada iugoslavă, Moscova i-a solicitat o declarație de demisie, datată 4 noiembrie 1956. Se putea justifica astfel faptul că guvernul Kádár ceruse intervenția trupelor sovietice în Ungaria.

Un spațiu important acorda Imre Nagy și duplicității sovieticilor în derularea tratativelor pentru ieșirea Ungariei din Tratatul de la Varșovia. Mai ales că după înfrângerea revoluției, acest punct din programul său i-a fost reproșat în mod deosebit, ca o dovadă a trădării lui față de „lagărul” socialist. Iată ce spunea Imre Nagy: „Este cunoscut că în legătură cu declararea

neutralității, am afirmat în mod public că dorim să asigurăm neutralitatea Ungariei prin garanția comună a celor patru mari puteri, Uniunea Sovietică, Statele Unite, Anglia și Franța... Concomitent cu denunțarea tratatului de la Varșovia, am comunicat guvernului sovietic că dorim să ducem tratative cu guvernul sovietic și guvernele interesate în privința încetării valabilității tratatului de la Varșovia și a modalităților de a pune [acest lucru] în aplicare. Pentru tratative am propus Varșovia. În această privință ne-am adresat guvernului polonez, de unde în scurt timp a și venit răspuns, conform căruia guvernul polonez a fost de acord ca tratativele să aibă loc la Varșovia, dacă și guvernul sovietic este de acord. Toate acestea le-am comunicat guvernului sovietic prin ambasadorul sovietic de la Budapesta, Andropov”. Andropov și

Moscova au manevrat cu multă abilitate, până în clipa în care au trimis tancurile.

O altă acuză care i s-a adus lui Imre Nagy a fost aceea de a fi sprijinit, prin atitudinea sa, manifestările teroriste ale contra-revoluției. „Este necesar să se vorbească într-un mod mincinos și denaturat despre contra-revoluție, căci numai astfel era posibil să se reîntoarcă la metodele teroriste ale lui Rákosi-Gerő, la metode teroriste, la lichidarea democrației și cuceririlor revoluției și – în fond – de a continua de acolo unde a întrerupt în octombrie Gerő și conducerea de partid... Nu se poate justifica totul prin contra-revoluție și nu se poate găsi pentru tot un pretext: Pe lângă aceasta, s-a pus un accent hotărâtor pe amestecul imperialist. Accentuarea amestecului imperialismului extern și prezentarea exagerată a acestuia ca

→

riposta armatei. Potrivit unor martori, lectori la școala de partid din Timișoara, într-un geam de la mansardă ar fi apărut un individ, s-a stins lumina și apoi a tras un foc de pistol. Aceiași martori au mai auzit și zgomotul făcut de două explozii puternice.

„În urma primului foc tras din câmin, soldații au deschis foc, unii trăgând în sus, iar alții asupra clădirii câminului. Comisia a verificat acest lucru, constatând că au fost trase circa 30-35 cartușe, dintre care unele au pătruns în interiorul câminului prin geamurile camerelor nr. 56, 62, 84, 85, fără a răni sau ucide vreun student”.

După ce ofițerii au reușit să oprească focul, la Dușa principală a fost descoperită și prima victimă, un fruntaș din U.M. 03849, rănit de colegii săi. Transportat la spital, ostașul a fost salvat.

Autorii raportului continuau: „Presupunerile că s-ar fi aruncat de către studenți două grenade asupra ostașilor, aceasta nu se confirmă, în schimb cele două explozii în realitate au existat. Nu s-au găsit corpuri delictice care ne-ar da indicii precise asupra proveniențelor. Se presupune că unii studenți ar fi pregătit din clorur de potasiu introduse în cutii de conserve sau sticle aceste mijloace explozive, care fiind aruncate în rândurile ostașilor au produs explozie. Existența exploziilor au fost confirmate de toți ofițerii și soldații prezenți la acțiune.

Comisia verificând informațiile că studenții au întreprins baricadarea unor uși, a constatat că acest lucru se confirmă găsindu-se în fața diferitelor uși de la intrare, dulapuri și lăzi”. S-au mai găsit și cărămizi, strănse pentru a riposta contra armatei.

Urmează un pasaj care ar putea fi nostim dacă nu s-ar situa într-un asemenea context tragic. „În camera 134 s-a găsit numitul Bogdan Grigore debil mintal

care afirma că el a fost de partea studenților deoarece ei îi dau de mâncare și că a acționat împreună cu ei. Fiind întrebat anume cum a acționat a relatat următoarele: «Am luat un dop de burete, l-am pus pe geam, lovind în el cu polonicul; am provocat o detunătură. În urma acestuia, armata a început să tragă». Menționăm că în geam au fost găsite rămășițele dopului”. Iată deci care era sursa focului de pistol. Desigur, autorii nu puteau încheia astfel actul lor de constatare. Așa că, după ce atrăgeau atenția asupra faptului că nu se putea pune bază pe spusele unui debil mintal – chiar dacă constatașă că spusele lui se confirmau – trăgeau concluziile: „Elemente dușmănoase din rândul studenților au deschis primii foc, în urma căruia a reacționat armata. Au provocat cele două explozii, un preparat de clorură [?] de potasiu, pentru a intimida militarii. Au baricadat și au adunat la diferite intrări ale câminului gramezi de cărămizi, cu care să acționeze asupra militarilor în care [caz?] de vor pătrunde în câmin. Comisia consideră că nu ar fi fost nevoie de a se trage un număr așa de mare de cartușe, dar acest lucru a fost provocat de focul tras din câmin și de cele două explozii, cât și insultele și calomniile aduse militarilor de către elementele dușmănoase din rândul studenților”. Dincolo de mărturiile deja publicate și pe care le-au menționat la începutul prezentării noastre, să mai adăugăm un fapt. În baza ordinelor superioare, în ziua de 30 octombrie au fost arestați șase studenți și un asistent, considerați capii mișcării și condamnați, în total, la 34 ani de pușcărie. Represiunea a continuat și în zilele următoare, când au mai fost arestați încă 20 studenți și un profesor universitar. Doar doi au fost eliberați fără condamnare. Ceilalți au adunat un număr de 46 ani și 3 luni de pușcărie, câțiva având apoi și domiciliu obligatoriu. ■

un pericol deosebit era necesară – pe de o parte – pentru a justifica chemarea și intervenția forțelor armate sovietice, iar pe de altă parte, pentru a dovedi că nu am fi putut apăra cu forțele proprii – împotriva atacului comun al contrarevoluției și puterilor imperialiste – democrația populară în țara noastră, fără «sprijinul» forțelor armate sovietice”. Și adăuga Imre Nagy: „Minciunile despre acțiunile groaznice ale fascismului, ale teroarei albe ca și despre numărul mare al victimelor etc. au drept scop derutarea opiniei progresiste internaționale, a democrațiilor și socialiştilor și maselor comuniste, prezentându-le situația în așa fel parcă armatele sovietice ar fi împiedicat crimele fasciste și ar fi salvat omenirea progresistă de grozăviile fascismului”.

Totuși, fostul prim-ministru din zilele revoluției ungare era obligat să recunoască faptul „că în cursul luptelor au avut loc și acte teroriste, care au produs victime. Înainte de toate, aceste victime se recrutează din rândurile organelor securității statului, care în cursul celor 12 ani au devenit urâte de popor, ca unelte criminale de executare a acțiunilor antipopulare ale clișii Rákosi, călăii și schingiutorii poporului maghiar. Împotriva acestora au avut loc acte teroriste. Münich a fost ministrul de interne și nici el n-a putut împiedica acest lucru. Cu atât mai mult cu cât în timpul luptelor A.V.O.-iștii [securității] au fost acei care au tras în popor, au provocat și au comis vărsări de sânge, lucru cunoscut de toată lumea”. Și el mergea chiar mai departe: „Oare au avut loc și acte teroriste contrarevoluționare? Da. Și dușmanul de clasă s-a pregătit să se războie și în mai multe locuri au căzut victime și comuniștii. Acei martiri ai revoluției, pentru moartea cărora națiunea poartă doliu, vor fi răzbuțai pe cale legală”.

Dintre cauzele interne ale înfrângerii revoluției, Imre Nagy insistă mai ales asupra a două. Prima o constituiau tendințele particulariste și provincialiste. „Țaria cea mai mare a revoluției, izvorul elanului ei, care s-a manifestat atât de minunat la

început, a fost unitatea națiunii întregi. Tendințele particulariste care s-au localizat la «unități» mai mici au slăbit considerabil elanul revoluției, au izolat unele regiuni între ele și s-au izolat și de Capitală. Acest lucru a însemnat o lovitură serioasă pentru forțele revoluționare și a înlesnit activitatea elementelor reacționare contrarevoluționare, a slăbit efectul măsurilor luate de guvernul central și ca o consecință gravă, a cauzat dezordine și nesiguranță, la care a mai contribuit în mod hotărâtor și pasivitatea și atitudinea de așteptare a maselor țărănești”. Imre Nagy adăua și exemple concrete: «Comitetul revoluționar național din Győr» a început tratative cu noi pentru crearea unui comitet revoluționar național de dincolo de Dunăre, pe care ulterior l-au și înființat la Győr și care a început să funcționeze ca un «guvern» de dincolo de Dunăre. Asemenea tendințe s-au manifestat și la Szolnok și Miskolc”.

„Ca o manifestare nedespărțită a particularismului, deosebit de dăunător în revoluție, a fost și *provincialismul*: interesele întregii națiuni au fost trecute în urma intereselor mărunte locale, întunecând scopurile și perspectivele revoluției, prin revendicări reale și exagerate”. Concluzia lui Imre Nagy era că „aceste două chestii, particularismul și provincialismul, au făcut ca la luptele de eliberare și la răscoala populației orașenești să participe numai muncitorimea și tineretul, deoarece masele mari țărănești n-au jucat nici un rol, nici pe tărâm politic și nici în luptele armate... țărănimea, care se mișcă mai încet și mai greoi decât muncitorimea organizată, n-a mai avut posibilitatea să treacă la acțiuni revoluționare și nici n-a putut să se alăture în mod activ la lupta muncitorimii”. Imre Nagy era obligat să recunoască faptul că nerezolvarea clasice probleme leniniste a „alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare” se datora și terorii instaurate de regimul comunist la sate.

În fond, considera Imre Nagy, înactivitatea țărânilor era cea mai puternică dovadă a faptului că în Ungaria nu avusesse loc o

contrarevoluție. „Ce fel de contrarevoluție poate fi în anul 1956, într-o Ungarie industrializată, în cel de al 12-lea an al construcției socialismului, a cărei forță principală este muncitorimea industrială, clasa cea mai avansată, conștientă și organizată a societății, care a participat la această «contrarevoluție», când se știe că la contrarevoluție participă păturile cele mai înăpăiate, micii proprietari, micii capitaliști și mulți dintre [reprezentanții] țărânilor legați de regimul trecut”. Imre Nagy uita că tocmai o asemenea mentalitate și justificase represiunea declanșată de comuniști la sate.

Dar ceea ce l-a afectat cel mai tare pe liderul revoluției maghiare au fost trădările interne. Revine în mai multe rânduri asupra lor, cu un evident dispreț față de făptași. „Acești viteji și înțelepți întârziști s-au comportat ca niște șobolani nemernici, când barca a început să se scufunde, ei în primul rând s-au gândit la pielea lor. Ei tipă astăzi ca niște derbedei despre «patrie», varsă lacrimi de crocodil asupra jertfelor provocate de acțiunile teroriste, dar nu spun nimic despre ei înșiși: unde au fost ei și ce au făcut ei?”

Și tot Imre Nagy răspundea: „Mátyás Rákosi, după destituirea sa de la postul de prim-secretar, s-a hotărât repede să părăsească țara și a plecat în Uniunea Sovietică. În toilul evenimentelor din octombrie au fugit Gerő, Hegedűs, Kovács István și mulți alți conducători ai partidului și ai guvernului. În mod laș, cruțându-și propria lor viață, împachetându-și bunurile și lucrurile casnice, escrotați de militari sovietici, fără a întreba partidul, în тайнă, dar cât mai urgent, au părăsit țara”.

La fel s-au comportat apoi – după cum am văzut deja – Kádár și Münich. Consecințele actului lor erau astfel rezumate de Imre Nagy: „Fuga și trădarea lui Kádár și Münich a constituit o lovitură pentru revoluție, a dat frâu liber aspirațiilor reacționare, a sprijinit elementele de dreapta, însă n-a putut submina prestigiul și influența comuniștilor în rândurile maselor”. ■

(Va urma)

CUM AM VRUT SĂ AJUNG MINISTRU

RADU GABREA

În ședința din 24 octombrie 1956, Biroul Politic al Partidului Muncitoresc Român adopta un lung șir de măsuri care – credeau inițiatorii lor – aveau să izoleze complet România de evenimentele ce se desfășurau în Ungaria. „Cordonul sanitar“ a avut însă fisuri. Știrile și comentariile prezentate de posturile de radio Vocea Americii, Europa Liberă, BBC, ca și alte surse de informare „subterane“ au permis românilor să afle ce se petrecea în Ungaria.

Cu urechea la aparatele de radio și cu gândul la fapte mari, studenții din Timișoara, Cluj, București, Iași și Brașov au încercat să organizeze acțiuni de protest, pentru care – deși cele mai multe au rămas în stadiul de proiect – au primit sute de ani de pușcărie. Între cei arestați s-au numărat Alexandru Ivăsiuc, celebrul scriitor de mai târziu, Paul Goma sau Radu Gabrea.

Cunoscutul regizor, autorul filmului *Prea mic pentru un război atât de mare*, pe atunci student la Construcții, a făcut parte dintr-un grup – alături de Mircea Tatos, fratele altui regizor, regretatul Alexandru Tatos – ce își propunea să organizeze o manifestație în Piața Universității, la 5 noiembrie 1956. Arestat la 12 noiembrie 1956, era achitat la 19 aprilie 1957 de orice penalitate, fiind eliberat din penitenciar la 28 mai 1957.

„Participarea“ sa la mitingul care nu a mai avut loc i-a lăsat amintirile ce urmează.

→

LUPTA CU IREALITATEA

Arestarea lui Alexandru Ivăsiuc, student în anul AIIV al Facultății de medicină generală București, s-a petrecut în 4 noiembrie 1956 într-o casă aflată pe str. Busolei (!) În tradiția epocii care suprainterpreta orice amănunt, adesea se preta la comentarii dintre cele mai răutăcioase. Din nou – de data aceasta cu consecințe grave – se dovedea că tânărul Ivăsiuc nu se „orientase“ deloc în realitatea din jur. Împreună cu alți 10 colegi și prieteni intenționa să organizeze la sfârșitul lui noiembrie un miting de protest, în scopul de a face presiuni asupra autorităților ca să elibereze pe studenții de la ziaristică, filologie, medicină, construcții, arestați pentru ceea ce se numea atunci, succint, „solidarizarea cu evenimentele din Ungaria“. Inspirându-se după memoriul studenților timișoreni, formulaseră și o serie de revendicări cu caracter social-politic pe care aveau de gând să le prezinte cu acest prilej. (Mai târziu, s-a spus că în ancheta făcută de organele de securitate, unii dintre tinerii arestați au „recunoscut“ că, de fapt, se urmărea transformarea mitingului într-o mișcare de proporții care să ducă la răsturnarea regimului.) Mult înainte de a da titlul unui volum de eseuri pe care l-a semnat ca

scriitor (*Radicalitate și valoare*, 1972), *radicalitatea* a constituit pentru Alexandru Ivăsiuc un mod de acțiune asupra aparențelor înșelătoare, calea de aflare a adevărului. Dacă omul pe care l-am cunoscut un deceniu mai târziu, curând după ieșirea sa din detenție, ar putea fi prins într-o formulă, cred că l-aș putea numi pe Alexandru Ivăsiuc „un luptător cu irealitatea“.

Pentru el, a accepta în 1956, după denunțarea cultului personalității și după declanșarea evenimentelor din Ungaria, că regimul totalitar reprezintă – *libertatea*, dominația sovietică în țările estului – *prietenie*, revolta din Ungaria – *contrarevoluție*, iar înecarea ei în sânge de către trupele U.R.S.S. – *ajutor internaționalist frățesc*, ar fi însemnat a accepta irealitatea. Așa cum mi-a povestit el însuși, în ziua aceea de noiembrie, a fost căutat de doi reprezentanți ai forțelor de ordine care au răscolit casa și l-au arestat: unul, se mulțumea să rămână „el însuși“, rău, grosolan, celălalt juca rolul celui „bun“, compătimitor, părand jenat de situația în care era obligat să se afle. După același tipic, avea să se desfășoare și ancheta: securiștii *răi* erau înlocuiți cu câte unul *bun*, purtând mereu masca „raționalității“.

O atmosferă ciudată de speranță și amestec domnea pretutindeni... Ca și cum oamenilor li se luase frica cu mâna. Radiourile se auzeau din ce în ce mai tare de prin case și parcă o convenție se stabilise între „turnători” și „turnați”. Toată lumea urmărea cu sufletul la gură ce se întâmpla la Budapesta. O solidaritate necunoscută până atunci se răspândise peste tot împreună cu un amestec de entuziasm și speranță. Când deodată *Discursul lui Imre Nagy*, strigătele lui de ajutor, care prevesteau o tragedie, au strâns aerul.

Nereușind să intru la „Teatru”, unde avusesem deja două încercări susținute cu celebra poezie *Sărman cizmar* a lui Topârceanu, invocată și masacrată de mulți aspiranți pe drumul Thaliei, intrasem la „Construcții”, de lene, fiindcă fusese singurul loc unde, din lipsă de aspiranți, se putea intra cu o „maturitate de zece”, cum avusesem eu, fără examen de admitere, putând astfel să profit de o vacanță fabuloasă la mare. În acea zi din noiembrie mă duceam la cursurile care aveau loc în fostul Liceu „Mihai Viteazul”. La colț, pe Elefterie, m-am întâlnit cu

fostul meu coleg de liceu, Andi Dincă, băiat frumos și plin de succes la fete, M-a întrebat dacă stiam de manifestatia studentască de la ora trei, din P-ța Universității. „Pentru Ungaria”, mi-a mai șoptit el uitându-se împrer cu teamă. Tragedia ce se întâmplase îl făcuse mai prudent. Nu știam, dar i-am promis fără ezitare că voi veni.

Am coborât din tramvaiul 14 la Universitate, neobservând nimic ce putea să semene cu ceva neobișnuit... P-ța Universității era plină de lume, așa cum era întotdeauna, oamenii agitați alergau după tramvaie sau troleibuze în du-te-vino-ul deja familiar mie. Numai pe Edgar Quinet și pe Academiei se vedeau camioane militare cu prelată verde. „Cam multe”, mi-am zis, fără să le acord prea mare importanță. M-am plimbat o vreme în sus și-n jos pe B-ul Republicii și nevăzând pe nimeni cunoscut mi-am mutat centrul plimbării pe Magheru, prin fața Casei Suțu. Nici acolo nu era ceva care să semene a manifestație. Doar un alt fost coleg al meu de liceu, Sandu M., care reușise ce nu reușisem eu, să intre la „Teatru”, m-a

salutat și s-a apropiat de mine. Știam că este „prietenul oficial” al Ginei F., o fată fascinantă, cultă, care citise *Gog* de Papini și era sufletul unui mic ceneclu pe care îl țineam cu numai o singură sedință în casa unui coleg de-al nostru. Cu toții îl invidiam, eu mai mult pentru că drumul Thaliei i se așternea în față. M-am apropiat de el și ne-am plimbat câteva minute împreună. Deodată el mă întreabă în șoaptă: „Și tu ai venit pentru manifestație?” Răspunsul meu afirmativ nu l-a mirat, am mai stat câteva minute împreună, dar, fiindcă nu se întâmpla nimic, ne-am despărțit.

Ajuns la facultate, le-am povestit colegilor mei și toți m-au rugat să îi anunț imediat când mai aflu de așa ceva.

După o săptămână, tocmai mâncam de prânz între două cursuri acasă, în Oboderanu, în casa părintească construită de tata din economiile lui de profesor. Tata a fost primul din generația lui de țărani care a ajuns atât de departe să-și facă casă în București, casă care a și fost prompt naționalizată în '48, fiindcă tata, apolitic și „prusac” prin educație, detestând clasele politice, nu a

„De ce nu vrei să recunoști tu, Sandule(!), măi băiatule, că n-ai acționat de capul vostru, ci la ordinul legionarilor din închisoare? Nu așa că ei v-au pus la cale, prin Marcel Petrișor, hai, recunoaște! Vrei să încapi iar pe mâna căpitanului ăla rău?” Căpitanul Enoiu, principalul tortionar al grupului de studenți, își îngăduia clipa de revenire între reprizele de bătaie sălbatice. Într-o zi, el s-a adresat celor doi — Alexandru Ivasiuc și „complicele” său, Marcel Petrișor, student filolog, despre care aflase că dorea să fie scriitor: „Proști, bă! Habar n-aveți! Ce-o să scrii tu, mă? *Aflați de la mine: noi o să vă omorăm și pe urmă tot noi o să scriem despre voi!*” La proces s-a încercat obținerea mărturisirii că studenții lotului din care făcea parte și Alexandru Ivasiuc au fost influențați în acțiunea lor de către vechii legionari: ca o consecință a acestei „recunoașteri”, Marcel Petrișor și alți câțiva urmau să fie condamnați la moarte. Există și acum în casa noastră o traducere din Roland Barthes, publicată de Marcel Petrișor, pe a cărei pagină de gardă stă scris „Lui Șașa Ivasiuc, al cărui *NU* mi-a salvat viața” (în final lui M.P. îi fusese dat *numai* 25 de ani de muncă silnică). Cei cinci ani de închisoare la care a fost condamnat atunci Alexandru Ivasiuc, plus domiciliu obligatoriu în Bărgan, după ispășirea termenului — cea mai mare pedeapsă din tot lotul din care a făcut parte — s-a datorat poate și faptului că n-a vrut să accepte sugestia apărătorului său, aceea că ar fi fost *nebun*. Se aduceau

în sprijinul posibilei, jenantei, „căi de scăpare” argumente din trecutul acuzatului. Înainte de medicină, fusese student la filosofie, dat afară după un an și jumătate, ca ecou îndepărtat al „demascărilor” din 1952. Nici acolo nu se arătase supus realității: încercase să-i atragă de partea „filosofiei idealiste” pe studenții veniți de la Școala muncitorească. (Unul dintre aceștia, coleg de dormitor, îi striga „Bă, Kant, cu tonul unei înjurături, — cum își amintea mai târziu Alexandru Ivasiuc.) Alt motiv care pleda pentru incapacitatea inculpatului de a realiza pe ce lume se află, era „delirul de înaltă origine”, un cap de acuzare la excluderea sa de la filosofie. El afirma, se lăuda printre colegii săi „veniți la facultate de la strung sau de la coarnele plugului”, că se înruștește cu familia maramureșeană de origine nobiliară, Mihaili de Apșa, din care făcea parte și memorandistul Teodor Mihaili, vice-președinte, în 1918, al Adunării de la Alba Iulia, prieten și, pe căi îndepărtate, rudă, se pare, cu Iuliu Maniu. Cât de întreg la minte se arăta în acei ani, un tânăr trăitor în Republica Populară Română, ce nu-și ascundea admirația față de filosofia „putredă, decadentă” și nici nu-și renega originea? De la darea afară de la filosofie, până la intrarea la medicină fusese muncitor necalificat, cărător de fier beton la construcția noii aripi a Palatului. Dar nici „mediul sănătos” — iată — nu-l putuse aduce la rațiune, cu picioarele pe pământ, în lumea reală. Alexandru Ivasiuc a respins cu hotărâre această cale de salvare într-un mod care a făcut ca

urmat invitația lui Roșianu! „Haideti cu noi, d-le Gabrea” (adică cu comuniștii), așa cum o făcuseră cei mai mulți prieteni de-ai lui la Universitate. În timpul mesei ne-am pomenit cu vizita unui individ cu înfățișare modestă, cu șapcă, aducând mai degrabă a poștaş sau distribuitor de pachete, care mi-a înmănat o invitație să vin în aceeași zi la biroul M.A.I. din Calea Victoriei, pentru „a da niște informații”. Cum erau acasă, și mama și tata s-au hotărât să mă însoțească, iar eu, fără să mă gândesc la nimic, mi-am luat pantofii cei noi, cu talpă de „crep”, de care eram foarte mândru.

Afară era o zi de noiembrie cu burniță și am mers toți trei pe jos, fără o vorbă. Ajunși la „Informații”, mi-a fost clar: „părinții nu aveau voie să mă acompanieze”. Ne-am despărțit fără o vorbă.

¹ Mihail Roșianu, învățător și membru de partid din ilegalitate, secretarul regional de partid Oltenia; a participat la organizarea evadării lui Gh. Gheorghiu-Dej din lagărul de la Tg. Jiu.

A fost președintele Comitetului Radiodifuziunii, al ARLUS, al Institutului de relații culturale cu străinătatea.

Ne-am revăzut după nouă luni, în mai 1957, după o detenție de șapte luni, în care șase luni singur, în celelele de la M.A.I., de la „Interne”, „Malmaison”, „Uranus”.

În acest timp, după fiecare drum cu ochelarii negri, am aflat că participasem la un complot antistatal împreună cu „legionarii” Petrișor, Ivasiuc și Serdaru, că voisem „să devin ministru”, cum îmi spunea cu reproș gardianul care îmi aducea mâncarea, că urma să fiu condamnat între cinci și zece ani, după art. 327 CP „Agitație publică”, etc., etc. La proces m-am descoperit în dosar cu Andi Dincă și colegul Sandu M., care am înțeles că mă turnase, probabil fără voia lui, cu frumoasa Gina F. și „un grup de la Drept”. Procurorul militar n-a avut fapte multe de incriminat la mine. Am înțeles că Andi le spusese că el m-a anunțat că este vorba de o manifestare legală, iar față de un coleg „de grup”, care căutase un pistol ruginit, aruncat în Bellu în 1948, eu chiar păream că nu făcusem nimic. Am reușit să fiu achitat. Mă apăsaseră avocatul Zăhărescu, despre care un gardian îmi spusese că e cel mai bun, și tata, care ca absolvent

de drept, ceruse și el să mă apere. Argumentul tatii: eu nu putusem participa la o manifestație care nu a existat. Și a citit din ziarul *Scântea*, la proces, care înfiera minciunile imperialismului americani și ale coziilor lor de topor, care inventaseră evenimente în București, printre studenți, evenimente care, după cum spunea și garanta ziarul, nu au avut niciodată loc. Iar Zăhărescu, avocatul neînfricat, pe care gardianul meu îl lăuda ca pe cel mai „clonțos” și curajos, a fost arestat după două luni și a făcut cinci ani de închisoare. Se pare că sărise calul, luându-se la un proces de Drăghici în persoană.

Am fost eliberat în 28 mai 1957 de la „Uranus”. Îl cunoscusem între timp și pe dl. Enoiu. În spatele comandantului, când acesta mi-a înmănat ordinul de eliberare, se afla un uriaș portret *Stalin în bibliotecă*. Eroul portretului murise în 1953. Cu patru ani înainte. Abia astăzi am înțeles sensul acestui lucru. În 1957, băieții de la M.A.I. erau încă „în tranziție”

P.S. Tonul celor de mai sus, după aproape patruzeci de ani, să nu vă înșele. Înăuntru a fost cumplit! ■

sentința inițială de condamnare să rămână definitivă. A fost data de Tribunalul Militar București, la... 1 aprilie (!) 1957.

După ispășirea pedepsei, s-a întors în București îmbătrânit, urât de torturat, fără perspective; fusese scos din viața civilă între 23 și 30 de ani. La un moment dat, a vrut să-și continue studiile la medicină; a obținut de la facultate o adeverință, potrivit căreia, deși terminase anul III (1955/1956) cu calificativul *foarte bine*, în anul IV fusese considerat repetent (!), iar în 1957/1958 „nu s-a mai înscris, fiind declarat repetent și exmatriculat”. Părea că nimeni nu auzise vreodată că fusese arestat. Irealitatea continua. A fost momentul când s-a decis pentru literatură.

După un debut spectaculos cu romanul *Vestibul*, încununat cu premiul de proză al Uniunii Scriitorilor și după publicarea volumelor *Interval* (premiul revistei *Viața Românească*) și *Cunoaștere de noapte* — ne aflăm în 1969 în Statele Unite, ca beneficiari ai unei burse de creație la International Writing Program. Alexandru Ivasiuc conferențiasa la Universitatea Berkeley, în California. Am cunoscut atunci un profesor american, Andrews, care ne-a invitat să petrecem seara cu el și cu nevasta sa, Gerda, în San Francisco. Eram toți de aceeași vârstă, ne simțeam bine, cei doi soți au hotărât să încheiem seara la *Alexi's*, la țigani, un local sofisticat și scump. Americanele cu ochelari cu lanț, oameni de afaceri, actori nonconformiști, admirau un grup de cântăreți,

cu dairale și fuste largi, care executau „muzică țigănească autentică”, după cum spunea reclama. Dintr-o dată acolo, pe malul Oceanului Pacific am auzit „Suliko”, melodia dragă tovarășului Stalin, pe care toți o cântasem cândva: la Galați, eu, în corul Liceului Mihail Kogălniceanu, la Sighet, la „Dragoș-Vodă”, Alexandru Ivasiuc; pe când îl chema Andras Istvan și era elev la Budapesta, o cântase Andrews, fugit în '56 din Ungaria, după „evenimente”. Soția lui și-o amintea dintr-o școală din Leipzig, în R.D.G. — țară din care evadase în 1953. Pentru restul consumatorilor de la *Alexi's* melodia nu reprezenta decât o probă de virtuozitate gitană...

La întoarcere, intrând pentru câteva clipe în casa profesorului, am descoperit pe peretele biroului său un mare tablou sepie, datorită căruia vizita noastră s-a prelungit până în zorii în discuții și neașteptate amintiri. Printre domnii bătrâni din fotografie, romancierul român Alexandru Ivasiuc și profesorul ungar-american Andrews își descoperiseră rude, strămoși, bărbați al căror chip se păstrează în albumele de familii ale celor doi luptători de altădată ce fuseseră împreună în temnița la Văcz sau Szeged. Dintr-o pură întâmplare, la douăzeci de ani de la data arestării sale, chiar în 4 noiembrie 1976, lui Alexandru Ivasiuc îi apărea romanul *Racul*, radiografie a sistemului totalitar dintr-un inventat spațiu latino-american. Luptătorul cu irealitatea își consolida victoria sa, obținută cu alte arme. ■

Tita CHIPER-IVASIU

O întrebare m-a frământat din momentul în care am fost invitat să iau parte la conferința de la Budapesta¹: care este relevanța trecutului – și anume perioada interbelică – pentru economiile (post-comuniste) în curs de transformare din Europa Centrală și de Est, în general, și pentru România, în special.

Există, cel puțin, două explicații pentru faptul că am cedat tentației de a fi condus în încercarea mea de această idee, în loc să

nimerit să trăiască... profesiunea de economist ar trebui să se mândrească că dovedește oportunism în sensul menționat². În acest fel, el a dat o replică lui Bridgman, laureatul Premiului Nobel pentru fizică, care a arătat că handicapul major al științei economice este oportunismul intelectual caracteristic slujbașilor ei.

Al doilea motiv este rolul educativ al istoriei. Deoarece, pe de o parte, cursul evenimentelor istorice și interpreta-

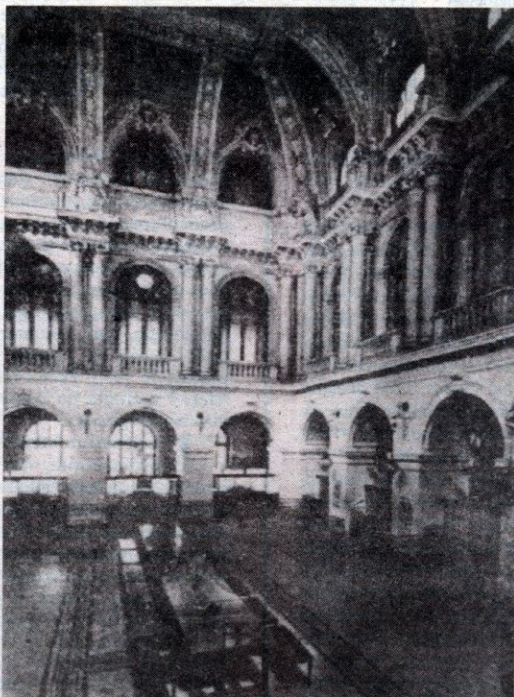
rea lor analitică se află la baza dezvoltării unei cunoașteri teoretice consolidate și care sprijină politica economică.

Pe de altă parte, istoria are o influență și asupra desfășurării evenimentelor actuale în sensul a ceea ce teoreticienii dezvoltării numesc dependența de calea parcursă (path-dependency), când se referă la povara trecutului, iar în cazul Europei Centrale și de Est, la moștenirea înapoierii ei care merge adânc în istorie.

Pe lângă specificul perioadei avute în vedere, acest studiu încearcă să surprindă ceea ce este comun și discontinuitățile în efortul secular de modernizare a României. Deși timid, ea sugerează câte ceva din ceea ce avem de făcut în viitor prin prisma percepțiilor autorului și, inevitabil, sub influența prejudecăților sale intelectuale.

Cercetarea mea se concentrează asupra rolului finan-

ROLUL FINANTELOR ÎN MODERNIZAREA ROMÂNIEI

DANIEL DĂIANU,
Președintele Societății Române
de Economie (SOREC)

Aproape cu trei decenii în urmă, N. Georgescu Roegen observa că oricare economist care și-a câștigat un loc în istoria gândirii economice „a fost un oportunism din punct de vedere intelectual în sensul că fiecare s-a preocupat exclusiv de problemele economice contemporane ale societății în care s-a

¹ Conferința internațională *Reconstrucția sistemului financiar în Europa Centrală și de Est*, Budapesta, 10-11 noiembrie 1994.

telor ca motor al modernizării pentru a ajunge din urmă Vestul. Din această perspectivă, este ușor să sesizăm handicapul extraordinar căruia trebuie să-i facă față în acest domeniu economiile în curs de transformare; din cauza hiatusului comunist prelungit, ele trebuie să pornească, pur și simplu, de la zero. Paradoxal pentru ele, ceea ce ar trebui să se situeze sub umbrela term-

minologică a modernizării instituționale apare — ținând seama de ceea ce a rămas în memoria societății — ca o mare inovație instituțională (societală); o schimbare care este mai profundă decât aceea avută în vedere de Trygve Haavelmo, când a subliniat importanța

Mișcări de stradă în anii marii crize din 1929, într-un oraș californian

În p. 18: Sala Casieriei Băncii Naționale a României, în perioada interbelică

(mediului internațional) și reacția slabă din partea celor ce fac politica economică; particularitățile străine și legăturile sale cu capitalul autonom și „lupta de idei” ca sură fie a progresului accelerator, fie a greșelilor în politică.

Moștenirea înapoierii

Ultima frază a unui cercetător remarcabil al istoriei Europei de Est, la o conferință care a avut loc la Sofia cu mai mulți ani în urmă, suna astfel: „Dacă trebuie să reținem ceva din funcționarea piețelor de capital din această regiune în perioada interbelică este, mai ales, ceea ce trebuie evitat și nu ce ar trebui preluat” (Alice Teichova).

Eu împărtășesc multe din ceea ce a vrut să spună acest mesaj. Și, totuși, simt nevoia să mai pun o întrebare. Se admite astfel că indivizii clarvăzători și inventivi (sau grupuri) pot crea evenimente și instituții în anumite circumstanțe — că pot fi *constructiviști* eficienți, cum ar fi spus Fr. von Hayek. Dar nu se află acolo și întotdeauna, la lucru, forța deosebită și impersonală a structurii, văzută ca fiind chiar produsul istoriei — care acționează în mare măsură

asupra evoluției agregatelor socio-economice mari? Această evoluție pare, prin urmare, ca fiind supusă unei logici a mișcării cuprinsă și emanată de cursul anterior al istoriei.

O concluzie importantă este aceea că, în mod inexorabil, în dinamica realității se află o mare parte din ceea ce există în afara a ceea ce susțin așa-zișii vrăjitori instituționali că pot concepe și controla. Și aici dăm peste o provocare obsedantă și descurajantă adresată proiectanților oficiali ai politicii de transformare: cum să construim (sau să reconstruim) instituțiile, văzute și ca reguli (norme) care să fie acceptate social (D. North, 1980); cum să ne angajăm într-o „nouă inginerie societală”, când atât de multe depind de structură. Sau, altfel spus, cum să scăpăm de sub dominația istoriei, când există un asemenea unic caz (ferestra a șanselor) de reconstrucție societală — care ar trebui poate să vestească miracole eco-

nomice. Prin aceasta din urmă se înțelege altceva decât ceea ce noi, est-europenii, ne-am obișnuit să înțelegem prin sintagma care poate duce la erori: recăștigarea „stării de normalitate”.

Forța structurii presupune și *povara trecutului*. Pe de o parte, ea afectează modul în care construcțiile instituționale funcționează — ca în cazul nostru — într-o societate relativ mai puțin dezvoltată; și, pe de altă parte, afectează chiar alegerea mijloacelor instituționale în cazul în care, cei care iau decizii (atât la nivel macro cât și micro) ar ști ce s-ar potrivi mai bine mediului. De exemplu, disputa obișnuită privind băncile universale față de cele care vizează un domeniu îngust (în economiile în curs de dezvoltare) își pierde mult din importanță în măsura în care realitatea forțelor sociale și economice descătășate determină ritmul și calitatea schimbărilor instituționale și își impune propriile soluții.

Mult mai semnificativă decât noile construcții instituționale formale este funcționarea lor, iar, aici, povara trecutului, moștenirea înapoierii își face puternic simțită prezența. Fiindcă instituțiile nu pot decât să reflecte societatea, nivelul său de dezvoltare generală. De exemplu, încă din a doua jumătate a secolului trecut, numeroși intelectuali români de prestigiu au descris frecvent sindromul structural al „formei fără fond” în toate sferele vieții sociale și economice. Deși, trebuie să știm, acest sentiment de trezire la realitate a fost numai parțial susținut, în măsura în care rolul de model al instituțiilor occidentale nu putea fi reprodus pe plan local decât imperfect și nu putea să concorde cu ceea ce ar fi fost necesar pentru evoluția întregului organism societal.

Trebuie remarcat că acest sentiment de uimire față de dificultatea societăților post-comuniste de a se adapta la (a absorbi) schimbări este răspândit și printre intelectualii zilelor noastre și, în mod cert, duce la frustrări similare celor avute de stră-străbunicii noștri, dacă nu și mai mari datorită marii dorințe de a intra rapid în Uniunea Europeană.

Tendința actuală de a ajunge din urmă Vestul – ca transformare post-comunistă – trebuie, deci, judecată într-un cadru de timp mai larg al dorinței de modernizare și al potențialului societății de a învăța. Un bun observator al regiunii remarcă: „Europa de Est era, într-un anume sens, înapoiată economic înainte de a fi absorbită de marea piață occidentală. Această înapoiere își are rădăcinile în trecutul îndepărtat...” (Daniel Chirot, 1992). La fel și Ivan Berend arăta că „Ceea ce lipsește multora dintre aceste analize este înțelegerea profundă a tendințelor istorice pe termen lung în Europa Centrală și de Est” (1994).

Se poate gândi că, datorită noilor ere informaționale și gradului înalt de instrucție în societățile

post-comuniste europene, ar putea (sau ar trebui) să apară un salt la un nivel superior al curbei învățării pe termen lung, acesta fiind un fenomen care ar facilita transformarea. Mai mult, puterea de atracție a Europei Occidentale are un impact pozitiv și în acest sens. Dar, totuși, eu consider că ignorarea moștenirii înapoierii este contraproductivă pentru înțelegerea dinamicii reale a schimbărilor din această regiune.

De asemenea, trebuie arătat că dorința de a elimina decalajul economic față de Vest alungitează de mult timp dezbaterile doctrinare și a influențat politica economică.

Confruntarea de idei și impactul ei asupra politicii

În perioada interbelică se pot observa două căi intrinsec legate în domeniul gândirii economice și al politicii de modernizare, cu efecte majore asupra rolului finanțelor ca agent al modificării societale; un *structuralism* suigeneris care propunea o concepție, o serie de ipoteze esențiale (J. Schumpeter, 1955); și atitudinea față de intervenția statului în economie (intervenționism contra „laissez-faire”).

Structuralismul și-a îndreptat atenția spre *structură*, spre deformările și limitele structurale care afectează o economie subdezvoltată. Ceea ce atrage atenția este accentul pus pe caracteristicile unei economii agrare, cu o suprapopulație rurală și supuși capriciilor producției agricole. S-au confruntat două școli de gândire: agrarienii și industrialiștii. Primul grup vedea soluția, mai ales, între hotarele agriculturii, în timp ce al doilea grup căuta soluția subdezvoltării prin industrializare.

Ca principal reprezentant al agrarienilor, V. Madgearu, unul dintre cei mai cunoscuți economiști din România interbelică și principalul teoretician al

Partidului Țărănesc, a pus sub semnul întrebării valabilitatea schemei lui Sombart de explicare a înaintării capitalismului în partea estică a Europei; în acest sens, el al subliniat așa-numita „problemă agrară”, de a cărei abordare corectă, s-a argumentat, depinde progresul întregii economii. În acest context, economiștii agrarieni au sprijinit crearea unor instituții financiare specializate care să servească nevoilor speciale ale agriculturii românești. Acesta era un punct de vedere care a avut un anumit impact asupra dezvoltării sistemului financiar. Agrarienii au sprijinit o politică a „ușilor deschise”: un motiv important fiind că România era un mare exportator de cereale. Se observă că mai târziu, după emigrarea în Statele Unite, N. Georgescu Roegen a reluat tema economiilor agrare suprapopulate și a subliniat aplicarea incorectă a gândirii neoclaseice (1960). Georgescu Roegen menționează: „...o cunoaștere intuitivă a trăsăturilor culturale de bază ale unei comunități este indispensabilă pentru punerea bazelor teoriei sale economice”. Aceasta poate explica dificultățile multor economiști occidentali de a înțelege specificul transformărilor post-comuniste.

„Chestiunea agrară” a fost reluată după 1989, deoarece reforma drepturilor de proprietate arăta că aceasta din urmă, singură, nu este suficientă să valorifice uriașul potențial al agriculturii românești. Pe lângă acestea, trebuie avut în vedere impactul agriculturii asupra înfăptuirii politicii monetare într-un mediu financiar primitiv. De exemplu, în mod curent, cea mai mare parte a necesarului de refinanțare a sistemului bancar ține de agricultură, în timp ce băncile dețin portofolii de active precare. Acest lucru amplifică o situație complicată: dacă ne gândim că Europa de Est – inclusiv România – deține mari instalații industriale, din care multe stau la originea creanțelor

îndoielnice deţinute de sectorul bancar.

Într-un mod diferit, industrializării au pus accentul pe dezvoltarea industriei pentru a modifica *structura* – ca mijloc de a elimina moştenirea înăpoeirii. În acest sens, s-a cerut ca finanţele să joace un rol special, iar băncile au fost considerate ca purtătoare ale sâmburelui modernizării. Fie sub îndemnul politicii de stat, fie ca simplă consecinţă a entuziasmului produs de unificarea deplină a ţării în 1918, băncile şi-au păstrat sau au cumpărat acţiuni ale societăţilor industriale.

Trebuie menţionat în acest context rolul crucial avut de Banca Centrală, Banca Naţională a României – care a sprijinit tendinţa de dezvoltare industrială încă de când a fost creată, în 1880. În spatele acestei acţiuni s-a situat ferm o familie: Brătienii, care reprezentau creierul şi sufletul Partidului Liberal. Brătienii aveau un cuvânt greu la stabilirea politicii Băncii Naţionale. La fel, ei controlau Banca Românească, care era cea mai mare bancă comercială din România din acel timp şi cea mai aptă să concureze cu marile bănci străine care funcţionau în ţară. Dacă ne gândim la rolul acestei familii în istoria politică şi economică a României, sunt tentat să fac o comparaţie – oricât de exagerată ar fi – cu rolul jucat de dr. Hermann Abs, fost preşedinte al Comitetului de Administraţie la Deutsche Bank, la reconstrucţia Germaniei după cel de-al doilea război mondial sau de familia Wallenberg în Suedia.

Industrializării au dus o politică industrială viguroasă sub sloganul: „Prin noi înşine“. Ei au subliniat nevoia de întărire a clasei întreprinzătorilor români şi au insistat pentru crearea unor bănci româneşti puternice care să sprijine activitatea de industrializare.

Implicarea băncilor în economie ca mari actori nu era lipsită de riscuri. Astfel, la începutul anilor douăzeci,

datorită, mai ales, împrumuturilor imprudente (de calitate îndoielnică), industria bancară în expansiune a intrat într-un ciclu de „avânt şi colaps“. Starea proastă a băncilor a fost accentuată de urmările Marii Depresiuni – prin fuga capitalului, în special; după 1934 a urmat o perioadă de consolidare intensă, iar băncile au adoptat o politică de îndepărtare de industrie cu scopul îmbunătăţirii calităţii activelor lor. În plus, Banca Naţională a introdus reguli stricte pentru a împiedica băncile să adopte un comportament de împrumuturi nesăbuite.

Protecţionismul era o doctrină activă şi a primit un impuls şi după Marea Depresiune, când marile puteri economice din Europa au început să-şi protejeze pieţele împotriva exporturilor din ţările mai puţin dezvoltate. Protecţionismul era strâns legat de ideea intervenţiei statului în economie. Marele guru era N. Manoilescu, a cărui *Teorie a protecţionismului* a fost publicată la Paris în 1929.

Intervenţionism contra „laissez-faire“

Ceea ce este şocant pentru acea perioadă este faptul că Partidul Liberal – care a guvernat ţara mulţi ani din perioada respectivă – şi teoreticienii săi erau fermi în favoarea unei politici publice active (a statului) care să ducă la dezvoltarea industrială. Prin urmare, lucrarea teoretică a lui N. Manoilescu nu constituia o curiozitate intelectuală; ea reflectă cursul unei gândiri colective care a avut consecinţe operaţionale (politice) directe. Se poate argumenta că atitudinea aceasta era un răspuns la tendinţele protecţioniste ale principalilor parteneri comerciali ai României – mai ales ale puterilor continentale – tendinţe care s-au accentuat mult după Marea Depresiune. Mai mult, ideile de tip Keynesian s-au răspândit în Europa acelei peri-

oade, iar influenţa lor asupra politicii ar fi putut, la fel de bine, să fie sporită de norii care vesteau o nouă confruntare militară în Europa. Dar, deşi au un anume sens, aceste argumente nu ţin seama de lunga tradiţie printre liberali a opiniilor care sprijineau o strategie industrială quasi-statală.

Subliniez atitudinea liberalilor de „obârşie veche“, deoarece contrastează mult cu ideile dominante ale liberalilor de „obârşie recentă“ (care au apărut în 1990). Desigur, caracteristicile transformării post-comuniste explică mult această deosebire; curentele ideologice care s-au făcut simţite în lume în anii optzeci au şi ele un rol, dar existenţa contrastului poate da de gândit.

Un exemplu de intervenţionism aflat în opoziţie cu regulul actual de politică din România – ca şi în celelalte ţări post-comuniste – este politica comercială aplicată după Marea Depresiune. Având la bază dorinţa de a menţine stabilitatea monedei naţionale în condiţii de lipsă relativă a valutei străine, acea politică a însemnat o reglementare strictă a comerţului exterior prin licenţe. Ceea ce ar părea ciudat pentru noi este faptul că Banca Naţională a fost instituţia împuternicită să aplice politica comercială. Această aplicare, în mod sigur afectată de „vânătoarea de rente“ şi ineficienţe, a facilitat funcţionarea regimului de cedare a valutei. Menţionez acest lucru deoarece unul din principalele motive care au determinat autorităţile române să recurgă la regimul valutar al drepturilor de păstrare în întregime a acestuia din primăvara anului 1992 a fost regimul comercial extrem de liberal care s-a creat după decembrie 1989. Această motivaţie a fost întărită de problema credibilităţii politicii economice, care a fost clar dovedită de fuga masivă de capital în 1991 şi 1992. ■

(Va urma)

OCTOMBRIE
1946

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

Mai reținem, aici, câteva dintre afirmațiile și relațiile corespondenților străini de la București din toamna lui 1946. Sunt mărturii deosebit de semnificative pentru adevărata cunoaștere a istoriei acelei perioade, cu faptele și protagoniștii ei, în observațiile reprezentanților presei din democrațiile occidentale.

• Divergențe. „S-a vorbit de unele divergențe dintre conducătorii partidelor istorice, tot în legătură cu problema frontierelor, în sensul că național-țărăniștii sunt de părere să trimită la conferință [Conferința de Pace de la Paris] un memorandum, arătând situația României, angajamentele luate de către guvernul dr. Petru Groza în ceea ce privește respectarea anumitor drepturi ale partidelor din opoziție care totuși nu au fost respectate, precum și drepturile României asupra Basarabiei și Bucovinei de Nord, la care liberalii se opun, întrucât nu este momentul să se ridice în prezent astfel de chestiuni.

Liberalii ar fi de acord să se trimită un memorandum asupra dificultăților de tot felul dintre guvern și opoziție, din care să reiasă nerespectarea condițiilor acordului de la Moscova de către guvern, în consecință, producându-se atentate, asasinat, alegeri arbitrare etc.” (Într-o reuniune a Asociației corespondenților de presă străini, 14 august)

O mână de aderenti. „Deși nu așa de drastici în prericerile lor ca Maniu, există încă alți observatori

Inedit: Presa străină despre România

Vă propun, stimați cititori ai acestei rubrici, să părăsim universul informației de ziar și să pătrundem într-o altă lume, cea a documentului de arhivă.

Să nu mai citim luna aceasta – și cea care urmează – doar ziarele bucureștene din 1946, ci să răsfoim și filele unui dosar păstrat la Arhivele Naționale ale României – Direcția Arhivelor Istorice Centrale și provenind de la Ministerul de război, Marele Stat Major, Secția a II-a. Sunt documente *inedite*, care ne permit să luăm cunoștință cu cercul corespondenților de presă străini, acreditați la București în acea perioadă. (În nr. 10/1994 revista noastră a publicat studiul inedit al dr. Ernest H. Latham jr, din S.U.A. despre grupul corespondenților de presă străină acreditați la București în primii ani ai celui de al doilea război mondial.)

Dar ce ziare și agenții de presă își aveau reprezentanții în București în urmă cu cinci decenii? Iată ce se consemnează în amintitul dosar.

• *Câțiva atașați de presă:* Alfred Mantero – Italia; Georges Hilpert – Franța; Alexander Katzaroff – Bulgaria; C. Tzurkas – Grecia.

• *Corespondenți de agenții:* Edmond Guerive – Agence Economique et Financière, I.C. Karaburçak – Anatolia, Josef Klarman – Jewish Telegraphic Agency; Al. Lubo – Tass, V.N. Morev – Tass, Liviu P. Nasta – Associated Press, N.N. Petrașcu – Reuter, S. Rosing – United Press, Frank Stevens – NBC.

• *Corespondenți de ziare:* Luigi Arnelani – *La Stampa*, M. Averbuch – *Jewish Daily Forward*, D. Bereșteanu – *Gazette de Lausanne*, S. Chollberton – *Daily Telegraph*, Gh. I. Corbu – *Sunday Referee*, Yves C. Frank – *Journal de Genève*, L. Giacomello – ziare italiene; A. Gibson – *Sunday Telegraph*, Sezen Langas – *Aksan* și *La Turquie*, I.G. Schertz – *Der Bund*, Leon Thevenin – *Le Temps*, Fernanda Ștefănescu – *Sunday Express*, M. Tican Rumano – presa sud-americană, Alice Wise – presa britanică, D. Zimand – *Hazman* (Israel), A. Vintileșcu – *Daily Mail*, Al. Peters – *Press Supernews*.

• *Agenții de presă:* Havas – Franța, Reuter – Marea Britanie, Tass – U.R.S.S., DNB – Germania, Stefani – Italia, Biroul de presă albanez – Albania, Agence Télégraphique Belge – Belgia, Bulagenece – Bulgaria, Ceteka – Cehoslovacia, Ritzaur Bureau – Danemarca, ATS – Elveția, Eta – Estonia, Finska Nötisbyran – Finlanda, Agence Vekiarelli – Grecia,

Zorind
spre școală,
în prima zi
după vacanță

Retușuri...
electorale

Pars – Iran, Avala – Iugoslavia, Leta – Letonia, Elta – Lituania, Norsk Telegrambyrå – Norvegia, ANP – Olanda, PAT – Polonia, Havas – Portugalia, Fabra – Spania, T.T. – Suedia, Anatolia – Turcia, MTI – Ungaria.

• *Agenții telegrafice de presă:* Central European Press, Difuzarea Presei, Memo, Oficiul pentru distribuirea presei, Serviciul gazetelor, Mosse Rudolf, ARIP, Orient Radio-Rador, Telegraph Press, Sarpress, Meridian Press, Atlas Press, Mondial Press, Mediterranean Press, Tot, Observator (unele dintre ele își încetaseră activitatea).

• *Agenții de publicitate:* Adania, Admin, Aronovici, Arta Reclam, București, Eppler Reclame Service, From Jean, Mandi E. Marcovici, Rudolf Mosse, Oficiul de Radio-Publicitate, Thompson J. Walter și CO SAR, Atanasiu, Compania generală de publicitate, Continental Reclam, Neacșu P. Marin, Publicitar, Publicum, Reclama, Ștefănescu Teodor, Tehnica Reclamei, Torța, Universala, Vatra, Vogt C.M., Carol Schulder.

Iată, din același dosar, și câteva „caracterizări” ale corespondenților de presă străini de la București.

Yves C. Frank. „Correspondent dinainte de război al presei franceze în București, arestat de Gestapo sub ocupația germană, eliberat din închisoare la 23 august, a devenit corespondentul cunoscutului ziar *Journal de Genève*. În închisoare la Jilava și Văcărești a legat prietenii cu unii din actualii fruntași politici”.

Sezen Langas. „Correspondent vechi al ziarului *Aksan* și actual corespondent al ziarului *La Turquie*. Fost secretar particular al fostului ambasador Tanrıöer. E un mare și credincios prieten al României și constant susținător al politicii lui Titulescu”.

Al. Lubo. „Al doilea corespondent al agenției Tass. A fost în țară în aceeași calitate înainte de război. A revenit după război”.

I.C. Karaburçak. „Reprezentantul agenției oficiale de știri Anatolia. A fost în țară în timpul războiului și a revenit după 23 august. Trimitte regulat știri asupra situației politice, lucrând în mod perfect obiectiv”.

A. Gibson. „A părăsit de curând România, unde a trăit mulți ani, înainte de război fiind chiar președintele Asociației Presei Străine. Revenit în țară în calitate de corespondent al ziarelor fără culoare politică *Daily Sketch* și *Sunday Telegraph* este un mare și încercat prieten al țării noastre. Este căsătorit cu o româncă. Este probabil că se va reîntoarce în toamnă”.

Alice Wise. „Fostă corespondentă înainte de război a revistei *Observer*, unde a scris mai multe articole favorabile României. A tradus în englezește și unele din basmele lui Ispirescu, precum și povestirile lui Creangă”.

Cronică mărunță

calificați și neutri, care cred că după alegeri va urma o campanie de schimbare lentă.

Ei arată că, din punct de vedere comunist, România a rămas mult în urma vecinilor ei Bulgaria, Iugoslavia și chiar Albania. În fiecare din aceste țări, comuniștii conduc afacerile statului pe fașă. Fiecare din aceste țări, separat, au instituit «republica poporului», pe când România a mai păstrat monarhia, care este privită incidental de comuniști ca singurul punct foarte mare de raliere a opoziției.

Se poate spune cu siguranță că orice program real de comunizare a României ar fi contrar voinței marii majorități a cetățenilor. Chiar și un observator neexperimentat poate să vadă că comuniștii dispun numai de o mână de aderenți sinceri, restul așa-numiților sunt oportuniști. De fapt, e simbolic că din trinitatea comunistă, despre care se crede în general că ea conduce țara, nici unul nu este comunist adevărat și pur sânge, unul vine din Ucraina, unul din Germania și al 3-lea din Ungaria”. (G. Harrison, 8 noiembrie)

• Ana Pauker despre comuniști: „Pauker mi-a împărtășit că în ultimii doi ani după revoluția din 23 august 1944 membrii Partidului Comunist din România au crescut vertiginos de la 1 000, în afară de cei din pușcărie. Numărul total al celor înscrși, astăzi, întrec 500 000. [În iulie 1946, P.C.R. avea 717 490 membri. Magazin istoric, nr.5/1994 – n.I.L.]

**OCTOMBRIE
1946**

Ziariști
străini
la București,
văzuți de Ross:
G.J. Harrison

Simon
Bourgin

Cronică mărunță

Întrebată cum își explică această creștere fulgerătoare, deoarece țărani din România sunt prin tradiție contra extremei stângi, mi-a replicat că «ei au putut să-și dea seama de realizările comuniste și li s-au deschis ochii în ultimii 2 ani».

Ea a negat că ar fi apelat vreo dată la fostele elemente din Garda de fier de a intra în Partidul Comunist, admitând numai că odată cu creșterea extraordinară a partidului s-ar fi putut strecura unii, dar au fost eliminați imediat ce au fost descoperiți». (Freiden Seymour, 14 noiembrie)

• Care erau publicațiile bucurășene din 1946? Iată ce consemnează amintitul dosar: Argus (comercial), Drapelul (P.N.L.-Tătarăscu), Dreptatea (P.N.Ț.-Maniu), Fapta (independent), Jurnalul de dimineață („ușoară nuanță socialistă”), Libertatea (P.S.D.), România liberă („caracter pronunțat spre extrema stângă”), Știința (P.C.R.), Semnalul („independent cu sentimente anglofile”), Timpul („fără atitudine precisă”), Universul („stângă-moderat”), Ultima oră („ilustrat, de informațiuni, socialist”), Graiul Nou („ziarul Direcțiunii politice a Grupului de trupe ale armatei roșii”), Liberalul (P.N.L.-Brătianu), Noutatea („popular de informații”), Momentul (idem), Poporul („atitudine socialistă”), Națiunea (organul Partidului Național-Popular), Frontul Plugarilor, Dreptatea nouă (P.N.Ț.-Alexandrescu), Aurora (Partidul Țărănesc Democrat), Cotidianul de

Leon Thevenin. „Stabilit în țară mult înainte de război, a fost colaborator al ziarului *Le Temps*. În timpul războiului a activat mai mult pe tărâm didactic, fiind chiar profesor de literatură al M.S. regelui”.

Ziariștii străini erau constituiți în Asociația corespondenților de presă străină, cu sediul pe bulevardul Lascăr Catargiu nr. 10. Președintele asociației a fost Frank O'Brien, de la Associated Press, iar după plecarea acestuia a fost ales corespondentul agenției sovietice Tass, Alexandr Lubo.

Pare a nu fi cea mai bună alegere, după cum remarcă unii membri din conducerea asociației, într-o întrunire din 5 septembrie 1946.

„Alexandr Lubo, corespondentul agenției de presă sovietică Tass și președintele asociației, are multe calități profesionale, însă acestea sunt depășite de atmosfera sovietică în care trăiește, fapt ce șterge completamente individualitatea și personalitatea sa.

Deși Lubo este un gentleman, atât prin originea și nașterea sa, cât și prin cercurile pe care le frecventează, totuși el nu are importanța cerută în prezent de sovietici și, deci, nu se bucură de toată încrederea șefilor săi”.

Ziariștii străini cred că „Lubo nu va putea niciodată lua o inițiativă și că va fi obligat să execute directivele date de atașatul de presă sovietic, Bacîcarov”.

Într-o altă reuniune, din 27 septembrie, sunt exprimate alte nemulțumiri față de activitatea asociației. Astfel I.C. Karaburçak, corespondentul agenției turce Anatolia, „s-a arătat foarte nemulțumit, declarând că dacă această activitate va fi aceeași și pe viitor, își dă demisia din comitetul de conducere”.

Un alt confrate, Sezen Langas, corespondent al ziarului *La Turquie*, arată că „asociația nu se mai bucură de prestigiul pe care trebuie să-l aibă, din cauza lipsei de unitate în conducere și mai ales din lipsa de autoritate și independență pe care ar trebui să o aibă față de autoritățile române”.

Între altele, se discută și „în legătură cu zvonul ce circulă în Capitală despre dispariția ministrului Pătrășcanu”. Cum însă nimeni nu are date concrete asupra acestei știri, s-a hotărât să se înregistreze zvonul ca fiind lansat de persoane răuvoitoare și să nu se ia în considerație”.

Atenția gazetarilor străini este atrasă, cum este și firesc, de apropiatele alegeri pentru Parlament, stabilite a avea loc la 19 noiembrie (vezi și *Magazin istoric*, nr. 11/1995).

Graham J. Harrison, trimisul lui *Christian Science Monitor*, constată într-o corespondență din 5 noiembrie: „Campania electorală din România e pe cale să-și ajungă apogeul. În timp ce partidul comunist ce controlează

John Bennet,
secretar
de presă
al Legației
britanice

I.A. Bacicarov,
atașat
de presă
al Ambasadei
U.R.S.S.

guvernul acuză opoziția de reacționarism și profascism, ultima citează din ce în ce mai mult numeroase cazuri de fraude, violențe și intimidări din partea bandelor guvernamentale înarmate. Ambele părți sunt de acord că acestea sunt cele mai importante alegeri din istoria națiunii – guvernul pe față și opoziția în particular –, că rezultatul final va fi o «victorie covârșitoare» a Blocului Partidelor Democratice progubernamentale. Aceasta va putea să iasă așa, deși observatorii neutri experimentați sunt de părere că în alegeri libere opoziția ar putea lua vreo 80 la sută din voturi.

Există convingerea intimă – notează Harrison – că marea majoritate a bărbaților și femeilor din România sunt partizani convinși ai partidelor N[ățional] T[ărănesc] și N[ățional] L[iberal]. Cu toate acestea există aici credința fermă că acest fapt nu va influența rezultatul final al alegerilor, așa cum a fost anunțat de guvern“.

Ziaristul american nici nu mai așteaptă rezultatele alegerilor, părăsind București, „întrucât este pe deplin edificat asupra situației interne și nu mai crede necesar să-și piardă timpul degeaba așteptând data de 19 noiembrie“.

Alegerile, pronosticează el, „vor decurge în liniște, iar guvernul va avea o mare majoritate, dat fiind că președinții localurilor de votare sunt în majoritatea lor funcționari administrativi, oameni de încredere ai regimului actual, care prin sistemul aranjat de către conducere vor avea posibilitatea să schimbe procesele verbale cu situația reală a voturilor exprimate“.

Iată și poziția unui fruntaș comunist, Ana Pauker, care, notează Icorespondentul revistelor *Time* și *Life*, Seymour Freiden, „a negat azi [14 noiembrie] în mod calm că listele electorale ar fi fost falsificate și a arătat că în listele electorale au fost înscrși 8 milioane votanți drept dovadă“.

A acuzat opoziția că produce grămezi de documente ticluite, pretinse ordine ale guvernului de a teroriza partidul N.T. și cel N.L., iar când eu i-am spus că opoziția pretinde că va fi învingătoare, d-na Pauker mi-a spus că grupările antigubernamentale încearcă a-și justifica dinainte înfrângerea lor în alegeri.

Veterana șefă comunistă e în vârstă de 52 ani, a fost condamnată de două ori la moarte și a fost schimbată din închisoare, [de către români] cu un român basarabean deținut de sovietici. Mi-a spus că nu poate garanta procentajul voturilor pentru P.C., ci doar spune că împreună cu celelalte partide din BPD vor avea o majoritate triumfală“.

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică mărunță

amiază („caracterizare nesemnificativă“), Era nouă („atitudine socialistă“), Adevărul vremii („atitudine independentă democratică“), Viața sindicală, Lumea („revistă literară progresistă“), Apărarea, Tribuna Transilvaniei (P.N.Ț.-Maniu), Tărănismul, Renașterea noastră („săptămânal evreiesc de dreapta“), Veac nou (săptămânal ARLUS), Revista presei („reproduce articole din presa străină, preferând Occidentul“), Viața evreiască, Bis (teatru și cinema), Cortina (teatru, muzică, cinema), Neamul evreiesc, Femeia și căminul, Realitatea ilustrată pentru femei, Mântuirea, Unirea (săptămânal democrat evreiesc), Studentul român, Vesta nouă („organ al Secției militare ARLUS“), Film, Trup și suflet (revistă medicală), Finante și industrie, Industrie și comerț, Viața socială, Tineretea, Gazeta municipală, Glasul armatei, Orizont, Muncitorul român, Scânteia ilustrată, Cinema, Papagalul, Humorul, Pițigoiul, Lupta tineretului, Sănătatea poporului, Viața românească, Revista fundaziilor regale, Bilete de papagal.

Să reținem și câteva știri mărunte din presa de acum cinci decenii.

• Casa autonomă a monopolurilor Regatului României comunică: persoanele care ies din țară au voie să aibă asupra lor maximum 600 de țigări sau 600 grame de tutun de persoană.

• În Parcul Rahova, Societatea de telefoane construiește case pentru salariații săi: un bloc de 60 apartamente, iar pentru 1947 sunt prevăzute a fi terminate încă 120 locuințe.

1945:

P.C.R. INTRĂ ÎN ARMATA REGALĂ ROMÂNĂ

Să revenim în plenul ședinței Biroului Politic al C.C. al P.C.R. desfășurată în ziua de 25 septembrie 1945. Prima parte a ședinței (Magazin istoric, nr. 9/1996) a fost consacrată discutării cererilor de primire în partid depuse de un număr de 15 generali și ofițeri superiori români. Să vedem, în continuare, cum privea conducerea partidului comunist de atunci viitorul instituției militare și ce loc îi rezerva în cadrul societății românești. Reamintim că la această ședință au luat parte Ana Pauker, Vasile Luca, Constantin Pârvolescu, Iosif Rangheț, Emil Bodnăraș, Lucrețiu Pătrășcanu, Iosif Roitman (Chișinevschi), Chivu Stoica, Miron Constantinescu, Dumitru Coliu, Anuța Toma.

• Conspirativ, în afara cazărzii
• Omnipotentul „comandant secund” • Nici o avansare fără aprobarea lui
• Un ministru, un „element de-al nostru” • „Politrucci” – un stat în stat • Primul obiectiv al epurărilor: 70 de generali și 200 de ofițeri

ADRIAN POP

În căutarea unui „model”

Traiectul parcurs de armata română de la armata regală la cea populară este văzut îndeobște în istoriografie ca unul al adopției progresive a modelului sovietic. Fără a ne propune să infirmăm această teză, considerăm că ea trebuie nuanțată, în sensul că, în fazele incipiente ale cuceririi puterii politice, modelul spre care își îndreptau privirile liderii comuniștilor români cu un cuvânt greu de spus în problemele militare (Emil Bodnăraș, Dumitru Coliu) a fost mai degrabă cel urmat de comuniștii bulgari și cei iugoslavi. Un prim argument în susținerea acestei afirmații

îl constituie însuși modul în care se preconiza organizarea activității P.C.R. în armată: cadrele ofițerești active să fie reunite în celule de partid constituite la nivelul unităților, restul militarilor comuniști urmând a activa în cadrul celulelor formate la nivelul unităților de producție, cartierelor etc. Emil Bodnăraș este cât se poate de explicit: „Noi ne-am orientat după metoda iugoslavă și bulgară. Ei nu au celule în armată. Se întâmplă ceva, se spune: comuniștii au celule în armată. Dar se spune: militarul are dreptul să se organizeze. El nu face celula specială, a armatei, ca în caz de ceva să nu se reproșeze. Dar ei spun: da, domnule, sunt militar și fac parte din partidul comunist și mă duc în celula mea, în fabrica mea, în cartierul meu.

Numai cadrul activ a fost constituit în celule, dar care funcționează conspirativ și nu în cadrul cazărzii. Cu unii se duce muncă individuală. Și aceasta o fac bulgarii, care nu au situația de la noi. Noi am crezut că nu este bine să organizăm celule în armată; să aibă legătură cu lumea din afară... Și ofițerii cu soldații membri de partid nu se vor cunoaște. Nici în Bulgaria nu se cunosc sub raportul muncii de partid”.

Un al doilea element care vine să sprijine concluzia atracției pe care o exercita modelul bulgaro-iugoslav se referă la modul în care se preconiza organizarea aparatului militar al partidului. Tot Bodnăraș a fost acela care sublinia: „Vom folosi experiența armatei bulgare, care are condițiuni mai asemănătoare cu ale noastre. La

fel, datele culese în călătoria din Iugoslavia asupra funcționării organismului militar și a activității de partid. Am ajuns la concluzia că structura aparatului nostru militar ar trebui să aibă următorul caracter. Pe lângă C.C.: funcționează o secție militară care are subdiviziuni: organizatoric, pentru munca politică și informativă. Secția militară este condusă de o comisie militară, în fruntea căreia se găsește un membru al C.C., ceilalți membri ai comisiei fiind șefii resorturilor organizatoric, informativ și pentru munca politică și complecți cu încă câteva elemente, 2-3. Asupra numărului nu ne-am fixat, maximum șapte. Secții militare cu o alcătuire structurală identică cu cea a secției militare a C.C. urmează a fi înființate pe lângă regionale, raionalele de partid. Numai numărul de oameni va fi mai redus. Iar pe lângă județene va fi un singur responsabil... Noi am propus formarea unui număr de 3-4 instructori centrali pe lângă secția militară, care să se deplaseze în regiuni și să organizeze acolo aparatul militar. În Bulgaria și Iugoslavia secția militară a partidului funcționează deschis, ca toate celelalte”.

Din schema organizatorică a resortului militar al partidului nu era omis nici aparatul de educație, despre care E. Bodnăraș afirma că „il considerăm ca un corespondent principal al activității noastre politice pe linie de partid”. Locul și rolul acestui resort apar bine precizate atât în raporturile sale cu secția militară a C.C. al P.C.R., — ca „element de legătură permanent între armată și partid” —, cât și la nivelul comandamentelor militare. „Până acum, aparatul acesta de educație a avut un caracter retras și chiar prin denumire a jucat un rol secundar, cu atât mai mult cu cât spiritul reacționar nu a permis ca aparatul de educație să aibă rolul de prim rang pe care trebuie să-l aibă...; de unde era până acum o simplă direcție, noi l-am transformat într-un inspectorat general pe armată, egal în grad și funcțiune cu marile comandamente ale armatei... S-a mai hotărât să se facă direcții ale educației pe lângă fiecare serviciu, iar generalul Precup [șeful Direcției Educație, Cultură și Propagandă — n.n.] să conteze, ca în Bulgaria și Iugoslavia, ca loțiitor al

ministrului de război, pentru educație... Aceasta este tendința, ca pe lângă fiecare ministru și subsecretar [de stat] să fie unul din elementele noastre; apoi, ca pe lângă Inspectoratul jandarmeriei și toate inspectoratele care sunt, să fie introduse elementele noastre, cu gradul corespunzător de inspector secund. Același lucru și la comandamentele de armată și la marile unități ale armatei. Am reușit, de unde până acum am fost multe confuzii în privința denumirii — de ajutor de educație, de loțiitor pentru educație, căruia i se spunea că este un loțiitor de care oricând se putea dispensa — pentru a da siguranță băieților noștri, am reușit să ajungem la formula care dă și o poziție bine definită, am ajuns la denumirea de comandant secund, adică: este comandant egal cu comandantul unității și secund pe această linie a educației. În felul acesta este pus pe picior de egalitate cu comandantul unității”.

Politrucilor li se oferea nu doar egalitatea de poziție cu comandanții de unități, ci și un regim privilegiat de tip „stat în stat” în planul avansărilor. „Ca principiu, am obținut ca ofițerii încadrați în aparatul de educație al Inspectoratului General al Educației, Culturii și Propagandei să reprezinte un corp aparte, cu legile sale organice proprii; să nu fie supus la legile de avansare valabile pentru armata activă... Și acesta va avea

regimul său propriu de avansare. S-a acceptat acest principiu, urmând să fie introdus printr-o lege organică. S-a acceptat principiul ca avansările corpului ofițerilor și subofițerilor activi să nu poată fi făcute fără avizul și al aparatului de educație. Vasăzică, comandantul secund pentru educație, în perioada înaintărilor, trebuie să-și dea și el avizul printr-o propunere a lui. Este de ajuns ca, față de toate notele, el singur să nu fie de acord, ca ofițerul să nu avanseze... Consiliul Superior al Oștirii, ca organ suprem care reglementează regimul avansărilor, urmează să fie completat cu inspectorul general pentru educație, cultură și propagandă, care de drept să facă parte din Consiliul Suprem al Oștirii.

Avansările corpului de educatori se fac numai după recomandările celor din corpul de educatori. Se cere și avizul comandantului superior lui, dar acest aviz nu este obligatoriu; nu sunt nevoiți să țină seama de avizul lui, după cum ei sunt obligați să țină seama de avizul ofițerului educator”.

„Corpul ofițerilor de rezervă”

În viziunea liderilor P.C.R., întărirea structurilor partidului în armată trebuia să meargă mână-n mână cu eliminarea ofițerilor „reacționari”, ostili guvernului

În p. 26: aprilie 1945 — un lot de ofițeri trimiși de partidul comunist ca „lucrători politici” pe front

Generalul Constantin Vasiliu-Rășcanu, în mijlocul unor ofițeri, cu prilejul unei vizite pe front, în Cehoslovacia

Groza și Uniunii Sovietice și înlocuirea lor cu elemente „democrate”, recrutate din rândurile ofițerilor de rezervă. Și aceasta cu atât mai mult, arăta Miron Constantinescu – cu cât „din toate părțile primim date care trebuie gândite serios... Starea de spirit în regimente nu este bună. Marea majoritate a ofițerilor sunt net reacționari și împotriva guvernului Groza. Soldații nu putem spune că în unanimitate sunt alături de guvern. Situația este mai bună între soldați decât între ofițeri, se bucură de simpatie regimul, dar și între ostași au influență reacționarii. Ofițerii aceștia reacționari lucrează sistematic cu ostașii, direct sau prin anumiți subofițeri reacționari... Probabil că au anumite sarcini. Probabil că regele, adică clica reacționară din jurul lui, îl folosește pe rege și caută să facă ceva...”

De aceea chestiunea muncii militare este f. însemnată, trebuie să i se dea o importanță deosebită. Să fie pe primul plan. Și în special trebuie făcută o curățenie mare în rândul ofițerilor, o deblocare masivă. Pe de altă parte, ofițerii de cultură, de educație, care au fost introduși în diferite regimente, să ne fie indicați, să ni se predea imediat lista lor; și prin resortul org[anizatorilor] să fie semnalati tuturor regiunilor din țară tovarășii din regimente, ca să se muncească cu ei. Pentru că unii dintre ei, nefiind încadrați în partid, pot să-și piardă elanul”.

Semnalele de alarmă trase de Miron Constantinescu erau confirmate de Iosif Rangheț și Chivu Stoica. Cel dintâi sublinia: „Avem din toată țara informații că ofițerii veniți de pe front duc o muncă politică pronunțată împotriva guvernului, a partidului nostru. Și deschis. Și nu numai asta, dar merg până acolo că pun mâna pe tovarășii de ai noștri, bat”. La rândul său, Chivu Stoica informa că „un cumnat al meu spune că se dau concedii la ofițeri, care duc muncă specială printre țărani. Le vorbesc despre guvernul Groza, că este un guvern al Moscovei etc. Fac acest lucru ofițerii cari sunt din acele comune și cari au concedii, stau acolo câteva zile, o săptămână”.

Față de cele arătate, Emil Bodnăraș arăta: „Am ajuns la concluzia că imediat, pe linia aparatului de

educație, să adunăm toate datele asupra întregului corp ofițeresc și al subofițerilor din unitățile unde aparatul funcționează, să adunăm aceste date pe linie de partid și pe linia secției a doua, a serviciului secret, pentru ce putem aduna prin mijloacele noastre și după semnalări particulare. Discutând aceasta în Consiliul militar cu Râșcanu, el a acceptat imediat, definitivând propunerea noastră în următoarea formă: până la 15 octombrie, Consiliul militar trebuie să fie în situația de a avea în fața lui tablourile și fișele individuale ale tuturor celor propuși pentru epurare, fișe și tablouri provenite de la inspectoratul nostru al educației, care a și dat ordine pe linia lui, până la 10 octombrie – ca până la 15 octombrie să poată centraliza datele, completându-le cu informațiile noastre. Iar Secția a doua a Marelui Stat Major a fost pusă pe linia ei să adune informații, strict secret, ca să putem avea cât mai mult material asupra elementelor care trebuiesc epurate. Urmează să fie epurați un număr de 70 de generali, asupra cărora noi ne-am fixat până acum, și cca 200 de ofițeri asupra cărora noi de asemenea suntem fixați... Data de 15 octombrie reprezintă începutul operației care trebuie terminată la 1 noiembrie”.

Deși își asiguraseră cooperarea lui Vasiliu-Râșcanu, în această operație de epurare, liderii comuniști se așteptau la o rezistență activă din partea corpului ofițeresc, în frunte cu capul oștirii care era regele. De aceea se recomanda mascarea epurărilor prin formula deblocărilor pentru incapacitate profesională. „Va fi cea mai mare încercare la care armata și chiar guvernul nostru va fi supus. Va fi rezistență începând cu regele și sfârșind cu ultimul locotenent. Pentru că vor vedea că aici li se taie stâlpu de susținere. De aceea noi pregătim aceasta strict secret. Vom pune în discuția partidului forma în care noi epurăm: deblocări pentru incapacitate profesională. Nu trebuie spus că este politicește. Nu trebuie să punem pecetea aceasta... Râșcanu spune că, pentru ca să putem organiza armata așa cum trebuie, trebuie să modificăm ceva din atribuțiile regelui în ce privește org[anizarea] militară. Trebuie prevăzută, pentru că este o permanentă piedică”.

În plus, epurarea se cerea corelată, pe de o parte, cu reducerea efectivelor, iar pe de altă parte, cu lărgirea aparatului de educație și constituirea unui corp de ofițeri de rezervă pe care se putea conta politicește, pentru a-i putea înlocui pe cei epurați. „Pentru că dacă noi mergem pe principiul să reducem la minimum cadrul activ, lărgim la maximum cadrul de educație”, sublinia Emil Bodnăraș. Și, mai departe, completa: „Noi am fi făcut jumătate de treabă dacă ne-am fi limitat să ni se prezinte tabele de cei care trebuie să plece. Dar noi am completat măsura, dar asta pe linie de partid. Am cerut pe linie de partid să ne recomande ofițeri de rezervă, elemente democratice și care doresc voluntar să se activeze în armată. Ca să avem un cadru de ofițeri de rezervă. În caz că epurația va scoate un efectiv, să avem un număr de ofițeri de rezervă pe care să-i putem încadra”.

Nici problema tratamentului de după deblocare a celor epurați nu a fost lăsată la voia întâmplării de către liderii comuniști. La întrebarea-observație pusă de Chivu Stoica – „Pe urmă pe acești deblocați îi lăsam la sate, la orașe? Devin elemente active ale reacțiunii” – Bodnăraș replica prompt: „Preferăm așa, și le putem deschide porțile lagărelor, dacă este nevoie, decât să-i avem comandanți militari în armată, unde pot comanda oricând: drepti, trage!...”; iar, la rândul său, Miron Constantinescu sugera: „Trebuie făcut eventual un plan de dispersare”.

Citatele vorbesc de la sine despre minuțiozitatea cu care partidul comunist preconiza decapitarea armatei române. (Vezi *Magazin istoric*, nr. 9-12/1991, 5/1993 și 10/1994.) Ea va fi organizată de către P.C.R. respectându-se întocmai planul întocmit, folosind regulamentele legii cadrului disponibil. În baza acesteia, toată floarea armatei regale române a fost epurată, ofițeri de mare valoare profesională, mulți cu stagii de pregătire în Apus, a căror unică vină era aceea de a-și fi servit țara pe fronturile din Răsărit și Apus și de a-și fi respectat jurământul de credință către rege, au fost înlăturați cu brutalitate (vezi *Magazin istoric*, nr. 5 și 8/1995 și 5-10/1996), mulți dintre ei fiind întemnițați în anii ce au urmat. ■

• Teama de cei 40 000 • Ministrul de război refuză • Orașul ocupat la miezul nopții • Cu pistolul la ureche • Primul ministru asediat

Timp de peste două decenii, începând cu 1921, Vasile Stoica (a cărui viață și activitate le-am prezentat în nr. 12/1992 al revistei noastre) s-a dedicat diplomației: ministru plenipotențiar al României la Tirana și Sofia (1930-1936), la Kaunas (1936-1939), la Ankara (1939-1940) și, apoi, secretar general al Ministerului de externe.

În numerele 11, 12/1994 și 1/1995 am publicat – din Fondul Vasile Stoica de la Arhivele Naționale ale României din București – câteva fragmente din rapoartele sale diplomatice inedite din vremea când se afla la Ankara, iar în nr. 10, 11/1995, alte pagini din corespondența sa cu conducerea Centralei din București, din perioada când era în misiune la Kaunas (pe atunci capitala Lituaniei).

În același Fond V. Stoica, se păstrează și unele dintre rapoartele sale, de asemenea inedite, trimise la București pe când reprezenta interesele românești pe lângă guvernele Albaniei și, respectiv, Bulgariei.

Dintr-un lung memoriu trimis la 14 iunie 1934 ministrului de externe de atunci, Nicolae Titulescu, am selectat și prezentăm cititorilor noștri relatările lui Vasile Stoica privind un moment tensionat din viața politică bulgară din anii '30: lovitura de stat din 19 mai 1934.

Ce s-a întâmplat atunci?

Iată prezentarea faptelor făcută chiar de ministrul român¹.

„Viața politică bulgară – notează el – este caracterizată printr-o luptă acerbă și implacabilă a partidelor. Lealitatea în legăturile dintre partide în Bulgaria nu există. O alianță a partidelor, o grupare a mai multor nuanțe politice nu este posibilă decât cât timp acestea au o ofensă comună de răzduit sau o pradă comună de împărțit“.

La guvern se afla Blocul Popular („Blocul Național“ scrie V. Stoica), grupare în care intrau partidele democrat, agrarian, liberal și radical și care câștigase alegerile de la 21 iunie 1931. Prim-ministru era, de la 12 octombrie 1931, Nikola Mușanov (Mușanoff).

Pe fundalul crizei economice – care afectase și România – guvernul Malinov se dovedește ineficient în a face față situației. Este, de asemenea, slăbit prin confruntările dintre membrii săi, partidele reprezentate căutând să acapareze cât mai multe portofolii.

¹ În transcrierea textului am păstrat ortografia de epocă a numelor proprii. Pentru ușurința lecturii nu am mai marcat prin trei puncte întreruperile de text. Intervențiile explicative în paranteze drepte, notele de subsol, titlul și substituirile ne aparțin.

Sofia, 19 mai 1934

ÎN CULISELE LOVITURII DE STAT

VASILE STOICA

Opoziția era reprezentată, în principal, de gruparea fostului prim-ministru Al. Tankov (Tzankoff), de gruparea Zveno² și de, notează V. Stoica, „acțiunea organizațiilor semi-militare sau militare, Uniunea ofițerilor de rezervă, Uniunea subofițerilor de rezervă și Liga militară“. Aceștia urmăreau înlocuirea cabinetului Malinov printr-un „guvern de autoritate, în afară de partide și pe deasupra partidelor, care să reorganizeze țara cu mâna tare, fără a ține seama de îngrădirile impuse de Constituțiune și de legi, ci schimbându-le în mod autocrat, dacă va fi nevoie“.

Gruparea Zveno, între ai cărei lideri se număra și Kimon Gheorghiev (Gheorghieff) preconiza – scrie V. Stoica – „fără îndoială sub

² Zveno (Veriga) s-a constituit în 1927, ca un cerc de intelectuali, în anul 1930 devenind grupare politică.

influența fascismului, o nouă organizare politică, care să cuprindă întreaga națiune, săteni și orașeni deopotrivă, suprapunându-se partidelor și dând astfel autorității de stat puterea și liniștea necesară pentru a selecționa valorile și a lua măsurile cele mai eficace atât pe terenul economic, cât și în utilizarea banului public“.

Liga militară, care era „o organizațiune secretă a ofițerilor activi“, considera și ea „că guvernul Blocului trebuie înlăturat fără întârziere și că această înlăturare trebuie să fie dusă la îndeplinire cu ajutorul armatei“.

În fine, consemnează V. Stoica, țarul (regele în textul său) Boris III (Magazin istoric, nr. 2/1992) „era sătul și dânsul de luptele dintre partide“ și „dorea înfăptuirea unui guvern de uniune națională“, care ar fi guvernat „cu cea mai strictă respectare a Constituțiunii, sprijinindu-se pe o Adunare Națională aleasă cu consensul tuturor și înlăturând, măcar pentru un timp oarecare, orice politică exagerată de partid“.

Cu toate consultările avute cu șefii partidelor, regele nu putea obține acordul de unire a acestora. Dezbaterile erau nu numai între partide ci chiar în sânul lor.

Demisia guvernului Mușanoff – continuă V. Stoica –, la 14 mai 1934, a dezlănțuit cu și mai

mare furie patimile. În ședința pe care Partidul liberal o ținea într-o sală a Sobraniei [Parlament] spre a desemna persoana care să se prezinte în audiență la suveran și apoi să trateze participarea la guvern, deputații și foștii miniștri s-au luat de-a dreptul la pâruală, lovindu-se cu pumnii și cu bastoanele“.

Scene similare s-au petrecut și în alte formațiuni politice. „Singurele care măcar din punctul de vedere al disciplinei interne au dovedit oarecare unitate au fost Partidul democrat al d-lor Malinoff și Mușanoff, «mișcarea social-națională» a d-lui Tzankoff și Partidul socialist“.

După consultări cu 11 șefi de partide, regele l-a însărcinat, la 17 mai, tot pe Mușanoff cu formarea noului cabinet. La rândul său, acesta „a început imediat conversațiuni cu șefii partidelor cari făcuseră parte din Bloc“. Tratatările au durat „până în 18 mai după-amiazi“.

Pe de altă parte, cei din Zveno și Liga militară considerau că sosise momentul la care „lucrau de șase luni de zile pentru a cucerii puterea prin lovitură de stat“.

Dar să-l urmărim pe Vasile Stoica în relația sa privind desfășurarea evenimentelor.

Ioan LĂCUSTĂ

Conjurații erau informați

Situațiunea în zilele de 15-18 mai era următoarea:

a) D. Mușanoff n-a reușit să formeze un nou guvern, membrii vechiului său guvern care girau departamentele își pierduseră, în decursul și din cauza tratativilor, orice autoritate, iar administrațiunea căzuse în amorțeală.

b) Partidele politice – cu excepția partidului lui Tzankoff – dăduseră dovezi de un egoism așa de urât, de o mentalitate așa de mediocră, certându-se vulgar și bătăndu-se cu pumnii, încât nimeni nu se mai ridica întru apărarea și menținerea lor și nimeni nu mai credea că ele ar putea da un guvern de suficientă autoritate.

Comandamentul armatei și, în special al garnizoanei, în urma plecării unor ofițeri cu mare prestigiu și cunosători ai oamenilor și împrejurărilor și în urma numirii abia de două zile a unor ofițeri noi, încă neinițiați în mecanismul noilor lor însărcinări, erau lipsiți de eficacitate și dezorientați.

Condițiunile unei reușite fără pericol a loviturii de stat erau date și ele nu puteau decât să îndemne pe conjurați a duce fără întârziere la îndeplinire planul lor.

La acestea se adăugau încă două împrejurări determinante.

Generalul Bassilcoff, numit comandant al garnizoanei, dușman al politicii în armată, nu aproba ideea unei lovituri de stat cu ajutorul armatei și urmând intențiunile regelui și ale generalului Vateff [președintele Ligii militare și ministru de război în cabinetul Mușanoff] se pregătea a lua măsuri pentru împiedecarea ei. Măsurile acestea odată executate – generalul Bassilcoff fiind cunoscut ca om energic – puteau zădărnici mișcarea și puteau ușura ridicarea la guvern a unei noi alte formațiuni, de exemplu a d-lui Tzankoff, aducând astfel chiar destrămarea grupării Zveno. Nu trebuia deci lăsat generalului Bassilcoff timp pentru a lua măsuri.

Partidul, sau „mișcarea social-națională“ de sub conducerea d-lui Tzankoff, care de asemenea preconiza un guvern de mână tare și care la alegerile comunale din 19 februarie obținuse un succes remar-

cabil (10,78 la sută din totalul voturilor) își convocase congresul pentru ziua de 20 mai la Sofia, iar d. Mușanoff autorizase ținerea congresului. În 20 mai urma deci ca aproximativ 40 000 de „tzankoviști“, disciplinați întrucâtva după moda fascistă și în mare parte înarmați, să intre în Sofia. Se putea întâmpla ca în fața eșecului d-lui Mușanoff de a forma guvernul, d. Tzankoff, cu ajutorul congresiștilor și cu al unei părți a armatei care simpatiza cu mișcarea d-sale, să repovădească și să obțină el însuși puterea.

D. Kimon Gheorghieff și soții săi hotărâra deci să acționeze imediat.

În seara de 18 mai, d. Mușanoff își încheiase tratativele; formarea guvernului n-a reușit.

La orele 9 seara, d. Mușanoff și d. Malinoff au văzut în castelul de la Vrana (lângă Sofia) pe suveran și i-au comunicat eșecul eforturilor de a constitui un cabinet bazat pe coalițiunea de până atunci. Același lucru îl comunicase d. Mușanoff pe la orele 5 după-amiază amicilor săi și ziariștilor, iar stirea aceasta a făcut în toate părțile impresiune defavorabilă.

Conjurații erau perfect informați de mersul tratativelor și de eșecul d-lui Mușanoff.

Armata iese din cazărmi

La orele 9 seara, pe când d-nii Mușanoff și Malinoff se găseau la rege, d. Kimon Gheorghieff a vizitat pe d. Ghiceff, conducătorul Partidului agrarian, căutând, fără a-l informa de proiectul ce avea, să obțină participarea d-sale la guvern, sperând ca astfel gruparea Zveno să poată avea sprijinul agrarienilor. D. Ghiceff i-a răspuns negativ, argumentând că partidul său, fiind cel mai popular în țară, poate revendica singur puterea.

La orele 10 seara, d-nii Gheorghieff, Todoroff, Midileff, generalul Zlateff, colonelul Velceff și soții lor, întruniți la comandamentul militar al Sofiei, au hotărât să formeze ei înșiși guvernul și cu ajutorul ofițerilor și trupe să-l impună atât regelui, cât și țării, încă în aceeași noapte.

Se stabiliră imediat măsurile militare necesare și se trimise după generalul Vateff, care fu invitat să accepte portofoliul războiului în guvernul ce se constituia și să ia imediat comanda trupelor spre a executa planul ocupării orașului.

Generalul Vateff, care până la numirea sa ca ministru de război fusese de acord cu conducătorii complotului în privința cuceririi puterii, în ultima clipă, cuprins de sentimentul datoriei sale militare și conformându-se obligațiunilor ce, fără îndoială, își luase față de rege, a refuzat să se ducă la comandament unde fusese invitat. Conjurații au înțeles refuzul; comanda a fost luată de generalul Zlateff și acesta a dispus imediat executarea măsurilor de ocupare a orașului după planurile stabilite înainte cu colonelul Velceff.

La orele 12 noaptea, unitățile au părăsit cazărmiile sub comanda ofițerilor tineri. Companiile elevilor Academiei Militare au ocupat poșta, centrala telefonică și telegrafică,

În p. 29: paradă a copiilor sofiți

Animatie pe străzile capitalei bulgare

Țarul Boris III cu soția, Ioana, și cei doi copii: Maria-Luiza și Simeon

Palatul Regal din Sofia

Ministerul de război și străzile din jurul Palatului Regal. Regimentul de pionieri a ocupat ministerele, primăria, radiotelegrafia și radio-fuziunea, iar celelalte unități (7 regimente reduse) au ocupat și blocat toate răscrucele și piețele orașului, înaintând de la periferie spre centru.

Lumea care ieșea din restaurante sau circula pe stradă a fost somată scurt să se întoarcă în casele din care a ieșit. În două ore tot orașul a fost ocupat și orice circulație a fost sistată. Casele conducătorilor politici, în special ale membrilor guvernului Mușanoff, au fost puse sub severă pază militară.

Generalul Vateff, ministru de război încă în funcțiune, în loc de a se duce la cartierul conjurațiilor, unde fusese invitat, s-a dus la biroul său din minister și bănuind lovitura iminentă a chemat imediat la telefon pe colonelul Ivan Malceff, comandantul gărzii regale, dându-i ordin să se ducă fără întârziere la postul său de comandă la Palatul Regal, să ia măsuri energice de pază și să nu șovăiască a face uz de arme și mitraliere dacă va fi atacat.

Generalul vroia să cheme la telefon pe primul ministru Mușanoff, și pe ceilalți colegi ai săi din cabinet, când ușa se deschise și în birou intră, cu revolverul în mână, propriul său aghiotant, maiorul Ghenoff.

— Domnule general, n-aveți voie să mai vorbiți la telefon. Am ordin să vă arestez.

— Din partea cui?

— Din partea actualului comandant al Sofiei, generalul Zlateff.

— Ei bine, eu voi vorbi, chiar dacă vei trage.

Maiorul îi smulse receptorul din mână, îl duse la ureche, apoi i-l restituîi surâzând.

Generalul căută să vorbească; de la centrală însă nu mai voia nimeni să răspundă; centrala era ocupată. Generalul s-a putut duce acasă numai în zorii zilei, sub paza a doi ofițeri. ■

(Va urma)

COPERTELE

① ④ Arta otomană — mai mult ca oricare alta între artele islamice — a încălcat tradiția care interzicea reproducerea chipului uman. Astfel s-au păstrat pentru istoric numeroase reprezentări din viața curții, dar și din cea de zi cu zi.

O miniatură dintr-un manuscris realizat în 1588, **Hünernâme** (aflat în biblioteca Muzeului Topkapı Sarayı) îl înfățișează pe sultanul Süleyman în mijlocul oastei sale, în timpul bătăliei de la Mohacs, din 1526, în urma căreia regatul maghiar și-a încetat, practic, existența (coperta ①). Alte miniaturi îl reprezintă pe sultan la vânătoare, împreună cu fiii săi Mehmed și Selim (coperta ④, stânga sus); sala divanului imperial, ale cărei dezbateri sultanul le putea asculta fără să fie văzut, dintr-o încăpere special construită (dreapta sus); Süleyman, în pragul morții, sprijinit pe umărul marelui vizir Sokollu Mehmed pașa, în ultima sa campanie, la Szigetvar, în 1566 (stânga jos) și flota otomană, sub comanda lui Kiliç Ali pașa, în portul Navarino (dreapta jos) (**Süleyman Legiuitorul**, p. 61).

② Octombrie, sau brumărel, este luna în care, la 26 ale ei, în calendarul creștin este înscrisă prăznuirea sfântului mare mucenic Dimitrie, Izvorătorul de Mir. În tradiția meșterilor iconari români, sfântul este reprezentat ca în această icoană pe sticlă, realizată în prima jumătate a sec. XIX în Mărginimea Sibiului.

③ Contemporani și adversari înverșunați ai lui Mihai Viteazul, Movileștii și-au marcat epoca prin splendida lor ctitorie de la Sucevița. În imagine: detaliu din scena **Judecății de apoi** (Marcu Cercel, p. 65).

PLANȘELE

Am prezentat la începutul acestui an, în nr. 1 și 2, fotografiile reprezentanților diplomatici acreditați la București. Continuăm în acest număr și în cel următor cu o suită de fotografii ce surprind momente din viața diplomatică a Bucureștiului din urmă cu 50-60 de ani. Am alăturat și câteva fotografii ale unor imobile sau interioare de misiuni diplomatice. Pe lângă unele dintre aceste case trecem și astăzi fără a mai ști ce au fost ele cândva. Toate imaginile sunt reproduse dintr-o publicație în limba franceză, **Je sais tout de Bucarest** (Știu totul despre București), ce a apărut din 1938 până în 1944 și al cărei director a fost Etienne Miculesco. Dar să derulăm cronica în imagini.

① ② ③ ④ Ministrul Finlandei, țară ce se afla în plin război cu U.R.S.S., Kirikowski, părăsește Palatul Regal după ceremonia de prezentare a scrisorilor de acreditare (17 februarie 1940, foto 1). Ambasadorul Iugoslaviei, Ducici, în biblioteca ambasadei, aflat și astăzi în același loc, pe Calea Dorobanți (foto 2). Și Ambasada Turciei era și se afla în aceeași clădire, la câteva sute de metri distanță de cea iugoslavă (foto 4). Reprezentantul Ankarei, Suphi Tanrıöver, apare în această imagine alături de Tanda Caragea, soția magnatului berii Bragadiru (foto 3). Imaginea nr. 5 o prezintă pe soția lui Suphi Tanrıöver. Un colț din marele salon al Ambasadei Iugoslaviei (foto 7). În timpul unei recepții la Legația Iranului, fotoreporterul i-a surprins pe Octav Ulea (mareșal al Palatului) și ministrul Japoniei la București (foto 6). Puțini știu că frumoasa clădire de pe strada Cobălcescu, nr. 1, azi restaurant, a fost în perioada interbelică sediul Legației Egiptului (foto 8). Prezența germană se face tot mai simțită: generalul Hansen și Stelzer (oficial, consilier al Legației germane, neoficial reprezentant Gestapoului), surprinși la o nuntă (foto 9). Cu același priel, Mgr. Andrea Cassulo, nunțiu apostolic, și contele de Casa Rojas, ministrul Spaniei (foto 10). Ministrul S.U.A., Günther Mott (în dreapta), participă la o recepție la Legația Spaniei (foto 11).

1

Album istoric

2

3

4

5

6

7

8

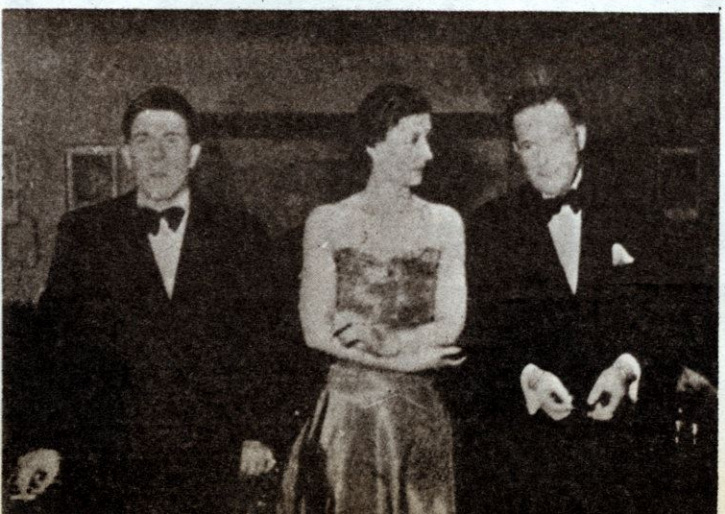
9

10

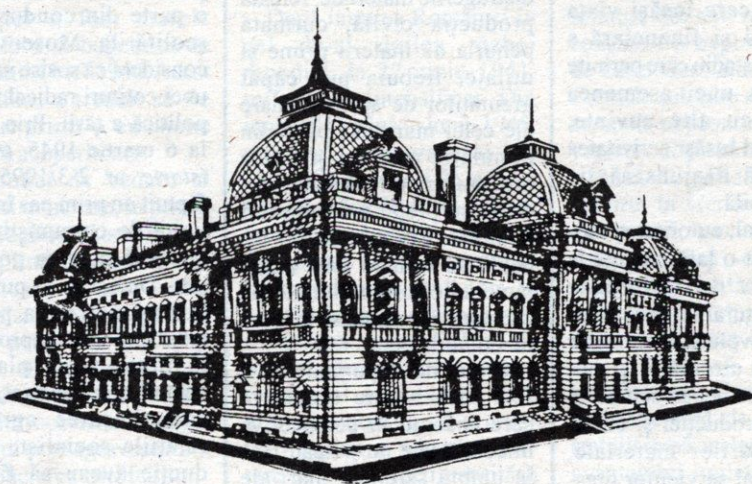
11

**Istoria
bancare**

**civilizației
românești**

Bătrâna Doamnă

sub cnutul luptei de clasă

STABILIZAREA MONETARĂ DIN 1947

Academician COSTIN KIRIȚESCU,
membru în Consiliul de Administrație al B.N.R.

În august anul viitor se va împlini o jumătate de secol de la stabilizarea monetară din 15 august 1947. A fost un act necesar pentru viața economico-financiară a țării, dar spiritul în care s-a realizat această reformă a ilustrat cu pregnanță începutul epocii luptei de clasă și în viața Bătrânei Doamne. Evocarea momentelor de atunci, semnificația lor reală de natură economico-financiară, dar și ascuțișul politic al reformei monetare concepute de autoritățile comuniste aparțin unuia din contemporanii acelor evenimente, specialist de marcă în domeniu, unul din slujbașii credincioși ai Băncii Naționale a României, academicianul Costin Kirițescu. Subtitlurile aparțin redacției noastre.

Comuniștii vor capital fără capitaliști

De obicei, o asemenea reformă are loc într-o perioadă în care însăși viața economică și financiară a ajuns la un stadiu care permite sprijinirea unei asemenea reforme, cu alte cuvinte, atunci când însăși activitatea economică a ajuns să fie relativ stabilă.

În general, autoritatea monetară dintr-o țară recurge la o reformă de stabilizare pentru asigurarea unui echilibru între volumul semnelor bănești în circulație și nevoile de asemenea semne în procesul producției și circulației bunurilor materiale, precum și al serviciilor prestate. Cu alte cuvinte, stabilizarea monetară este un proces prin care se pune capăt fie unei supraabundențe de semne monetare, fie unei insuficiențe a acestui volum, caz mai rar întâlnit, deci curmarea unui proces inflaționist sau deflaționist. Ca tehnică, procesele de stabilizare monetară pot merge de la operațiuni simple, cum ar fi reducerea inflației prețurilor prin tăierea, suprimarea a două sau mai multor zerouri de la sfârșitul valorilor monetare până la cele mai alambicate operațiuni de realizare a echilibrului între existent și nevoi.

Care era situația în perioada pregătirii și efectuării stabilizării monetare din 1947?

România ieșise din cel de-al doilea război mondial și se pregătea să-și panseze rănila adânci. Trebuiau reparate distrugerile materiale, reluată producția civilă, curmată penuria de materii prime și utilaje, trebuia pus capăt greutăților de aprovizionare ale celei mai mari părți din populație care nu-și putea procura strictul necesar vieții decât cu prețul unor eforturi penibile. Trebuia să fie îndeplinite în mod loial angajamentele internaționale pe care țara și le asumase în urma războiului.

Oricât de importante ar fi fost însă aceste obiective care apăreau în perspectiva imediată, ele nu puteau lăsa în umbră sarcinile mari ale dezvoltării social-economice a țării. Trebuiau găsite căi și mijloace pentru lichidarea unei rămăneri în urmă provocate de vicisitudinile seculare.

Forțele politice care se înfruntau în acea vreme în România, mai precis după lovitura de stat de la 23 august 1944, aveau concepții diametral opuse cu privire la căile redresării economice a țării. Partidele burgheze susțineau calea capitalistă, cu menținerea dominației marelui capital, precum și cu apelul la capitalul străin, mai întâi sub forma unui împrumut de stat, iar ulterior sub forma investițiilor directe. Exponenții partidelor politice „istorice”, și anume Partidul Național Liberal și Partidul Național-Țărănesc, nu concepeau viitorul țării decât

asigurat prin venirea la putere a burgheziei cu forțele ei spirituale și materiale în măsură să țină în mână destinele României.

La polul opus se situa partidul comunist stalinist, cu o parte din conducerea lui școlită la Moscova, care considera că sosisese momentul unei cotituri radicale în viața politică a țării. Prin actul de la 6 martie 1945 (*Magazin istoric*, nr. 2-3/1995) s-a înfăptuit un prim pas în direcția voită de comuniști. A fost cucerită puterea politică în stat. De-acum se putea trece la naționalizarea principalelor mijloace de producție și la dezvoltarea planificată central a economiei, iar prin colectivizarea agriculturii relațiile socialiste de producție aveau să fie generalizate la întreaga economie națională.

Nu trebuie însă uitat că pe atunci partidul comunist nu avea încă la îndemână pârghiile necesare pentru o influențare reală a vieții economice. Cu toate încercările de redresare a economiei, haosul economic și inflația nu putuseră fi biruite.

Inflația și rădăcinile ei

În ce privește circulația monetară, caracterizată printr-un proces continuu de depreciere inflaționistă a monedei, inițial, rolul hotărâtor îl avusese politica de încadrare a României în „noua ordine europeană” de sorginte germană. După 23 august 1944, continuarea și

intensificarea inflației au fost determinate și de situația dramatică a producției. Printre alte cauze trebuie citată seceta neobișnuită care a pustiit ogoarele țării în anii 1945-1946. O altă cauză a inflației a fost marele dezechilibru al bugetului de stat din anii 1945-1946. Acest dezechilibru a trebuit să fie combătut printr-o emisiune monetară acoperitoare.

Din punct de vedere al circulației monetare, în primii ani postbelici, România se afla în plină desfășurare și intensificare a procesului inflaționist. Acest proces trecuse prin trei etape, și anume: el începuse încă înainte de război, continuase într-un ritm accelerat în cursul războiului și se agravase mult după încheierea ostilităților.

În prima etapă, principalul factor inflaționist a fost finanțarea pregătirilor militare, al căror ritm se intensificase ca urmare a evenimentelor politice și militare internaționale. Circulația bănească a sporit prin avansurile băncii de emisiune acordate statului, fără ca să existe o contrapondere în producția de bunuri materiale necesare populației. Din datele Băncii Naționale, rezultă că numai din ianuarie 1938 și până în mai 1941 circulația monetară crescuse de la 29,4 la 70 miliarde lei. La aprecierea nivelului acestei circulații trebuie ținut seama de faptul că, în urma rapturilor teritoriale pe care România le suferise în iunie-septembrie 1940, masa bănească deservea un teritoriu mai mic decât cel existent în

1938. Din cauza inflației, puterea de cumpărare a leului scăzuse în perioada amintită cu 61%.

După intrarea României în cel de-al doilea război mondial, la 22 iunie 1941, inflația s-a intensificat. Din iunie 1941 până în iunie 1945, volumul numerarului în circulație a crescut de la 77 la 649 de miliarde de lei, la care se adăugau celelalte mijloace de plată fără numerar. Concomitent a avut loc, în condițiile unui război greu, reducerea cantităților de bunuri disponibile pentru consumul populației. Prin acțiunea conjugată a creșterii rapide a masei monetare și a reducerii cantității de mărfuri disponibile, prețurile cu amănuntul au crescut vertiginos, marcând o depreciere galopantă a leului. Considerând nivelul din iunie al prețurilor cu amănuntul egal cu 100, el ajunsese în iunie 1945 la 1973, crescând deci de peste 19 ori.

Dintr-o situație comparativă publicată de Banca Reglementelor Internaționale de la Basel, rezultă că dintre toate celelalte țări analizate, România suferise, până în iunie 1944, cea mai mare pierdere de valoare a monedei naționale, dacă se consideră drept indicator al deprecierei inflaționiste a banilor evoluția costului vieții.

O cauză principală a accelerării procesului inflaționist a constituit-o, așa cum era și firesc, economia de

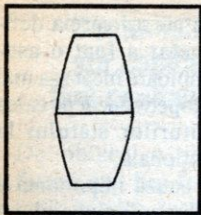
război, în cursul căreia deficitul bugetar a luat o asemenea amploare încât n-a mai putut fi acoperit decât pe calea împrumuturilor statului la Banca Națională.

O altă cauză importantă a inflației din anii războiului a constituit-o exploatarea țării de către Germania hitleristă. Formele sub care s-a exercitat această exploatare au fost variate. România era constrânsă de „aliatul” său să exporte în Germania bunuri de primă necesitate sau strategice, fără o contra-prestație echivalentă din partea germanilor. Prețurile aplicate în acest comerț erau fixate astfel încât să avantajeze pe germani. Cursul mărcii germane față de leu a fost stabilit după același criteriu al avantajului unilateral pentru partenerul cel mai puternic.

În sfârșit, la terminarea războiului, în cliringul româno-german de la Berlin rămăsese blocată o creanță uriașă a României față de Germania, reprezentând valoarea mărfurilor și serviciilor prestate de țara noastră, în schimbul cărora nu primise decât mărci fără utilizare practică.

Apogeul inflației a fost atins în ultima etapă care s-a desfășurat în perioada postbelică până la stabilizarea monetară din anul 1947. El a fost motivat de faptul că încetarea războiului și, implicit, a finanțării lui a fost urmată de necesitatea unui nou și greu efort financiar – și anume al trecerii la economia de pace și al redresării economice.

(Va urma)

Pentru prima oară, Constantin Brâncuși în Parlamentul României

Așa cum am văzut din numărul trecut al revistei, proiectul Legii privind declararea Ansamblului monumental Calea Eroilor, realizat de Constantin Brâncuși în municipiul Târgu Jiu, județul Gorj, ca bun de utilitate publică, de interes național, a fost dezbătut în Senat la 8 iulie 1992, iar în Camera Deputaților la 19 decembrie același an.

Prezentăm cititorilor noștri alte puncte de vedere exprimate în Senat (așa cum au fost consemnate de *Monitorul oficial al României*, partea a II-a, an III, nr. 9, joi 9 iulie 1992).

Continuăm cu intervenția doamnei *Sanda-Maria Tătărescu-Negropontes*, fiica lui Gheorghe Tătărescu și a Aretiei Tătărescu. Din inițiativa și cu determinarea Aretiei Tătărescu a fost ridicat Ansamblul monumental de la Târgu Jiu, inaugurat în urmă cu 58 ani, la 27 octombrie 1938.

Referindu-se la „situația actuală” a Ansamblului, d-na Tătărescu-Negropontes precizează: „Complexul Brâncuși e grav bolnav. Complexul Brâncuși e singurul complex în aer liber, mondial cunoscut. Am spus că e grav bolnav, căci *Coloana Infinitului* a ajuns să fie ruginită, fisurată, ternă, și-a pierdut din strălucirea pe care a avut-o înainte. Mașinile edilitare din Târgu Jiu trec pe sub *Poarta Sărutului* din Grădina botanică, iar *Masa Tăcerii*, care trebuia să fie o masă a gândirii, a gândului românesc și să asculte murmurul Jiului – Jiul a fost băgat la închisoare, i s-a pus un parapet și nu se mai aude nimic...”

S-a găsit în lumea aceasta un domn Varia. Recunosc că l-am cunoscut o singură dată. Sunt convinsă de buna lui credință. Sunt convinsă, în același timp, că această intenție a dumnealui va aduce orașului Târgu Jiu un bine.

Ceea ce însă aș vrea să spun și la ceea ce țin, în numele a ceea ce a dorit mama mea, este ca acest complex să rămână un bun național. El a fost dăruit orașului Târgu Jiu, el a fost dăruit acestei țări, ne putem mândri cu el, putem să aducem lumea întreagă aici, este un bun al României, un bun național și dacă vrem să rămânem în ideea lui Brâncuși, pe când construia *Coloana fără Sfârșit* – eu fiind foarte tânără, dar

totuși am asistat la acest lucru pe vremea aceea – Brâncuși a spus: «Voi nu știți ce vă las eu vouă», deci nouă românilor. Din textul nostru trebuie să reiasă foarte clar că acest bun este național”.

Starea îngrijorătoare în care se află această comoară a artei moderne de la Târgu Jiu este semnalată în fața Senatului României și de dl. *Csiha Tamás*: „Un singur lucru voiam să vă spun, tot în interesul acestei legi. De când am fost sesizați în comisie, ne-am interesat, din păcate, la ora actuală acest complex nu are stăpân, nu figurează în inventarul nimănui. Dacă cumva – Doamne, feri! – îi va da prin cap să ia un scaun... nu găsim păgubașul.”

În intervenția sa, dl. Stelian Morcovescu pledează pentru adoptarea proiectului de lege, care conferă cadrul juridic necesar protecției și conservării Ansamblului brâncușian de la Târgu Jiu. „Doamna Tătărescu a fost consultată, precizează d-sa. De mai multe ori am discutat, am trimis și la fața locului din partea comisiei și au stat de vorbă cu autoritățile locale, și noi ne propunem să trecem drept bun de utilitate națională acest complex. Nu-l dăm nimănui! De ce să nu colaborăm la scoaterea din cenușă, din praf, a acestui lucru, care să fie cunoscut în lume?! Auzim pe mulți, cu privire la cultura din România – că la partea aceasta artistică, de acest gen – cunoaște numai pe Brâncuși. Se știe că Brâncuși a fost român.”

Ce s-a făcut în ultimii doi ani pentru a conserva, nu mai vorbesc de a pune în valoare acest monument? – continuă dl. Morcovescu. Ce speranțe avem noi că în anul acesta sau în anul următor problema o rezolvăm noi singuri? Este în pericol să se surpe *Coloana Infinitului*. Este ruginită din interior către exterior. Fiecare inginer știe ce înseamnă asta.

Din acest punct de vedere, deci încă o dată, nu dăm acest bun nimănui! De altfel, partea de obligație a țării noastre, vizavi de ceea ce se angajează să facă alții financiar, va forma obiectul unei alte legi. Noi ne propunem acum să-l trecem ca bun de utilitate națională, să dăm un stăpân – națiunea română – acestui bun, să-l punem sub oblăduirea și grija cuiva”.

(Va urma)

• Două bomboane pentru copiii princesei • Victima - Europa • Argetoianu pleacă... • Secera și ciocanul la expoziție • P. Groza, miliardarul • Știri din București via Berna

Publicăm, în continuarea celor apărute în numărul 8/1996, alte fragmente din însemnările inedite ale istoricului și arheologului Emil Panaiteșcu (1885-1958), fost director al Școlii române din Roma și consilier al Legației României pe lângă Sfântul Scaun.

Notățiile sale surprind atât cele ce se întâmplau la Roma în timpul războiului, cât și ecurile pe care evenimentele din România acelor ani le aveau în cercurile politice, diplomatice, culturale din capitala Italiei.

De remarcat preocuparea autorului de a determina – prin relațiile personale pe care le avea cu oameni politici italieni – denunțarea de către guvernul Italiei a dictatului fascist de la Viena din 30 august 1940, prin care România pierduse nord-vestul Transilvaniei.

De asemenea, răzbate în însemnările sale preocuparea pentru soarta postbelică a României, intrată de-acum în sfera de dominație sovietică.

Știrile din țară erau așteptate cu mare nerăbdare și interes, dar ele răzbeau greu prin vârtoarea războiului.

După cum am mai precizat, jurnalul inedit al lui Emil Panaiteșcu se păstrează la Arhivele Naționale ale României din București.

Înainte de a parcurge aceste noi pagini din însemnările cărturarului, rugăm cititorii să facă o necesară corecțiune: începutul notației din 23 ianuarie 1944 (nr. 8/1996, p. 24) se va citi: „Duminică. La ora 8 jumătate șoferul ne înștiințează cel dintâi că n-am putea ieși cu mașina...”

I.L.

1944

2 mai. La masă la Ambasada Portugaliei. Ambasadorul Caruchio Pacheco e un fost profesor la Universitatea din Coimbra, fost ministru al educației, amic al lui Salazar. Puțin, foarte puțin, se simte atmosfera îngrijorărilor în Ambasada Portugaliei.

Meniu – *Ementa*, totul în limba portugheză – face ca pentru câteva minute să se uite războiul? Nu. Mai curând mizeria cea mare în care trăim o simțim și mai tragic.

La masă, princesesa Orsini ia două bomboane și le pune în geantă spre a le duce la copii acasă. Aceasta e realitatea.

Altfel oameni puțin interesanți. Principele Orsini, trecut

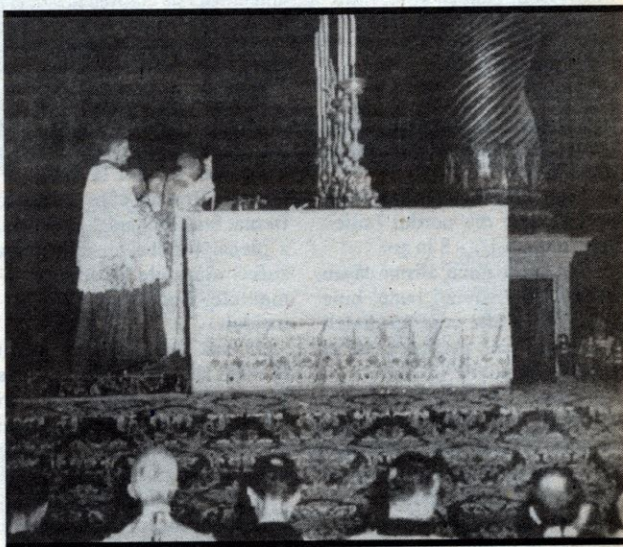
de 65 de ani, are un băiat de 12 ani. Ministrul plenipotențiar d'Allia cu soția lui repetă un singur refren: „Non si può più vivere [nu se mai poate trăi]. Și tot felul de știri necontrolate.

Mai vioi și poate mai interesant generalul de aviație Ercole. Decorat cu „Mihai Viteazul”, a fost de mai multe ori în România.

De la generalul Ercole merită semnalată anecdota. Într-un avion se aflau călători un englez, un francez, un german, un italian, și un român. Unuia dintre ei îi trece prin minte să pună întrebarea: Ce-ai face (englezului) dacă regele ți-ar da ordin să te arunci din aeroplan?

LĂ ROMA, ÎN VREME

DE RĂZBOI

EMIL PANAITESCU

Englezul: Aș lua pe francez și i-aș arunca.

Întrebarea repetată. Germanul, la ordinul lui Hitler răspunde: „Heil Hitler“ și se aruncă. Italianul stă drept și salută: „Duce, a noi!“ [Duce, înainte!] și pe urmă se așază pe scaun.

Românul, la ordinul care i-ar veni de la regele Carol II, întâi protestează că regele nu poate să-i dea ordin și la insistențele celorlalți că dacă totuși s-ar da ordinul ce ar face, răspunde: Aruncă parașuta pe o fereastră și privește pe cealaltă fereastră.

4 mai. În biroul domnului ministru Grigorcea. Prezenți: Scorțescu, Galitz, Moscuna și cu mine. Dl. Grigorcea povestește că ultima dată la Vatican (ar fi sâmbătă 29 aprilie) înțrebat de un reprezentant al unei țări din America de Sud privitor la victimele bombardamentelor de la București, ar fi răspuns, așa ca să audă și englezul și americanul, care se aflau în apropiere: – Ah, victime, une vieilles dames souffrantes, l'Europe [Ah, victima, o bătrână doamnă suferindă, Europa].

Răspunsul sceptic nu era rău, toți l-am găsit „très bien“. Scepticismul este o formă bună, când este numai aparentă, a diplomației.

7 mai. Căpitanul Timoc, venit de la Lecco din nordul Italiei, între orele 6 1/2 - 8 la noi.

Întrebat de mine, afirmă că am avea vreo 7 divizii bune, bine înarmate și alte vreo 13 divizii mai puțin bine pregătite. Mi se pare foarte puțin.

În mai 1942, în toate convorbirile cu diverși oameni politici la București, susținem că trebuie să ne formăm o puternică armată pentru ziua când rușii ar ajunge la frontiera noastră, vorbeam chiar de fortificații la granița răsăriteană. Mareșalul Antonescu se înfură. Nu se gândea și nu per-

mitea ca cineva să vadă o zi atât de tristă a întoarcerii rușilor în Basarabia.

8 mai. Astăzi zi de nori și de lacrimi în casa noastră, la citirea scrisorilor aduse de curierul Roman de la Berna.

Mai ales scrisoarea Colettei de la 9 aprilie cu povestirea scurtă, dar profund simțită, a primului bombardament de la 4 aprilie de la București, ne tulbură și ne amuțește glasul. Numai lacrimile vorbesc.

Văd zilele tot mai grele pentru țară, pentru poporul nostru și pentru familia mea.

10 mai. Astăzi ziua mare a independenței și regatului României. Ce bucurie și frumusețe domnea de la Alecsandri și până la Goga asupra zilei. Pe urmă a fost și ziua Unității naționale. În această zi poporul nostru sărbătorește înfăptuirile sec. XIX și afirma credințele și aspirațiile de viitor.

Astăzi? Nordul Moldovei ocupat de ruși și țara întreagă amenințată de cea mai groaznică invazie. Iar Bucureștii continuu bombardat de către anglo-americiani.

Spun *Tatăl Nostru* și merg la biserică. Cred în nația mea. Dacă n-aș crede, n-aș mai putea trăi.

14 mai. La noi la masă, dl. [Horia] Roman care a fost la Berna. Știri din țară. Argetoianu a plecat fiindcă nu mai putea suferi alarmele și bombardamentele. Socotește totul primejduit.

23 mai. Orașul pare împărțit în zone speciale pentru armata germană. Sunt regiuni în cari soldații germani n-au voie nici să treacă. Sunt tăblițe scrise limpede: Innenstadt!

Viale Parioli, unde avem locuința, se cheamă Ringstrasse. O a treia zonă ar fi periferia, unde soldații germani au voie nu numai să treacă, dar și să locuiască.

26 mai. De la Roman aflu că la Legație este „panică“, că vor să intre la Vatican.

Examinez chestiunea Legației României pe lângă Sfântul Saun. Juridicește n-ar fi necesar să se mute în Citta Vaticano, mai ales că România nu este în război cu guvernul Badoglio.

Situațiile de drept vor putea rezista unor posibile violențe de jaf?

6 septembrie. Cu contele Torti de Valminnta la ambasadorul Fasciotti. Fostul ministru la București în războiul trecut a păstrat o frumoasă amintire din țara noastră. Prietenie foarte temeinică cu Barbu Știrbey. Mă întâmpină: Între Rusia și Germania, situația României e grea.

Preocupat mult și acum de ce n-am mutat imediat Capitala la Brașov în 1919-1920. Aceasta i se pare că ar fi împiedicat sfârșirea de la Viena.

Îl întreb: Cum se poate explica atitudinea puțin favorabilă a presei italiene față de politica schimbată a României – cererea de armistițiu, declararea de război Germaniei. Insist că presa romană antifascistă pare că vrea să continue față de România ca și presa fascistă, care a dus la arbitrajul de la Viena.

Fasciotti întreabă: Ce dorești să afli, o schimbare politică a guvernului față de România, sau a presei?

Răspunsul meu, fără ezitare. Evident, în primul rând a guvernului și în urmă sunt sigur că va veni și presa. Fasciotti îmi promite că va vorbi și este sigur de guvern.

11 septembrie. După-amiază, cu soția la baronul Fasciotti. Amical, ambasadorul Fasciotti îmi comunică: A vorbit cu contele Carlo Sforza, președintele comisiei de epurazione însă „prevedibile ministro degli

Esteri“ [previzibil ministru de externe]. Noua atitudine a Italiei față de România va fi de amicitie, cu totul contrară celei fasciste. Îmi dă asigurări pentru aceasta. Îmi va înlesni o convorbire cu Sforza, dar în acest moment sunt peste măsură copleșiți de chestiunea epurației.

La o întrebare a mea dacă vede posibile relații diplomatice cu schimb de reprezentanți la București și Roma este evaziv. Surprind: „Vediamo quando e come l'Italia potrà face di nuovo una politica estera“ [Să vedem când și cum Italia va putea face din nou o politică externă].

5 octombrie. La ziarul *Unità*¹. Pe la ora 6 seara, prin întuneric, pe o scară nesigură, ajung la etajul secretariatului de redacție. Vorbesc cu dl. Vais, din Livorno. Amical, despre socialității și comuniștii pe care i-am cunoscut.

Mulțumesc pentru articolul *Romeni e romani*, dar adaug că nu pe această temă, de nuanță filologico-istorică, se pot pune bazele unor alte relații între România și Italia.

¹ La 4 octombrie, *Unità*, ziarul comuniștilor italieni, a publicat o notă *Romeni e romani* despre care E. Panaitescu notează: „Apreciază just și favorabil schimbarea de politică a României, cu participarea imediată la războiul contra Germaniei și cu revendicarea susținută de Soviete a Transilvaniei“.

În p. 37: Papa Pius XII la Mesa din noaptea Anului nou 1945

Petreceri de revelion 1945 la București: generalul Vinogradov (stânga) și von Schuyler (dreapta)...

... și Lucrețiu Pătrășcanu (stânga) cu soția și Radu Xenopol; fotografii reproduse din revista *L'Illustration* de Bucarest

Colonelul aviator Șcelkunov, erou al Uniunii Sovietice, decorează un caporal englez la Cartierul general al Air Force din Italia

Pentru aceasta aş dori să vorbesc cu Palmiro Togliatti¹.

Vais, dintre comuniştii români, cunoaşte din nume pe Ana Pauker.

21 octombrie. La Galleria Arti, via Sicilia. Expoziţia fotografică: *Stalingrad-Leningrad-Sébastopol*.

La intrare draparele puterilor aliate: Rusia, Statele Unite, Anglia. Suntem în Italia — nu este drapelul italian.

Un portret de [al lui] Stalin, fără expresie şi fără o caracterizare deosebită. Un bust Lenin, simplu, dar fără vreo semnificare.

Zidurile toate acoperite de drapelul roşu, cu secera şi ciocanul. Atât este sovietic — comunist — încolo toată expoziţia are tonaţia cea mai patriotică rusească. Metodă de propagandă similară celei naziste sau fasciste. Vezi *Esposizione della rivoluzione fascista*.

Amintiţi toţi marii scriitori ruşi şi doi mari generali ai trecutului: Suvarof şi Kutuzof. Din strălucita galerie a trecutului mare al Rusiei lipsesc în această expoziţie numai Romanovii.

22 octombrie. La ora 10.30 sunt anunţat prin telefon de la Secreteria particulară (dr. Capora) că voi fi primit de către ministrul P. Togliatti luni la ora 12 la Direcţiunea Partidului Comunist, în Via Nazionale 243.

¹ La 10 octombrie, Em. Panaiteescu s-a întâlnit cu dr. Capora, secretarul particular al lui Togliatti. „Tânărul Capora, foarte curtenitor, mă primeşte imediat şi începe o convorbire animată. Arăt scopul vizitei mele la ministrul Togliatti: Anulat primul arbitraj de la Viena Ciano-Ribbentrop din 1938 [din 2 noiembrie, prin care Ungaria primea 12 000 km² din sudul Ucrainei subcarpatice şi Slovaciei, aparţinând Cehoslovaciei], ar trebui să fie anulat şi arbitrajul din 1940, privitor la Transilvania. Convorbirea urmează aproape o oră. Merită o menţiune specială că am fost întrebat ce cred despre situaţia şi viitorul Italiei. Tinerii comunişti mult preocupaţi de viitorul patriei lor.“

19 noiembrie. Îl văd pe consulul De Michelis de la 3 1/4 - 5 după masă.

Obiectul vizitei: Anularea arbitrajului de la Viena. Aş dori să ştiu cine ar putea să se intereseze de chestiune şi pentru ce nu s-a putut lua o decizie similară cu aceea a primului arbitraj de la Viena.

Aflu unele lucruri interesante. La Palazzo Chigi ar mai fi oameni care reprezintă vechiul punct de vedere de a sprijini Ungaria.

De Michelis e de părere că o personalitate politică, cum ar fi Pietro Nenni sau contele Sforza ar putea să decidă sau să influenţeze deciziunea.

24 noiembrie. La ora 3(15) la ambasadorul Fasciotti. Pentru aceeaşi problemă: anularea arbitrajului de la Viena. Îl pun în cunoştinţă că am văzut pe Togliatti, care mi-a promis că se va ocupa de chestiune.

5 decembrie. Seara, Vătăşianu² mă anunţă că mâine va fi un parastas pentru N. Iorga la biserica greco-catolică. Monseniorul Tăutu a admis un parastas cu pronunţarea numelui Nicolae! Dar după atâţia ani şi atâtea suferinţe, întâia dată când se face un parastas pentru N. Iorga, din iniţiativa Şcolii din Valle Giuglia.

Amintesc că numele reginei Maria nu a putut fi pronunţat în biserica românească, la slujba de la înmormântare.

Amintesc că nu s-a putut face un serviciu [divin] la moartea lui I.G. Duca. Ministrul Vasiliu a trebuit să meargă la biserica rusească.

Dar în 1940, noiembrie 8, la ziua arhanghelului Mihail, biserica a fost îmbrăcată în verde şi chipul (fotografia)

² Virgil Vătăşianu, istoric de artă; secretar al Şcolii române de la Roma (1930-1931, 1934-1936, 1938-1946); profesor de istoria artelor la Universitatea „Babeş-Bolyai“ din Cluj.

lui Corneliu Codreanu suspendată de balconul corului.

1945

1 ianuarie. Anul nou. Numai cu soţia şi copiii. Suntem trişti de toate, dar gândul la ţară ne doboară.

3 ianuarie. După-amiază la Fasciotti. Oameni foarte bogaţi. Pentru o moştenire în Tunisia au plătit de curând patru milioane de lire. Duc însă o viaţă foarte strâmtorată, de adevăraţi zgârciţi. Totuşi, astăzi, ne-au dat un ceai.

Casă mare, multă marmură, dar grozav de frig. Mi-am ţinut tot timpul paltonul.

4 ianuarie. Mă duc devreme spre Vatican. Ajung înainte de ora 12. Privesc foarte frumoasele hărţi. Caut Moldavia, Valahia, Transilvania³.

În sfârşit, pe la 12 1/4 mă duc în sala de aşteptare. Curând apare ambasadorul Germaniei Weiszäcker⁴. Îl salut, el se îndreaptă spre mine şi îmi strânge mâna.

Nu schimbăm nici un cuvânt. Nici nu se putea, în momentul acela intra alte persoane pentru audienţă.

Weiszäcker în picioare, la fereastră, de unde vin raze calde de soare. Nu priveşte însă nici la lumina de afară şi nici nu vrea să ştie cine mai sunt persoanele care aşteaptă. Îşi scoate carnetul şi caută să-şi fixeze încă o dată

³ Este vorba de loggia care leagă apartamentul papal de Secretariatul de stat al Vaticanului; a fost concepută de Rafael, fiind cunoscută şi sub numele de Loggia lui Rafael, Loggia dela Cosmographia sau Bella Loggia; între cele 13 hărţi care împodobesc această loggie se află şi una pe care figurează ţările române; vezi şi *Magazin istoric*, nr. 7/1984.

⁴ Ernst cavaler von Weiszäcker (1882-1951), diplomat german; subsecretar de stat la Ministerul afacerilor externe (1938-1943); ambasador la Vatican (1943-1945). După prăbuşirea regimului nazist a fost implicat în aşă-numitul „proces Wilhelmstrasse“ de la Nürnberg şi condamnat la închisoare; a fost eliberat în 1950.

punctele pe care le va înfățișa în discuție.

În sfârșit, la 1 1/4 îmi vine rândul să fiu primit. Extrem de amabil, monseniorul Montini [secretar al Papei] pare chiar jenat. De două ori Montini îmi afirmă că îmi stă la dispoziție să-mi facă orice serviciu doresc. Surprins de această condescendență, îl rog să comunice Papei omagiile mele și, dacă e posibil, să am noua medalie „Defensor civitatis”. Ține să mă servească și îmi vorbește de o audiență cu familia la Papă, pe care nu pot s-o refuz.

8 ianuarie. Astăzi am mers până la Via Veneto. Sufăr de frig mai mult chiar ca în anul trecut. Casa nu este încălzită. Stufeta electrică [radiator] e bună, dar mâinile îmi sunt înghețate și numai cu greu pot să scriu. Uneori frigul îmi prinde picioarele că nu le mai pot mișca.

Și un dor de țară tot mai aprig mă cuprinde.

12 ianuarie. Prof. Domiani cu dl. Coppini (fost consul la Odessa și în urmă 13 luni la București) la noi de la 4 1/2-7 seara. Noi am dorit să-l vedem ca pe cel dintâi om (italian) sosit de la București după armistițiul nostru și ocupația rusească, deși Coppini a sosit la Roma de la 16 decembrie 1944 și a plecat din București exact acum o lună.

Viața la București mai ușoară ca la Roma; restaurantele pline; se găsesc ghete și haine. Tramvaiele circulă.

Social. Ofițerii ruși nu frecventează casele românilor decât foarte rar, dar puținii americani și englezii frecventează mult.

Arestări multe, dar nu poate da precisiuni. Nici despre Al. Marcu¹ nu știe dacă ar fi fost

arestat. Marcu s-ar fi purtat rău cu Legația italiană, cu Bova Scoppa (ministrul) și cu Manzoni. Coppini a insistat să afirme că Marcu își datora situația, și aceea de subsecretar la presă, numai Legației italiene și că după 8 septembrie 1943 Marcu ar fi spus că nu recunoaște decât pe Mussolini, pentru el Italia este Mussolini. Ulterior, Marcu ar fi încercat o apropiere de Legația italiană, dar n-a reușit.

Epuratia. Nu prea știa Coppini ce s-a făcut. La Universitate profesorii ar fi cerut să facă ei epuratia.

Universitățile nu erau deschise. Poate și pentru teama de dezordini care s-ar fi început între români și evreii admiși din nou la cursuri. Dar mai trebuie să fie și alte cauze.

Îi mulțumim, soția mea, băiatul meu și eu, mult că a venit și ne-a spus ceea ce a știut de la București, dar în sufletul nostru suntem mult nemulțumiți: am fi voit să știm mai multe, mai precis. Dl. Coppini nu are însă nici o vină. Este dorul nostru de țară și de toți ai noștri, care nu poate fi mulțumit cu ușurință.

După Coppini nici la Ploiești daunele n-ar fi atât de mari, adică orașul n-ar fi fost completamente distrus. Societățile de petrol lucrează, dar rafinăriile pare că nu sunt în activitate. Tot astfel „Danubiana”, care ne interesează pe noi, lucrează.

Sunt oameni bogați care pleacă din București: Malaxa și alții până la Istanbul cu Wagon Lit.

Destul de important că în ziua declarației de armistițiu, Otopenii și Băneasa, aeroporturi, au fost punctele de luptă cu Germania, care au trimis și 2 divizii de la Rusciuk, respinse de români.

După declarația de armistițiu, la 23 august, rușii au făcut mulți

prizonieri în Moldova, soldați români care nu se mai băteau [Magazin istoric, nr. 5/1996].

O divizie de prizonieri [Tudor Vladimirescu] a fost adusă din Rusia și a defilat la București, ca propagandă, zicea Coppini, pe urmă nu s-a mai vorbit.

Ziarele. Apare Universul (cu Lugojianu) și alte ziare de partid: România liberă, Scântea, etc., nu știe să le numească.

Politicește. Regele primește și pare mai bine dispus. Nu mai este taciturnul de ieri și chiar zâmbește. Locuiește cu regina Elena la Țosea. Schimbări la Curte: aghiotant Robert Bossy și în locul lui Stărcel-Negel.

Partidele. Și-au reluat activitatea. Maniu s-a retras, fiindcă i-au publicat o scrisoare a relațiilor avute cu legionarii. Comuniștii n-au oameni și ca partid n-a suferit, singurii care au suferit sunt Pătrășcanu și Ana Pauker. Liberalii se organizează cu Dinu B[rătianu], dar George B[rătianu] a rămas la o parte.

Frontul plugarilor și muncitorilor (P. Groza, miliardarul îl numea Coppini) e tot o firmă comunistă.

Rușii nu par că se amestecă. Din tot ceea ce spunea Coppini, sovieticii erau prezențați mai curând favorabil. Dar se pare că în Moldova sunt autoritățile românești, însă în toate decid rușii, în Moldova și până pe la Buzău. Nici din Transilvania Coppini nu știa să spună până unde autoritatea și administrația românească s-a putut extinde.

Am revenit asupra părții politice. Mareșalul A[ntonescu], soția lui și Mihai A[ntonescu] și generalul Elefterescu arestați și nu se știe unde se află. Arestați Alexianu și mulți funcționari din Transnistria, Odessa și Basarabia, dar nu poate să dea precisiuni. ■

(Va urma)

¹ Alexandru Marcu, italianist, profesor la Universitatea din București, membru al Școlii române din Roma (1923-1924); subsecretar de stat al presei la Ministerul propagandei în timpul regimului antonescian.

Drama generalilor români

ATHANASE TRINCU –

ÎNVIINGĂTOR PRIN OMENIE

Col. dr. ALESANDRU DUȚU,
FLORICA DOBRE

S-a născut la 24 decembrie 1887, în comuna Drânic, jud. Dolj și a murit la 25 februarie 1966, la București.

Studii: Școala militară de infanterie (1908-1910), Școala superioară de război (1919-1920).

Grade: sublocotenent (1910); locotenent (1913); căpitan (1916); maior (1917); locotenent-colonel (1927); colonel (1934); general de brigadă (1939); general de divizie (1942); trecut în cadrul disponibil în 1945 și în rezervă în 1947.

Funcții: comandant al Regimentului 5 grăniceri (1934-1936), șef de stat major al Inspectoratului General al Infanteriei (1936-1939), comandant al Brigăzii 39 infanterie (1939), comandant al Brigăzii 1 grăniceri (1939-1941), comandant al Diviziei 35 infanterie (1941), comandant al Diviziei 21 infanterie (1941-1942), comandant al Comendurii Pieței București (1942), comandant al Diviziei 21 infanterie (1942-1944), delegat al M.St.M. pentru supravegherea evacuărilor din Moldova (1944), comandantul Comandamentului de Etape nr. 2 (1944).

„Urmare a unei telegrame primită la comandamentul Armatei 1, la Arad, unde mă găseam la 15 octombrie 1944, în îndeplinirea serviciului pentru frontul împotriva Germaniei, telegramă ce mă chema grabnic la București pentru mutare, m-am prezentat la 17 octombrie 1944 la cabinetul ministrului de război pentru a primi ordine. În locul lor, generalul magistrat Păiș, din justiția militară, m-a declarat arestat, în chiar cabinetul directorului de cabinet al ministrului de război, fiind depus la arestul militar al Comandamentului Militar al Capitalei, în condițiuni care înfrângeau nu numai regulile omeniei dar chiar și ale închisorii, alături de infractorii de rând și borfași. Fără nici o justificare, fără să mi se puie în sarcină vreo infracțiune, vreun delict, vreo crimă, am fost ținut astfel până ce mi s-a afectat regimul corespunzător gradului meu, până la 7 februarie 1945, când am fost transferat la domiciliu (str. Mihai Vodă 37) unde sunt ținut, sub pază asigurată de patru ostași, și aștept cu încredere acuzatorul public care să mă puie în cunoștință de răspunderile ce apăsă asupra-mi, de vina care am să răspund. Am înaintat memoriu șefului meu ierarhic, ministrului de război, narând situația în trista ei nuditate, solicitând începerea unei anchete împotriva-mi pentru limpezirea situației. Într-o atare situație, îmi permit, ca unul care nu găsesc în rafturile memoriei mele, în sipetul cugetului meu și în nici una din culele sufletului meu nici o abatere de la legile dreptății, ale liniștii pe care fiecare om cu frica lui Dumnezeu și respectul pentru aproapele său trebuie să-l aibă, să vă dau toate detaliile privind cariera mea, activitatea mea și unele dintre faptele mele menite să ilustreze un temperament, o mentalitate și o ținută, sentimente și convingeri politice, militare, sociale, cu nădejdea că ceea ce nu deslășesc eu, acolo unde nu descifrez eu, de unde începe să se urzească culpabilitatea mea, va lămuri acuzatorul public“.

Textul pe care l-am reprodus a fost extras dintr-un memoriu înaintat de generalul Athanase Trincu acuzatorului public al Tribunalului Poporului, în mai 1945.

• Arestat în chiar cabinetul ministrului • „Vă mulțumesc prentu grad, dar comanda n-o primesc” • Onoruri militare în cimitirul din Odessa • Ghete și palton pentru Serioja • „Curajul de a lua apărarea evreilor năpăstuiți” • Vrajmășia „timpurilor noi”

Comandantul...

În 1939, la apogeul unei respectabile cariere ostășești, i s-a încredințat comanda Brigăzii 39 infanterie și apoi a altor mari unități române. În timpul acțiunilor militare din 1941 pentru eliberarea Basarabiei a fost comandant secund al Diviziei 1 grăniceri, având sub comanda sa directă un detașament compus din Regimentul 5 grăniceri, Regimentul 2 artilerie grăniceri și Divizionul 53 artilerie, distinguându-se prin „priceperea, energia și vitejia sa”, așa cum remarca generalul Vasile Atanasie, comandantul Corpului 3 armată. În relațiile cu populația civilă, inclusiv cu cea evreiască, s-a purtat cu „omenie”, așa cum aprecia, mai târziu, în 1952, în urma cercetărilor făcute și a declarațiilor martorilor citați, Cabinetul crime de război al Parchetului Curții București.

La 19 iulie 1941, la Gura Galbenă, generalul Trincu a preluat comanda Diviziei 35 infanterie. „Atât înainte de intrarea noastră în război, cât și după această dată, în operațiile din Basarabia – cum aprecia generalul Nicolae Ciupercă, comandantul Armatei 4 – generalul Trincu a dovedit bune însușiri de comandă și a obținut succese reale, care au contribuit la curățirea cât mai repede de dușman a teritoriului basarabean. I se poate încredința comanda definitivă a diviziei”.

Dar neîmpărtășind „convingerea guvernului” de atunci cu privire la necesitatea continuării operațiilor militare dincolo de Nistru, el a cerut, după propriile-i mărturisiri, să i se permită îngrijirea sănătății (suferea de cistită cronică), internându-se în Spitalul militar „Regina Elisabeta”. În urma efectuării analizelor și a deciziei comisiei militare a fost clasat pentru zona interioară.

La 26 octombrie 1942, atunci când generalul Constantin Pantazi, ministrul de război, l-a felicitat pentru preconizata avansare la

gradul de general de divizie și i-a comunicat: „Vei lua comanda Diviziei 4 la Stalingrad”, generalul Trincu i-a replicat: „Domnule ministru, vă mulțumesc pentru grad, dar comanda diviziei de la Stalingrad n-o primesc”.

O atitudine surprinzătoare pentru un general activ în vreme de război. După propria-i mărturisire, cu acel prilej s-a prezentat la secretarul general al Ministerului de război, generalul Vintilă Davidescu, căruia i-a declarat că nu va prelua comanda diviziei la Stalingrad și i-a cerut să-l șteargă de pe tabelul de înaintare în grad. După consultarea telefonică cu ministrul de război, care era la Chișinău, generalul Davidescu a oprit publicarea în *Monitorul oficial* a tabelului cu înaintările în grad, până la sosirea ministrului în București.

Dintr-un alt memoriu redactat de generalul Trincu în 26 octombrie 1944, rezultă că discuția pe care a avut-o cu ministrul Pantazi se desășurase astfel: „În ziua de 28 octombrie [1942], orele 11, sunt chemat la telefon și apostrofat personal de domnul ministru:

– Dacă nu primești Divizia 4 într-un minut, te depășesc [de la înaintarea în grad]...

– Vă rog, domnule ministru, într-o secundă, un minut e prea mult.

– Faci raport.

– Am înțeles.

În timp ce scriam raportul, sunt chemat, prin maior Hodoș, la domnul ministru. Cer să-i prezint demisia, însă nu mi-o primește și mă numește din nou la comanda Diviziei 21, de la care mă luase cu nouă luni înainte”.

Argumentându-și poziția, generalul Trincu invocă atitudinea ostilă pe care o adoptase o parte din militari față de trecerea Nistrului.

În perioada februarie – noiembrie 1942 a îndeplinit funcția de comandant al Comendurii Pieței București. În cadrul îndatoririlor pe care le avea a manifestat înțelegere

și bunăvoință față de populația evreiască aflată în acei ani într-o situație extrem de dificilă. Relevându-i comportarea, Avram Presel declara următoarele, în timpul procesului intentat peste ani: „Din ordinul comandantului am fost ținuti numai trei jumătăți de zi pe săptămână la lucru, pe când la alte detașamente se lucra zile întregi. Restul timpului eram liberi să ne câștigăm existența. Mai mult, domnul general Trincu Athanase a adus din detașamente exterioare elemente capabile, dar complet lipsite de mijloace, iar unul din camarazii mei, împovărat de o familie grea, urma să fie trimis în provincie, conform ordinului prefecturii, și domnul general l-a oprit în București. Nu pot uita felul omenos și binevoitor în care am fost ținuti de către generalul Trincu, care cu riscul situației domniei sale, ne-a protejat”. La rândul său, Nae Ișescu a declarat: „Dacă cu toate detașamentele de muncă ar fi fost comandanți ca domnia sa, atunci evreii ar fi fost foarte mulțumiți”.

...omul...

La 1 noiembrie 1942 i s-a încredințat funcția de comandant al Diviziei 21 infanterie, aflată la Galați, după care, la 16 octombrie 1943, a fost trimisă la Odessa pentru a înlocui o altă mare unitate românească. Din nou, analizându-i activitatea, anchetatorii săi au constatat „conduita omenescă și îngăduitoare a lui Trincu Athanase față de populația evreiască și ajutorul și măsurile binevoitoare ce au fost luate de acesta în legătură cu această populație”.

Relevantă în acest sens este și declarația lui Arnold Kleiner: „Populația evreiască din Galați datorște multă recunoștință domnului general Trincu încă de pe timpul faimoaselor lagăre instituite în localitate din ordinul prefectului de județ și cred că nu

exagerez spunând că faptul că toți cei ce au fost interinați în lagăre nu au avut de suferit mai mult decât privațiunea de libertate se datorează intervențiilor și dispozițiilor date de către domnia sa... Menționez în special cazul celor 80 de evrei din localitate, printre care și câțiva membri ai comunității noastre, care pe baza unui proces-de mită înscenat au fost trimiși la muncă grea în detașamente exterioare. Acuzați de dare de mită erau numai doi; toți ceilalți au fost fie scuțiți de lagăr în 1941 pentru motive de boală, fie numai martori în ancheta făcută. Singurul care a recunoscut marea nedreptate ce s-a comis, a fost domnul general Trincu, care a ordonat reînceperea cercetărilor și readucerea în localitate pentru acest scop a celor 80 de persoane trimise la muncă grea”.

În martie 1944, considerând că menținerea diviziei sale la Odessa era o aberație, a întocmit un plan pentru grabnica ei retragere și l-a prezentat comandantului Corpului 3 armată, care nu l-a aprobat. Imediat, generalul Trincu a cerut și a obținut o permisie de 15 zile. Ajuns la București, s-a prezentat imediat ministrului de război. După discuția cu acesta, i s-a luat comanda Diviziei 21, fiind înlocuit cu generalul Polihron Dumitrescu. Pus o vreme la dispoziția Ministerului de război, în mai 1944 a primit comanda Comandamentului de Etape nr. 2.

Nu săvârșise nici un fel de fapte pentru care să se teamă. În 1945, în timp ce era arestat, solicitat cu insistență „o cercetare minuțioasă, aspră, dar dreaptă, în toată această activitate a mea la Odessa, unde am funcționat împotriva voinței și convingerilor mele. La Odessa am stat 4 luni, de la 11 noiembrie 1943 la 14 martie 1944, cu misiune pur operativă – dintre care o lună am lipsit în București – garnizoana având un comandant special. În tot acest timp purtarea mea a fost mai mult decât părintească față de populație fără deosebire. Examinată în modul cel mai minuțios și sever, activitatea mea la Odessa se va vedea că a fost exemplu de omenie și bunățate, ordonând și supraveghind ca această purtare să fie a tuturor unităților de sub comanda mea.

Câteva exemple vor fi edificatoare:

a) Cele trei luni cât am stat la Odessa n-a fost nici o stare tulbură. Am interzis ofițerilor și trupe de a lua ceva fără bani de la populație sau a avea o atitudine neomenoasă, sub sancțiuni severe pentru orice abatere, cerând note de plată sau chitanțe;

b) Am înmormântat cu onoruri militare pe un căpitan aviator erou rus, Andrei Cuzmici, căzut în port în timpul unui bombardament, pentru care am fost reclamat de germani și anchetat de Marele Stat Major (dovezi la dosar). Radio Moscova a elogiast gestul comandantului român;

c) Am redeschis Teatrul «Cazacilor de Don», închis de predecesorul meu, dând populației posibilitatea să se bucure de cultura rusă și artiștilor posibilitatea de trai. Asistând personal la redeschidere am fost ovaționat de populație și artiști (informații se pot lua de la locuitorii Odesei și de la autoritățile noastre militare și civile);

d) Am dat hrană copiilor săraci și familiilor lipsite de mijloace, din economiile rezultate de la unități (martori șefii de corpur și locuitorii);

f) Am reținut hrana pe o zi a ostașilor din Odessa pentru a face daruri de Crăciun copiilor săraci;

g) Am îmbrăcat din bani proprii până la ghețe și palton pe copilul Serioja – locuiește peste drum de fosta poliție – și am împărțit familiei, precum și altor familii sărace, diferite alimente și lemne de foc. Se poate întreba.

La plecarea din Odessa, toată casa, inclusiv lucrurile mele personale și hainele au rămas în grija sergentului Hodnog, din Compania 21 poliție. Lucrurile toate ale casei au fost luate în primire cu inventar și predate după inventar. Martori: colonel Dumitriu Aurel, Marele Stat Major, Mustafa Mustafa.

La Odessa, deci, n-am făcut decât bine. Contingenta mea cu acest oraș este numai de ordin geografic. N-am schingiuit, n-am ucis, n-am jefuit, n-am protejat asemenea acte”.

La 23 august 1944, după trecerea României de partea Națiunilor Unite, înainte de a primi ordin special, din proprie inițiativă, în zona Brăila, în calitate pe care o

avea, de comandant al Comandamentului de Etape nr. 2, a dispus întreruperea legăturilor telefonice între comandamentele germane și a angajat apoi cu trupele din subordine lupte grele cu unitățile germane în raioanele Slobozia și Oltenița, capturând numeroși prizonieri și material de război.

Entuziasmat de acțiunea românească din 23 august 1944 și mâhnit de drama pe care o trăia în octombrie 1944, generalul Trincu consenma cu amărăciune: „Trăind visul meu, aveau, m-am pomenit în pușcărie. În cele șase luni de prevenție, încerc să-mi amintesc vreo vină. Nu o aflui! Hotărât, nu! O spune generalul, o spune omul, o spune șeful de familie pe nedrept înălcrămată! E lesne de înțeles ce era în sufletul său atunci când scria: „Astăzi, în loc să mă bucur de timpurile noi, așteptate de mine, întrevăzute de mine, sunt oprimat fie dintr-o uelire a unui vinovat care vrea să-și puie un înlocuitor în pușcărie, fie din întârzierile inerente birocratismului juridic. Aștept cu încredere instruirea mea, convins că adevărul va fi stabilit”.

La această concluzie au ajuns și cei care au analizat activitatea generalului arestat: „Din cele de mai sus – preciza un raport al acestora – nu rezultă vinovăția generalului Trincu, ci dimpotrivă ies în evidență ideile sale de largă democrație, idei pe care a reușit să le înfăptuiască cu riscul carierei și chiar al vieții sale, sub un regim ce înfiera democrația... Cu credința fermă în izbânda spiritului de echitate, onoare și dreptate, desigur că se va ajunge la stabilirea completei nevinovății a generalului Trincu, eliberându-l și reabilitându-l în fața opiniei publice și a armatei”.

... și Comisia Aliată de Control

Cum se ajunsese atunci la arestarea generalului?

Explicația ne-o oferă chiar ministrul de război de atunci, generalul Mihail Racoviță, într-o declarație pe care a făcut-o în fața Tribunalului Poporului, în ziua de 31 iulie 1945, în calitate de martor: „În Consiliul de Miniștri, care s-a ținut în cursul lunii octombrie 1944,

domnul general Sănătescu, președintele Consiliului de Miniștri, a adus la cunoștința Consiliului trei liste nominale trimise domniei-sale de către Comisia sovietică pentru aplicarea armistițiului, în care se cerea arestarea ofițerilor și persoanelor prevăzute în acele liste. Printre cei prevăzuți se găseau și domnii generali Trincu Athanase, [Alexandru] Nasta și Korne Radu [Magazin istoric, nr. 5/1996]. Consiliul de Miniștri a aprobat arestarea celor prevăzuți în listele indicate mai sus și pe baza acestei aprobări domnul general Sănătescu, președintele Consiliului de Miniștri, mi-a dat Ordinul nr. 659, Cabinet, secret, din 19 octombrie 1944 pentru ca în calitate de ministru de război să pun la dispoziția Ministerului de război și să dispun arestarea celor prevăzuți în listele arătate. Pe baza acestui ordin, am dispus arestarea prin primul procuror al Curții de Casare și de justiție militară“.

De nevinovăția generalului Trincu s-a convins imediat și conducerea Marelui Stat Major, în fruntea căruia venise însuși generalul C. Sănătescu, fostul prim-ministru. În noua sa calitate, generalul Sănătescu îl informa la 1 decembrie 1944 pe generalul Vinogradov, locțiitorul președintelui Comisiei Aliate de Control în România, că, „generalul de divizie Trincu Athanase este un ofițer de nădejde, hotărât și muncitor. Starea sănătății lui nu i-a îngăduit să aibă o activitate de război îndelungată. Totuși, în toate comenziile și însărcinările avute a lucrat corect, cu omenie și în cel mai înalt spirit de dreptate. Este un comandant iubit de ofițeri și soldați“. Șeful Marelui Stat Major ruga autoritatea sovietică să analizeze dacă nu era cazul să redea libertatea celui arestat, precizând, la 16 ianuarie 1945, că activitatea sa „nu se poate încadra în nici o categorie care ar putea justifica luarea de măsuri penale“ împotriva lui. Generalul C. Sănătescu asigura Comisia Aliată de Control că „Marele Stat Major este convins că generalul Trincu Athanase nu s-a putut face vinovat de vreun act de neomenie sau de incorectitudine și că merită încrederea de a fi utilizat la conducerea unui comandament de etape, unde poate aduce reale servicii în lupta contra Germaniei“. Menținerea lui și a altor generali în

stare de arest, afirma șeful M.St.M., „ne privează de eminentele lor servicii, fără ca să mai apară necesară nici anchetarea lor (deoarece până în prezent nu li s-a luat nici un interogatoriu), nici pentru siguranța de a-i avea la dispoziție când și dacă justiția ar cere-o. Toată cariera și corectitudinea lor nedeșteptată stă chează și oricând vor putea fi găsiți și puși la dispoziția justiției“.

În ciuda insistențelor, autoritățile sovietice nu au dat nici un răspuns. În acest context, la 19 martie 1945, prin Jurnalul nr. 427 al Consiliului de Miniștri s-a dispus urmărirea și arestarea generalului Trincu, deși la acea dată el se afla sub stare de arest la domiciliu, sub învinuirea că ar fi comis crime de război(?!). Având însă în vedere că actul de urmărire nu preciza faptele care i se imputau, că nu fuseseră înaintate nici informații care să arate împrejurările ce au dus la urmărirea sa penală, că la solicitările făcute nu se prezentase nici un martor care să-l încrimineze, iar cercetarea făcută nu a dovedit „a fi săvârșit vreun fapt calificat de Legea nr. 312/1945 drept crimă de război“, Tribunalul Poporului, Cabinetul 3, a decis, prin Ordonanța nr. 1 521 din 20 iunie 1945, semnată de acuzatorul public Mihail Popilian, „scoaterea de sub urmărire penală“ a generalului Athanase Trincu.

Se părea că totul se sfârșise, dar la 29 iunie 1945 s-a dispus continuarea anchetei, motivându-se că „mai sunt puncte de cercetat și persoane neaudiate“. Pe dosarul său fusese pusă rezoluția: „Să se repună pe rol. Să se caute ordinea de bătaie a unității și să se cerceteze întreaga activitate a bănuțului în timpul războiului“.

„Polița de recunoștință“ a fost achitată

Reluând cercetările, Parchetul Curții București a ajuns la concluzia asemănătoare aceluia care dusese la clasarea dosarului. Noile declarații luate celor care l-au cunoscut pe generalul Trincu în timpul războiului au confirmat din nou „conduita omenoasă și înțeleghătoare a lui

Trincu Athanase față de populația evreiască și ajutorul și măsurile binevoitoare ce au fost luate de acesta în legătură cu această populație“. Alți martori au subliniat „ajutorul în hrană și alimente dat populației civile de către unitățile diviziei“.

Relevante sunt intervențiile făcute de numeroși cetățeni evrei. Astfel, la 23 octombrie 1944, Conrad Gruper îi scria dr. W. Filderman – președintele Consiliului General Evreiesc: „Ni se oferă prilejul să achităm o poliță de recunoștință unui om care ne-a adus nouă, celor din Brăila, servicii deosebite în împrejurări din cele mai grele. Este vorba de domnul general Athanase Trincu“. În ianuarie 1941, preciza Conrad Gruper, având funcția de comandant de garnizoană, generalul Trincu „a înăbușit cu riscul propriei sale vieți începutul de rebeliune legionară“. Doi ani mai târziu, același general a dat asigurări că „atâta vreme cât va rămâne domnia sa la Brăila, evreii nu vor avea de suferit în nici un fel“. Prilejul „de a ne servi – continua Conrad Gruper – s-a ivit foarte repede. Comandamentul General al Etapelor ordonase chemarea la muncă a femeilor, bătrânilor (50-55 ani) și copiilor (15-18 ani). Ne-am întâlnit din nou în aceeași casă, iar pe delegații Comunității i-a primit cum nu se poate mai bine la Comandament. Urmare a fost că vizita medicală a femeilor s-a făcut la dispensarul Comunității și nu la sediul Comandamentului în comuna Radu Negru; femeile, în număr restrâns, au fost luate la muncă prin Comunitate, nu prin Cercul de recrutare, cum intenționa comandantul Cercului, iar bătrânii și copiii au fost puși la muncă potrivite, dându-se, spre deosebire de altădată, o atenție specială vizitei medicale, în asistența unui medic al Comunității“.

Avocatul Abramovici Cosmeanu considera „o eroare“ arestarea generalului Trincu; la 27 octombrie 1944 avocatul vorbea despre generalul Trincu ca despre „un om de ispravă în momente când orice *bun român* n-avea curajul de a lua apărarea evreilor năpăstuiți, acesta a făcut-o cu plăcere și dezinteres. Evreii din Brăila și Galați o știu și mărturia lor poate fi oricând luată“.

Cu „surprindere și regret“ a aflat din presă despre arestarea generalului Trincu și Segall Pascu, care a găsit de a sa „elementară datorie de conștiință și ca o palidă recunoștință“ să declare că în 1942, „numai în urma unei inspecții a domnului general Athanase Trincu, pe atunci comandant al Pieții București, inspecție făcută cu toată obiectivitatea, buna credință, părintească bunăvoință și democratică înțelegere, am putut face ca hotărârea grea“ ce plana asupra noastră și a familiilor noastre să fie anulată. Prin urmare, numai intervenția salutară a domnului general Trincu, care a pus tot sufletul și toată influența sa pe lângă cei în drept, ne-a scăpat de la moarte. Fără acest act mărinimos al domnului general Trincu, poate nu aș fi putut semna aceste rânduri“.

Declarații asemănătoare au făcut Golberg Filip din București, Werner L. Dickin din Brăila, Abramovici

Mircea, Cruparu Moise, Iancu Rosenfeld, Cecil Avram și mulți alții.

Solidaritatea creată în jurul persoanei generalului Athanase Trincu este de-a dreptul impresionantă. Așa rezultă cel puțin din mărturiile amintite până acum și care sunt întregite semnificativ de acest memoriu înmănat acuzatorului public al Tribunalului Poporului de către locuitorii comunei Drănic, județul Dolj, satul natal al generalului. Memoriul era iscălit de un „numeros grup de săteni, preoți, învățători și diferiți titrați din această comună“, ca o manifestare de „prețuire a acestui om sincer, drept, corect și bun: generalul Trincu Athanase“. „Mult ne-am mirat noi, consătenii lui, atunci când am aflat despre aceasta, știindu-l ce fel de om este. Nu l-am crezut și nu-l credem ca în toată viața lui să fie în stare să facă rău cuiva, indiferent de neam și lege. Toată viața lui, generalul Trincu, Tache al nostru, n-a știut să

facă decât numai bine celor cu care a venit în contact“.

În fața acestor probe evidente, după cercetări amănunțite, în iunie 1952, Parchetul Curții București, Cabinetul Crime de Război, a avansat următoarea concluzie: „Din totalitatea materialului probator, despre care s-a făcut vorbire, nu s-a stabilit că Trincu Athanase ar fi comis vreo faptă care să constituie crimă de război contra păcii sau umanității și ca atare, de acord cu clasarea Tribunalului Poporului, precum și cu referatul anterior făcut de tov. procuror general al R.P.R., urmează a clasa cercetările privind pe Trincu Athanase“.

Această hotărâre l-a scutit pe general de noi umiliri și ani grei de temniță. În luarea ei un rol important l-au jucat, desigur, declarațiile obiective ale zecilor de martori care l-au cunoscut. O nouă confirmare a zicalei: „Bine faci, bine găsești“. ■

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

• Ion Mamina, Ioan Scurtu – GUVERNE ȘI GUVERNANTI (1916-1938).

Sillex, București, 1996, 272 pp., 10 000 lei: sinteză consacrată unei perioade de 22 ani din istoria noastră, însoțită de portretele personalităților politice ce s-au manifestat în actul de guvernare.

• Ioan-Aurel Pop – ROMÂNII ȘI MAGHIARII ÎN SECOLELE IX-XIV. GENEAZA STATULUI MEDIEVAL ÎN TRANSILVANIA.

Centrul de studii transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1996, 245 pp., 8 900 lei: o solidă lucrare despre un subiect important, dar mai puțin abordat, apărută în Biblioteca Rerum Transilvaniae.

• Kopi Kyçyku – PATER EMIL CONDURACHI (Prefață de Răzvan Theodorescu).

Editura științifică, București, 1995, 112 pp.: prima monografie consacrată celui care a fost întemeietorul Asociației Inter-

naționale de Studii Sud-Est Europene, scrisă de un istoric albanez.

• Dr. doc. Alexandru Bolidineanu, conf. univ. dr. Adrian Năstase – DREPT INTERNAȚIONAL CONTEMPORAN.

Institutul român de studii internaționale, Regia autonomă „Monitorul oficial“, București, 1995, 344 pp., 4 500 lei: un manual pentru învățământul juridic, cât și pentru cei interesați în „diplomația parlamentară“.

• Dr. Radu Demetrescu – DREPTURILE OMULUI LA VÂRSTA A TREIA (cu un Cuvânt înainte de Irina Moroianu Zlătescu, director executiv al IRDO).

Institutul român pentru drepturile omului, București, 1994, 80 pp.: o informare corectă este condiția esențială pentru a-i permite cetățeanului să-și apere drepturile, să le revendice când îi sunt lezate; lucrarea caută să

răspundă tocmai acestui deziderat.

• Domnița Ștefănescu – CINCI ANI DIN ISTORIA ROMÂNIEI. O CRONOLOGIE A EVENIMENTELOR. DECEMBRIE 1989 - DECEMBRIE 1994.

Editura Mașina de scris, București, 1995, 512 pp., 10 000 lei: o lucrare utilă, pentru o perioadă neacoperită de instrumentele de lucru uzuale.

• MĂRTURISITORI DE DUPĂ GRATHI. SLUJITORI AI BISERICII ÎN TEMNIȚELE COMUNISTE (cu un Cuvânt înainte de Bartolomeu al Clujului).

Supliment al revistei Renașterea, Cluj-Napoca, 1995, 85 pp.: o reconstituire și rememorare a ororilor comunismului, cât și o mărturie despre lupta slujitorilor Bisericii contra asasinării memoriei acestui neam.

NUMELE GENERALULUI DRAGALINA

SIMBOLIZEAZĂ

EROISMUL

Din Paris, am primit de curând următoarea scrisoare din partea domnului inginer Andrei Săvulescu: „În octombrie 1996, se împlinesc 80 de ani de la moartea generalului Ion Dragalina, bunicul meu matern. Cu această ocazie, vă trimit scrisoarea alăturată, cu rugămintea de a o publica în revista Magazin istoric. Cele câteva

date biografice ale generalului și o succintă prezentare a evenimentelor care au condus la tragica sa dispariție îl vor ajuta pe cititor să descifreze conținutul acestui document purtând semnătura cunoscutului poet și publicist Cincinat Pavelescu“.

Andrei SĂVULESCU

Născut la 16 decembrie 1860 în Caransebeș, Ion Dragalina a absolvit școala de cadeți din Timișoara, fiind avansat la gradul de sublocotenent în armata austro-ungară (1883). Urmează apoi cursurile Academiei de război din Viena. La 10 decembrie 1887 a demisionat („în scopul emigrării în România“) și a fost primit în armata română cu același grad. La 1 februarie 1888 a fost avansat locotenent, la 10 mai 1893 căpitan, maior la 10 mai 1899, locotenent-colonel la 10 mai 1908, colonel în aprilie 1911 și general de brigadă în noiembrie 1915. La 1 iulie 1916 a fost numit comandant al Diviziei 1 infanterie, în perioada august-septembrie conducând cu succes luptele de la Orșova și de pe valea inferioară a Cernei.

În dimineața zilei de 11 octombrie 1916, generalul Ion Dragalina a primit ordin să se prezinte de urgență la Craiova, aici comunicându-i-se că a fost numit comandant al Armatei 1. Era doar general de brigadă și nu împlinise încă vârsta de 56 de ani; numirea lui la comanda Armatei 1 reprezenta într-adevăr un fapt mai puțin obișnuit. Situația frontului în zona respectivă devenise însă extrem de dificilă, comandamentul român orientându-se rapid spre cel mai destoinic dintre comandanți.

Armata 9 germană de sub comanda generalului Erich von Falkenhayn, în plină ofensivă pe Valea Jiului, amenința cu invazia la sud de Carpați. Convinș că trupele germane trebuie oprite cu orice preț în zona muntoasă, orice confruntare cu ele în teren deschis fiind complet ne-

indicată, dată fiind superioritatea lor numerică și tehnică, generalul Ion Dragalina a plănuț un contra-atac pentru data de 14 octombrie, dispunând regruparea imediată a subunităților sale pe poziții mai favorabile. Înainte de a se deplasa spre primele linii pentru a restabili ordinea, s-a adresat trupelor din subordine printr-un memorabil ordin de zi:

„Ordin de zi nr. 35, din 11 octombrie 1916

...Din acest moment am luat comanda armatei și cer imperios de la toți, de la general la soldat, ...apărarea cu viața a sfântului pământ al țării noastre, apărarea vetrei strămoșești, a ogorului și a cinstei numelui de român. Cer de la toți cea mai deplină ascultare și cea mai strictă executare a ordinelor. Ascultați ce vă spun, ofițeri de orice grad și gradați, voi fi fără milă față de aceia care se uită înapoi în loc să se uite înainte, față de aceia care părăsesc rândurile și fug din fața inamicului... trupa care nu poate să înainteze, să moară pe loc, iar comandanții care vor da ordine de retragere, vor fi deîndată trimiși sub escortă și judecați.

Ofițeri și soldați ai Armatei 1-a! Apărați cu viața voastră pământul sfânt al Olteniei și al Țării!... Dumnezeu, Maiestatea Sa Regele și Țara vor răsplăti pe viteji... Cu Dumnezeu înainte! Victoria e a noastră!

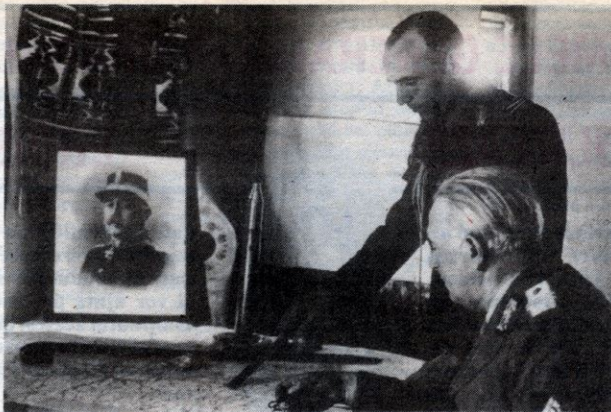
Acest ordin de zi se va citi trupelor sub arme de către co-

mandanții de batalioane, în trei zile consecutive.

Comandantul Armatei 1-a
de operații
General DRAGALINA“

A doua zi, 12 octombrie 1916, însoțit de maiorul Constantin Miltiade și de colonelul Toma Dumitrescu, s-a deplasat cu mașina de la Horezu la Bumbești, pătrunzând apoi în defileul Jiului până la mănăstirea Lainici, unde se afla postul românesc cel mai avansat. Între timp, o unitate germană se instalase pe o creastă care mărginea malul drept al Jiului, cam la jumătatea drumului dintre Lainici și Bumbești. Zona respectivă se numește „Locurile rele“. Stranie coincidență! Pentru a nu rămâne izolat de trupele sale, generalul a hotărât să-și croiască drum spre înapoi, refuzând propunerea colonelului Dumitrescu de a trece pe locul său, mai puțin expus focului inamic. Refuz fatal, deoarece a fost singurul ocupant al mașinii lovit (în brațul stâng și omoplatul drept) de gloanțele unei mitraliere inamice. Șoferul Nae Dumitrescu a mărit viteza, pentru a-l duce mai repede pe rănit la postul de prim ajutor de la Gura Sadului, unde i s-au dat primele îngrijiri. La Târgu Jiu i s-a refăcut pansamentul, după care a fost transportat cu un automobil la spitalul din Craiova. Aflând, de la medicul care îl îngrijea, că amputarea brațului rănit ar grăbi vindecarea, i-a spus: „ei bine, taie-l, doctore, o să-mi ajungă și un braț!“

Dacă ar fi fost un simplu soldat, probabil că i s-ar fi amputat brațul fără nici o întârziere, ceea ce i-ar fi mărit șansele de a rămâne în viață. Dar Marele Cartier General a ordonat telegrafic să fie transportat de urgență la București. Din cauza liniilor aglomerate, trenul a ajuns la București abia a doua zi, 13 octombrie, spre seară. A fost dus direct la Spitalul „Regina Maria” de la Palatul regal, și luat sub îngri-

Generalul Corneliu Dragalina, comandantul Corpului 6 armată, pe frontul din Răsărit; pe masa de lucru: bastonul și portretul tatălui său, generalul Ion Dragalina

jireja doctorului Dimitrie Gerota, care i-a extras glonțul din omoplat. (Copil fiind, am văzut glonțul și mantaua însângărată a generalului expuse într-o vitrină la Muzeul Militar din Parcul Carol, care, din câte știu, a ars parțial; mantaua expusă acum la Muzeul Militar Național din București, nefiind sfâșiată și neavând urme de sânge, pare a nu fi cea originală.) S-a făcut apoi greșeala de a se pune brațul în ghips, favorizându-se răspândirea focarului de infecție. La 15 octombrie, în urma unui consult medical, s-a luat hotărârea de a se amputa brațul, operație efectuată a doua zi de către doctorul Thoma Ionescu. „Eu l-am operat când m-a chemat, dar am dat în scris că moare. Nu se lasă un rănit, de vârsta lui, patru zile cu rana nedezinfectată; și când ți-l prezintă, după patru zile, nu-l mai lași neoperat încă două zile...”, ar fi declarat dr. Thoma Ionescu amicului său politic V. Cănciov.

Între timp, contraatacul românesc de la Jiu se soldase cu o mare victorie. La 18 octombrie, generalul Ion Dragalina a fost decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul”, „pentru acte repetate de vitejie”. Regele Ferdinand i-a prins personal decorația pe piept. La început, starea bolnavului mergea spre bine, dar la 20 octombrie s-a înrăutățit brusc, infecția începând să se generalizeze. La 23 octombrie, în camera bolnavului și-a făcut intrarea fiul acestuia, căpitanul de artilerie Corneliu Dragalina, rănit și el în piept la 10 octombrie, în timp

ce conducea, călare, un contraatac pe câmpiile dobrogene. Părintele și-a privit îndelung fiul, fără să spună nici un cuvânt. A doua zi, 24 octombrie, la orele 22.40, generalul Ion Dragalina a încetat din viață. La 26 octombrie i s-au organizat funeralii naționale, la care au asistat regele Ferdinand, principele Carol, membri ai guvernului, ofițeri superiori etc. Onorurile militare au fost date de ostași ai Regimentului 56 infanterie, aduși special de pe front.

În *Universul* din 29 octombrie 1916, Take Ionescu a publicat un impresionant articol, în care citim, între altele: „Dragalina nu a pierdut nimic murind așa de tânăr. El a cunoscut cele două bucurii supreme, pe care alții le-au așteptat zadarnic de atâtea secole: a intrat ca liberator pe pământul în care s-a născut și a bătut soldații Kaiserului de la Berlin”.

Moartea generalului Ion Dragalina a produs o adâncă emoție în întreaga țară. „A murit Dragalina..., îngână, cu lacrimi în ochi, ordonanța și simt în aceste cuvinte cu totul și cu totul neregulamentare că generalul Ion Dragalina, comandantul Armatei 1, își depășise cu mult condiția de comandant de oști, simt că el urcase într-o legendă eroică: Dragalina, simplu, firesc, așa cum spui Baba Novac, Arbore ori Buzescu...”. (General-locotenent (rez) Emilian Ionescu: *În uniformă pentru totdeauna*, p. 40.)

Același ton utilizează și poetul Cincinat Pavelescu în scrisoarea pe

care i-a adresat-o generalului Ion Dragalina la 19 octombrie 1916. Până în anul 1947, originalul acestei scrisori a fost păstrat de generalul Corneliu Dragalina, fiul celui căzut la datorie în 1916. Din acel an, mi-a fost dăruit mie, împreună cu alte documente de familie. Iată acum scrisoarea propriu-zisă:

„Sinaia, 19 octombrie 1916

Iubite și ilustr general,

Citesc în jurnale azi că și fiul d-tale e rănit. Iată că, după sângele glorios al tatălui, fiul înobilează pământul sfânt al țării cu vlagă vieții sale generoase și închinat patriei.

Nu vă voi face ofensa să vă aduc mângâieri, nici pentru brațul ce l-ați jertfit mării noastre, nici pentru suferința bravului d-tale fiu. Un om ca generalul Dragalina, al cărui nume azi simbolizează eroismul cel mai înalt și geniul militar cel mai desăvârșit, chiar fără braț — e un om întreg! — spre deosebire de acei numeroși patrioți, care, deși par întregi, le lipsește ceva din construcția interioară — acel ceva care dă inimii vitejie și sufletului eroism.

V-ați acoperit de glorie, domnule general, de la începutul rezbelului, devenind pildă sacrificiului și a disprețului de moarte, unite cu vrednicia românească și priceperea și iscusința latină. Vă așteaptă însă ceasuri de mulțumire sufletească, după aceste clipe de frământare și de sbucium. Veți avea bucuria în curând să ziceți «la mărirea României am folosit și eu și cu ai mei!». Și ce mângâiere mai mare poate fi pentru un adevărat erou?

Primiți, vă rog, omagiul meu de admirație și iubirea mea entuziastă și devotată,

Cincinat PAVELESCU

Sinaia, 19 octombrie 1916

Pe aici bubuie tunul, dar în cântecul lui aud cuvântul sfânt: biruință! ■

MEMORIILE UNUI DIPLOMAT ROMÂN

DIN EPOCA ROOSEVELT

Am prezentat în numărul trecut prima parte a articolului domnului Radu R. Florescu. Continuăm acum cu cea de a doua, realizată pe baza memoriilor și a corespondenței tatălui său, prim consilier al Legației române din Washington între anii 1934-1936.

RADU R. FLORESCU,
Boston College, Profesor Emeritus

O problemă care i-a preocupat pe unii politicieni din București era dorința de a stabili relații mai strânse și mai profitabile cu cei 300 000 de americani de origine română, în cea mai mare măsură țărani din Transilvania, stabiliți acolo la sfârșitul secolului XIX în câteva dintre cele mai mari orașe industriale ale Vestului mijlociu. O varietate de motive îi îndemna la aceasta: guvernul român era dornic să prevină scurgerea mai departe a forței de lucru și a resurselor și să ușureze repatrierea celor care vroiau să revină. Dorea, de asemenea, să mobilizeze acest important lobby într-un mod mai eficient în apărarea intereselor statului român, pentru a combate pe unguri și alte grupuri revizioniste, să reziste procesului de „deznaționalizare” și să prevină infiltrările comuniste și de stângă în societatea muncitorească.

Deși un segment important al comunității americanilor de origine română – în special cei cu școală mai puțină – fusese întotdeauna loial țării mamă, o mică grupare, dar foarte activă, de intelectuali de stângă preluase conducerea cu ocazia celei de a 26-a întruniri – în septembrie 1933 – a celei mai mari organizații românești, „The Union and League”, reușind apoi să obțină controlul și

asupra ziarului cu cel mai mare tiraj, *America*. Multe editoriale erau critice la adresa guvernului român, sfidând colaborarea cu reprezentanții acestuia de la Washington sau de la consulate. Liderii clasei muncitoare l-au căutat pe Florescu la Legație, protestând împotriva dizolvării partidului comunist (în 1924), arestării membrilor săi și a proastei administrări a forței de muncă.

Problema imaginii României

Prevenit de o asemenea evoluție și cu o mișcare menită să unifice diferitele grupări ortodoxe și să stimuleze patriotismul, Patriarhul Miron Cristea a decis să îl numească pe episcopul Policarp Morușca drept primul titular al Bisericii Misionare Ortodoxe Române din America. Florescu a primit instrucțiuni să îl primească pe noul titular la New York (27 iunie) și să participe apoi la investirea oficială, la Detroit, consacrate ce coincidea cu ziua de 4 iulie, pentru a asigura cea mai largă participare a preoților, cât și a oficialităților din Detroit și statul Michigan.

A fost o reușită, deși Florescu îl avertizase pe Titulescu că era nepotrivit pentru Legație să dea

impresia că se amestecă în treburile comunității româno-americane într-o țară în care, spre deosebire de România, se menținea o strictă delimitare între stat și biserică. În plus, „românizarea” avea să stârnească resentimentul autorităților școlare publice și chiar a unei părți a minorității înseși, interesată într-o integrare cât mai rapidă în societatea americană, mai ales în vremuri de mari dificultăți economice. Cel mult, Legația putea servi ca un canal de alimentare a unui centru cultural (Vatra), să înzestreze școlile parohiale, să asigure cărți și materiale școlare și asistență în înființarea unor noi parohii. Florescu a călătorit, împreună cu episcopul Morușca, pentru a participa la inaugurarea bisericii românești a Sfintei Maria Vestitoarea, din Montréal. S-au mai propus cursuri de vară la centrele românești de învățătură. Fără îndoială, unul dintre cele mai mari beneficii era experiența pe care o câștigau tinerii preoți ortodocși veniți din țară pentru a face față problemelor spirituale ale unei societăți urbane avansate.

Deși noua legătură ecleziastică servea interesul „românizării”, mulți dintre liderii etnici au privit numirea lui Morușca cu neîncre-

dere. La fel de delicată era și problema obținerii sprijinului româno-americanilor pentru a combate pe unguri și alți revizionisti. Comunitatea ungară, mai puternică, includea nume prestigioase, din afaceri, arte, științe umaniste, dispunea de un lobby eficient la Washington DC și profita de înclinarea americanilor de a favoriza pe cel mai slab. În Congres fusese introdusă o Rezoluție – inițiată de senatorul William E. Borah și kongresmenul William T. Schulte – care cerea revizuirea Tratatului de la Trianon.

Legăția din Washington a răspuns provocării ungurești împărțind cărți și broșuri care apărau drepturile României, publicând scrisori în presa româno-americană (*America*) și în ziarele mai importante, precum *The Chicago Tribune*, *The New York Times*, *The Cleveland Plain Dealer*, redactate în cea mai mare parte de către Andre Popovici, secretarul de presă, născut în Transilvania.

O reușită, care s-a datorat prieteniei lui Florescu cu Thomas Healy, profesor de Drept internațional la Georgetown University și membru al Legiunii Americane, a fost introducerea tezelor românești în toate ziarele și revistele acestei puternice organizații, ce număra un milion de membri. Legăția a reușit, de asemenea, să convingă o serie de pastori unitarieni, universaliști și metodiști, care simpatizau cu cauza ungară, să nu ia parte la un Congres bisericesc la Budapesta.

Atunci când, în vara lui 1935, un număr de lideri (Rudi Nan, Titus Podea și alții) l-au vizitat pe Florescu pentru a organiza o demonstrație de masă la Washington în semn de protest față de activitățile ungurești (fuseseră strânși 1 500 dolari pentru respectul eveniment), acesta le-a arătat că momentul nu era bine ales, deoarece Congresul era în vacanță, la fel ca și președintele Roosevelt. Pentru ca acțiunea lor să aibă un impact mai mare, i-a sfătuit să o organizeze de comun acord cu americanii de origine cehă și iugoslavă, ale căror țări mamă făceau parte

din Mica Antantă, și să aleagă o dată mai bună. Manifestația s-a ținut la Philadelphia, în octombrie 1935, orașul în care fusese declarată independența Cehoslovaciei în urmă cu 17 ani, de către Masaryk. A fost aprobată, în unanimitate, o rezoluție care condamna revizionismul unguresc.

Maniera civilizată în care Florescu a tratat „problema ungurească” nu a fost apreciată la București; criticile au fost exprimate într-un editorial apărut în *Universul* (8 septembrie 1935) „despre lipsa de inițiativă arătată de Legăția română din Washington în contracara propagandei ungurești din Statele Unite”. În ceea ce privește limitele în care guvernul român putea să controleze acțiunile comunității românești din S.U.A., Florescu considera că orice interferență oficială în problemele inter-etnice americane putea compromite interesele mai ample ale îmbunătățirii imaginii României în ochii politicienilor din Washington și a publicului american în general, obiective pe care le considera mai importante.

Întâlnire cu Hemingway

Comemorând a XV-a aniversare a Societății Amicii României, întemeiată la București în 1920 pentru a promova o mai bună înțelegere între cele două națiuni și elogiind activitatea lui William Nelson Cromwell, președintele secțiunii americane, Florescu scria: „Aflându-se la o asemenea distanță, cele două națiuni, care se cunosc foarte puțin și au în comun puține puncte de contact material și spiritual, ar putea rămâne străine una alteia pe vecie... victime ale distorsiunilor scriitorilor plini de imaginație, graficienilor și ziarelor de un anumit gen, care prezintă adevărul deformându-l și fac remarci malițioase. Simt aceeași revoltă când ascult ceea ce au de spus străinii despre Statele Unite, când ei mănesc reputația acestei țări și se angajează în răspândirea unor lucruri false și dezinformări

din ignoranță și rea credință în formarea unei așa-numite «opinii publice». Ei devin astfel răspunzători pentru animozitățile și tensiunile care apar între națiunile noastre. Prea puține eforturi s-au făcut pentru a apropia Statele Unite și România”.

Doamna academician Cornelia Bodea a scris pe larg despre eforturile reușite întreprinse pentru a consolida relațiile dintre români și americani pe tărâm cultural, care au o lungă istorie, ce merge până în sec. XIX și implică munca oamenilor de știință, antropologilor, istoricilor, lingviștilor, ce a primit recunoaștere pe ambele țărmuri ale Atlanticului.

Punctul culminant l-a reprezentat, fără îndoială, o vizită a lui Nicolae Iorga în iarna anului 1930 într-o duzină de centre academice americane și orașe cu o populație românească numeroasă. Trebuie totuși reținut faptul că o asemenea activitate era în mod necesar limitată la cercurile academice restrânse și societățile filoromâne, nereușind să atragă atenția unui public suficient de numeros pentru a influența curentul principal al opiniei americane. Rubricile de scandal continuau să se axeze pe aventurile regelui Carol II cu Lupeasca, monarhul de operetă care făcuse o scurtă apariție în S.U.A., în timpul faimoasei croaziere în jurul lumii menită să îl ajute să uite de prima femeie pe care o iubise, Zizi Lambrino. Chiar și vizita reginei Maria, din greu mediatizată, organizată în 1926 de prietena ei, actrița Louis Fuller, deși rămăsese încă în memoria generației mai în vârstă, degenerase într-un spectacol gen Hollywood, care a adus puțin credit României.

Florescu a înțeles munca unui diplomat în cel mai larg sens, dincolo de simpla redactare a unor rapoarte pentru guvernul de acasă. El apropia munea sa de cea a unui „comis-voiajor”, insistând ca și talentații membri ai micii sale echipe (Andre Popovici și George Boncescu) să îi împartă punctul de vedere. Ei trebuiau să călătorească, să cultive prietenii, să vorbească la cât mai multă și diversă lume, de

pe o coastă la cealaltă. Lui Florescu îi plăceau în special întâlnirile cu studenții și una dintre cele mai reușite conferințe ale sale – sponsorizată de Institute of International Affairs – a fost un simpozion al studenților, la Ferry Beach, lângă Portland, Maine, în august 1935.

O altă preocupare a lui a fost să potolească temerile exprimate de mulți lideri ai evreilor americani neliniștiți de ridicarea Gărzii de fier și asasinarea lui Duca (decembrie 1933). „Intoleranța – scria Florescu lui Rabi Isaac Rosgarten, editorul lui *Jewish Forum* – nu a caracterizat vreodată caracterul românilor“. Lui Rabi Joseph Heggart, editorul lui *Synagogue Light* din New York, îi mărturisea „admirația lui pentru contribuția evreiască la cultura universală“ și recunoștea că datorită înțelegerea universului filosofului evreu Henri Bergson. Într-un fel, cea mai elocventă mărturie asupra acestei probleme s-a reflectat în lirica puternic românească și patriotică a scriitorului evreu originar din Basarabia, Leon Feraru, care și-a dedicat întreaga viață predării limbii sale natale la Universitățile Columbia și Long Island.

Florescu a folosit o întâlnire întâmplătoare cu Ernest Hemingway, care atacase efortul militar depus de România în primul război mondial, nu numai pentru a-l demonstra pe celebrul romancier pentru cunoștințele sale superficiale în privința rezistenței românești din 1917, dar și pentru a-l provoca să-și folosească reputația în scopuri mai nobile. Un autor de prestigiu și dedicat cauzei păcii are datoria morală de a propaga adevărul pentru a micșora tensiunile internaționale și a promova o mai bună înțelegere între popoare. Căci în construirea imaginii – cel mai important aspect al misiunii sale, cum o considera el, – posibilitățile unei celebrități de a atrage atenția publicului erau incomparabil mai mari decât cele ale „bieților diplomați“, întotdeauna suspecți de intrigi și nesinceritate. ■

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

• **Iacob Furtună – BASARABIA RĂPITĂ SAU CÂT PĂMÂNT ÎI TREBUIE UNUI RUS. GHID ISTORIC.**

Editura Semnal, 128 pp., 2 700 lei: o posibilă istorie a relațiilor noastre cu fostul vecin de la Răsărit.

• **BUCHAREST, THE THIRTIES.**

Editura Noi: 25 imagini din Bucureștiul anilor '30, însoțite de comentariile, în limbile engleză și franceză, semnate de istoricul Aristide Ștefănescu.

• **Marius Mircu – OAMENI DE OMENIE ÎN VREMURI DE NEOMENIE (cu o prefață de dr. Josef Eugen Campus).**

Editura Hasefer, București, 1996, 244 pp., 5 000 lei: despre români care i-au ajutat pe evrei în vremuri de restriște.

• **George Brown Tindall, David E. Shi – AMERICA – O ISTORIE NARATIVĂ. VOL. I-III (traducere de: Margareta Boacă, Mihaela Dumitrescu, Georgeta Nichifor, Horia Popescu, George Potra, Delia Răzdolescu).**

Editura Enciclopedică, București, 1996, vol. I-III, 1 096 pp.: un best-seller al anilor '80, apărut acum și în limba română, în cadrul colecției „Biblioteca enciclopedică de istorie universală“, coordonată de Marcel Popa.

• **Cezar Cherciu – VRANCEA ȘI ȚINUTUL PUTNEI. UN SECOL DE ISTORIE. 1820-1920.**

Editura Neuron, Focșani, 1995, 322 pp., 4 900 lei: evenimente și fapte, unele inedite, dintr-un secol de viață al locuitorilor de pe meleagurile Vrancei și Putnei.

• **ISTORIA LICEULUI INTERNAT „C. NEGRUZZI“ IAȘI, 1895-1995 (sub redacția: prof. univ. dr. I. Agrigoroaiei, conf. univ. dr. Gh. Iacob).**

Editura Polirom, Iași, 1995, 391 pp.: monografia unui lăcaș de cultură ce a primit din 1990 statutul de școală afiliată la U.N.E.S.C.O.

• **Gheorghe Pele – SERVICII ȘI ACȚIUNI SECRETE.**

Editura Ministerului de interne, 1996, 243 pp., 5 900 lei: câteva momente din istoria spionajului, în viziunea unui autor pentru care C.I.A. a rămas principalul dușman, iar spionajul sovietic „a înscris mari pagini de epoece“.

• **Virgil Tănase – ROMÂNIA MEA (în românește de Irina Petras).**

Editura didactică și pedagogică, București, 1996, 200 pp., 5 500 lei: versiunea românească a convorbirilor purtate cu Blândine Tézé-Delafon.

• **CASA MEA CÂND VOI FI MARE.**

34 pp.: album editat de Ministerul lucrărilor publice și a amenajării teritoriului, Secretariatul Centrului național pentru așezări umane, cu sprijinul Băncii Române de Dezvoltare, prezintă lucrările premiate în cadrul Concursului Național organizat cu ocazia Conferinței Națiunilor Unite pentru așezări umane – Habitat II.

• **François Moreau de Balasy – J'ÉTAIS LE CHEVALIER D'EON.**

Editura Hachette, Paris, 202 pp.: „falsele memorii“ ale celebrului agent secret din secolul al XVIII-lea.

• **Jean Daniel – VOYAGE AU BOUT DE LA NATION.**

Editions du Seuil, Paris, 1995, 196 pp.: o carte născută din mai multe întrebări, legate de o temă comună – are națiunea vreun viitor?; este ea indispensabilă; dacă da, poate fi separată de naționalism, care poartă în el războiul?; dacă nu, se poate evita dizolvarea ei într-un ansamblu eterogen?

Mai ales în primii 15 ani de comunism, în România nu s-a putut vorbi decât de rău despre reprezentanții vechilor familii românești. Noua clasă conducătoare nu putea justifica altfel situația grea a țării decât prin „proasta conducere” pe care o exercitaseră foștii oameni politici. Era, în fond, una dintre ironiile istoriei. Atunci când ajunsese la putere, burghezia procedase oarecum la fel cu nobilimea. Au fost și cazuri când mulți nobili au pierit măcelăriți în numele unor comandamente ale revoluției burgheze. Cazul cel mai des citat este cel al Revoluției franceze, căreia bicentenarul din 1989 i-a restituit noi dimensiuni, punând-o și în acest sens pe un teren mai puțin mitologizant.

Dar niciodată până la instaurarea comunismului, distrugerea fizică sau scoaterea la marginea societății a reprezentanților clasei politice anterioare și a intelectualității unei țări nu au constituit în toate statele cu asemenea regim obiectul unui program sistematic. Desigur, programul totalitarist a fost diferit de inspirația represivă de la o țară la alta, dar schema era unică, de inspirație sovietică. Dacă nu s-a reușit executarea acestui program în totalitate și au avut loc chiar unele spectaculoase recuperări, aceasta ține de rațiuni politice și istorice, ce rămân încă a fi lămurite pe deplin.

Dezghetuț de după 1964 în România a fost parțial și adesea de conjunctură. Au reapărut, de atunci, numele marilor oameni politici români, ale intelectualilor de frunte, ale familiilor boierești, dar întotdeauna se sublinia că ei au putut juca, doar într-un context anume, un rol pozitiv, fără a-și putea depăși limitele de clasă.

Mai trist este însă faptul că semințele otrăvite ale propagandei comuniste și modul de a privi rolul istoric al vechilor familii, exclusiv cu ochelarii luptei de clasă, au prins și au dat roade de care ne lovim și astăzi. La șase ani după prăbușirea regimului comunist în România există încă reacții negative atunci când se rostește numele unei mari familii. Se caută imediat conexiuni cu evenimente tragice: ei au împușcat pe țărani în 1907, ei au tras în mineri la Lupeni, în 1929, ei au tras în cefești la Grivița. Se uită însă esențialul. Păstrarea statului la români, neîntrerupt, din secolul XIV și până astăzi, realizarea unității și independenței României moderne se datoresc în bună măsură și acestor nume hule de regimul comunist.

Unul dintre reprezentanții familiilor ilustre românești care a avut multe de suferit după 1948, primit însă cu multă simpatie de marele public după 1989, este Dimitrie Sturdza. Aceasta și datorită firii sale drepte și deschise, dar și multelor fapte bune pe care le-a făcut pentru țara sa. Ceea ce nu l-a scutit însă de ofense venite uneori de unde te aștepti mai puțin.

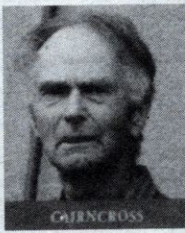
Ziaristul Marius Popescu a urmărit îndeaproape acțiunile întreprinse de Dimitrie Sturdza pentru ajutorarea românilor, pentru a-i convinge pe occidentali că nu suntem doar o țară de handicapați. Intervenițiile pe care i le-a luat, paginile pe care i le-a consacrat, le-a reunit de curând într-un volum intitulat *5 ani cu Dimitrie Sturdza*, apărut la Editura Tipored. Cei ce nu au citit cele trei cărți anterioare au acum un bun prilej de a afla cine este Dimitrie Sturdza, ce crede el despre poporul din care se trage și cum vede viitorul României.

CINCI ANI CU

DIMITRIE

STURDZA

SIS – vedere din interior –

• Ce l-ar fi putut face fericit pe Philby • Planurile de reorganizare a serviciilor secrete britanice direct pe masa sovieticilor • Diferența dintre Cavendish-Bentinck și Smith • Britanicii și americanii ascultă telefoanele sovieticilor • Pentru Stalin, doar președintele S.U.A. mai conta • Actorul Molotov

Devenind șeful nou-createi Secțiunii IX, Kim Philby reușea o lovitură de maestru, fiind cel mai important agent al Moscovei în acel moment. Reușita lui s-a datorat și manierei inteligente în care a fost dirijat de NKVD, dar și calităților de excelent tactician pe care le avea Philby. El a știut – după cum am văzut și în episodul anterior – să profite de rivalitățile din interiorul propriului serviciu, cât și dintre MI6 și MI5. Dar să îl lăsăm chiar pe el să spună cum a decurs scena în care Stewart Graham Menzies i-a anunțat numirea.

Bucuria Moscovei

„Nu era pentru prima oară când vizitam locul de taină. Dar cu acea ocazie, domnișoara Pettigrew și domnișoara Jones, secretarele Șefului, păreau deosebit de afabile cât am așteptat în camera lor să se aprindă lumina verde ca să pot intra. Apoi a apărut lumina verde și am intrat. Pentru prima oară, Șeful mi-a spus «Kim», așa că am știut că nu apăruse vreun obstacol de ultim minut. Mi-a arătat minuta lui Vivian și, din politețe, m-am prefăcut că o citesc. Mi-a spus că hotărâse să acționeze la propunerea lui Vivian și să-mi ofere postul lui Currie. Aveam ceva de spus? Da, aveam. Folosind maniera «Domnule, sper că nu spun prostii», am zis că numirea mi-a fost oferită probabil datorită bine cunoscutei incompatibilități dintre Cowgill și corespondenții săi din MI5. Eu speram că voi putea evita ase-

„I-am sugerat Șefului că, pentru a reglementa situația noii Secțiuni IX, ar trebui să redactez un statut și să îl supun spre semnare. Nu îmi pot reaminti exact conținutul. Dar îmi acorda responsabilitatea, sub controlul Șefului, pentru culegerea și interpretarea informațiilor privind spionajul și subversiunea sovietică și comunistă din orice parte a lumii, cu excepția teritoriului britanic. De asemenea, mi se impunea să mențin cea mai strânsă legătură pentru schimburi reciproce de informații pe aceste subiecte cu MI5. Șeful a adăugat o clauză finală. Sub nici o formă nu trebuia să am vreo legătură cu vreunul dintre serviciile secrete ale Statelor Unite. Războiul nu se încheiase încă și Uniunea Sovietică era aliatul nostru. Nu ne puteam permite riscul vreunei scurgeri de informații. Șeful se gândea la vreo scurgere de informații dinspre serviciile americane către sovietici. Era o situație picană”.

Kim PHILBY

SINDROMUL „CÂRȚITEI”

menea conflicte pe viitor. Dar cine putea face asemenea predicții? Mi-aș fi deșfășurat cu mult mai fericit munca dacă aș fi știut sigur că MI5, oamenii cu care urma să lucrez zilnic, nu aveau obiecții față de numirea mea. Această m-ar fi făcut să am mult mai multă încredere. În plus, un acord dat în mod oficial de către MI5 avea să protejeze în mod efectiv serviciul de critice venite din acea direcție”.

Așa cum Philby a anticipat, Felix Cowgill, cel mai bun specialist în problema comunistă, dar adversar al colonelului Vivian, nu a putut trece peste afront și a părăsit SIS. Kim Philby nu se mai temea deci că un om de specialitate ar fi putut să își vâre nasul în treburile lui. Mai mult, în mai puțin de un an, Secția V s-a unit cu Secția IX, sub conducerea lui Philby.

Interesant este că înaintea numirii, Kim a discutat din

nou cu colone-
lul Vivian des-
pre simpatiile
și conexiunile
sale comuniste
din tinerețe.
După cum po-
vestește Mo-
din, Philby i-a
explicat lui Vi-
vian că prima
lui soție, Litz, era o comu-
nistă convinsă
și că militan-
tismul ei a pro-
vocat eșecul
căsniciei lor.
Divorțul nu fu-
sesse încă pro-
nunțat, arăta
Philby, pentru
că nu mai avea,
deocamdată,

vești despre Litz. Valentine Vivian i-a acceptat explicațiile cu multă
seminătate. L-a asigurat pe Kim că
avea libertatea deciziilor sale și că
viața particulară nu avea vreo
influență asupra numirii sale. Phil-
by a regăsit-o pe Litz la sfârșitul
celui de al doilea război mondial și
ea a acceptat divorțul care s-a pro-
nunțat la 17 septembrie 1946. Deja,
Philby trăia cu Aileen Furse, cu care
avea trei copii.

Încă înainte de sfârșitul război-
ului, în cadrul SIS s-au elaborat mai
multe planuri de reorganizare pen-
tru perioada de după sfârșitul răz-
boiului. Unul dintre acestea a fost
întocmit de Valentine Vivian. Prin in-
termediul lui Kim Philby, raportul a
ajuns și la sediul NKVD. Dosarul
respectiv era mereu solicitat de șefii
cei mari, ne spune Modin, care a
reușit cu greu să pună mâna pe el.
Potrivit lui Vivian, Uniunea Sovie-
tică avea să devină principalul ad-
versar al Marii Britanii. El sugera ca
guvernul britanic să ia măsuri pen-
tru limitarea planurilor de cucerire
sovietice și să angajeze o luptă mai
activă împotriva mișcării comuniste
din Europa și din lume, în general.
El a fost cel care a propus crearea
unei secțiuni speciale care să-și con-
sacre eforturile în această direcție,
definind și metodele ce trebuiau
adoptate împotriva propagandei co-

Iuri Modin, la Londra

muniste. Erau explicate în detaliu
tehnicile precise de infiltrare, pro-
vocare și dezorganizare a diferitelor
partide comuniste. Lesne de înțeles
bucuria Moscovei când a obținut tot
acest material.

Al doilea om

La începutul anului 1946, „C” a
reorganizat SIS pentru a face față
noilor realități ale războiului rece.
Și-a numit ca adjunct și succesor
desemnat pe generalul maior John
Alexander Sinclair, fost director al
informațiilor militare. Secretarul
permanent al Foreign Office-ului,
Alexander Cadogan, ar fi dorit ca în
locul lui Sinclair să fie numit un ci-
vil, Cavendish-Bentinck. Viața par-
ticulară a acestuia ridica însă o se-
rie de probleme. El a obținut, în fi-
nal, divorțul de soție, dar s-a trezit
dat afară din Foreign Office, pe mo-
tiv că nu putea fi diplomat al maieș-
tății sale în asemenea condiții. Avea
49 de ani și rămăsese fără bani, fără
pensie și fără un loc de muncă.

Potrivit secretarului particular al
ministrului de externe Ernest Bevin,
cariera lui Cavendish-Bentinck ar fi
putut fi salvată dacă s-ar fi numit
Smith. Dar numele lui era altul și era
și moștenitorul ducelui de Portland.
Așa s-a făcut că SIS a rămas în con-
tinuare un serviciu controlat de mi-

litari, spre iri-
tarea Foreign
Office-ului.

Relațiile
SIS cu ameri-
canii s-au îm-
bunătățit con-
siderabil în
perioada care
a urmat. Deși
americanii au
rămas suspi-
cioși față de
intențiile bri-
tanicilor — așa
cum aceștia se
îndoiau de în-
demnarea co-
legilor lor de
peste Ocean —
„C” a dezvoltat
o bună relație
cu William
Harding Jack-

son, trimisul Washingtonului la Lon-
dra. Este adevărat, relația era mult
ușurată de soția lui Jackson, Adele
Astaire, sora lui Fred Astaire.

Un element important care a făcut
ca SIS să fie acceptat de americani
l-a constituit reușita penetrării în
traficul sovietic administrativ, mili-
tar, naval, aer și al serviciilor se-
crete, prin interceptarea unui cablu
ce lega Vladivostok de Moscova.
Atunci când britanicii le-au comu-
nicat americanilor datele obținute,
aceștia le-au putut corobora cu cele
dobândite prin descifrarea codului
NKVD. Anglo-americanii au avut
astfel, cel puțin până în preajma
izbucnirii războiului din Coreea, ca-
pacitatea să citească intențiile Mos-
covei într-o serie de probleme
majore.

Să mai amintim alte două reușite
ale britanicilor. La Viena, Secția VIII
(cea care se ocupa de comunicații),
a investigat în ce măsură comanda-
mentul sovietic utiliza cablurile tele-
fonice și telegrafice austriece. Pen-
tru a comunica cu Belgradul sau Bu-
dapesta, Moscova trebuia să treacă
prin Viena. Cablul telefonic ce lega
Kremlinul de Hotel Imperial (se-
diul cartierului general al armatei so-
vietice din Viena), trecea prin zona
controlată de anglo-americani. „C”
a autorizat cumpărarea unui maga-
zin în apropiere, care a devenit și un

succes comercial. Englezii au mai cumpărat și o casă particulară, au săpat un tunel până la cablu și l-au interceptat. Inițial, americanii nu au știut de această operațiune, pe care au descoperit-o întâmplător. Britanicii au penetrat și cifrul sovietic. Repetau astfel cu sovieticii succesul operațiunii Ultra contra lui Hitler.

Ofițerul britanic însărcinat cu operațiunea din Viena, Lunn, a fost apoi mutat la Berlin. De data aceasta, SIS a colaborat de la început cu americanii la realizarea celebrului tunel de interceptare a comunicațiilor din zona sovietică. Proiectul a fost finalizat în februarie 1955, după retragerea lui „C” din fruntea SIS. Tunelul a fost utilizat doar până la 21 aprilie 1956, când sovieticii l-au scos din uz. Informații despre operațiune le-a furnizat sovieticilor o altă „cărțiță”, George Blake. Este greu de precizat de când au știut sovieticii de existența tunelului și cât de mult i-au putut ei „intoxica” pe anglo-americani.

Al doilea om ca importanță pentru Moscova în acea perioadă a fost Donald Maclean. În primăvara anului 1944, el a fost numit secretar unu la Ambasada Marii Britanii din Washington. Ambasadorul, lordul Halifax, prieten cu tatăl său, i-a remarcat competența și hărnicia. I-a încredințat dosare dintre cele mai dificile, lăsându-l să le consulte fără restricții. Nici că se puteau imagina condiții de lucru mai bune pentru agentul Moscovei.

Mai întâi, Donald Maclean a fost numit membru într-un comitet anglo-american însărcinat să redacteze clauzele tratatului de pace cu Italia. Tot prin Maclean a aflat Moscova despre deosebirile de idei

Anthony Blunt, rudă îndepărtată a reginei Elisabeta II, critic de artă de renume mondial și spion sovietic

dintre primul ministru britanic (foarte preocupat de soarta Poloniei) și președintele Truman (care nu era prea convins că avea țară putea juca un rol în echilibrul dintre Est și Vest).

Modin la Londra

La jumătatea anului 1945, Donald Maclean a primit o misiune extrem de importantă și, deci, interesantă pentru sovietici: coordonarea între proiectul atomic american și cel britanic. El nu avea acces la datele științifice, dar tot ceea ce ținea de politica anglo-americană în domeniu ajungea pe biroul său de la ambasadă. Donald a lucrat atât de bine, încât în februarie 1947 i-a fost încredințată coresponsabilitatea secretariatului mixt însărcinat cu coordonarea politicii nucleare anglo-americano-canadiene. Era vorba mai ales de probleme privind strategia anglo-americană în do-

meniu nuclear. Toate aceste date ajungeau și la Moscova.

În sfârșit, un alt domeniu în care Donald Maclean le-a furnizat informații esențiale sovieticilor a fost disputa în jurul Strâmtoarelor. Stalin angajase o adevărată confruntare cu Alianții pentru a-și asigura controlul asupra Mării Negre, a Bosforului și a Dardanelelor. Marea Britanie, slăbită în urma războiului, nu mai conta, în opinia liderului de la Kremlin. Doar președintele S.U.A. i se mai putea opune. Sarcina lui Maclean era să afle până unde era dispus Occidentul să meargă pentru a se opune proiectelor sovietice. El a reușit să obțină conținutul propunerilor anglo-americane privind controlul Strâmtoarelor printr-o comisie internațională.

La câteva zile, *New York Times* anunța pe prima pagină că guvernele american și englez, de comun acord cu cel turc, adoptaseră o poziție comună față de intențiile sovietice. Ministrul de externe sovietic Molotov, prefăcându-se că abia atunci afla despre acordul foștilor aliați, s-a manifestat extrem de violent, cerându-le explicații. Britanicii și americanii nu reușeau să înțeleagă cum s-a produs acea scurgere de informații. Tensiunea a sporit rapid, căci Stalin a deplasat trei divizii de la frontiera cehă spre România și Bulgaria. La rândul său, Turcia a masat trupe la granița cu Georgia și Bulgaria.

După cum povestește Iuri Modin în cartea sa de amintiri *Mes camarades de Cambridge* (Tovarășii mei de la Cambridge), ambasadorul Statelor Unite la Ankara, Edwin C. Wilson, a primit misiunea de a-l întâlni pe omologul său sovietic, Serghei Alexandrovici Vinogradov,

pentru a-i prezenta un set de propuneri. Americanul se aștepta la o întâlnire formală, ca de obicei, căci sovieticii nu puteau lua vreo decizie fără aprobarea Moscovei. A fost surprins să constate că Vinogradov a atacat setul de propuneri în deplină cunoștință de cauză, de parcă discutate înainte cu Moscova și se puseseră de acord. Wilson nu avea de unde să știe că sovieticii primiseră setul de propuneri înaintea lui.

Americanii, furioși din cauza acestor evidente scurgeri de informații, i-au acuzat pe britanici. Relațiile s-au deteriorat în asemenea măsură, încât nu au mai putut adopta o poziție comună în problema Strămtorilor. Tot de la Maclean a aflat Moscova că Truman, în baza politicii de „îndiguire” a sovieticilor, nu era dispus să cedeze un pas în Turcia. Stalin a trebuit să renunțe, în final, la pretențiile sale în acea parte a lumii. Modin ține să sublinieze că informațiile furnizate de Maclean au contribuit poate (și ia și această rezervă) la evitarea unui nou război. Îndrăznim să credem că în egală măsură activitatea lui de spionaj putea să îl și declanșeze.

Pe Kim Philby și pe Donald Maclean, Iuri Modin i-a întâlnit personal mult mai târziu. Primul membru al rețelei de la Cambridge pe care l-a cunoscut personal a fost John Cairncross. Dar să vedem mai întâi cum a ajuns Modin la Londra.

După cum spune chiar el, sovieticii aveau în acei ani puțini ofițeri de informații la post, în străinătate. Mulți dintre ei fuseseră eliminați înainte de război, în timpul epurărilor staliniste. Exista și teama față de posibilele trădări. Oricum, din când în când cei care lucrau în străinătate trebuiau înlocuiți. Așa i s-a propus și lui Modin să plece la Londra. Nu i se putea oferi un post diplomatic — Ministerul de externe nu-și dăduse acordul —, ci doar un loc de cifrator. Nu era o încântare, pentru că libertatea de mișcare a unui cifrator era foarte limitată. Modin a acceptat totuși postul și la 29 iunie 1947 a plecat spre Londra. După o perioadă, a fost mutat la serviciul de presă, post care îi oferea o mare libertate de mișcare și posibilitatea unor contacte foarte utile.

O valiză prost închisă

Deoarece Cairncross își manifestase nemulțumirea față de ofițerul cu care ținea legătura, rezidentul KI (Comitetul pentru informații, care a funcționat între 1947-1951, și era format din Direcția informațiilor externe din M.G.B., precursorul K.G.B., și cea din GRU, serviciul de informații al armatei) la Londra, Korovin, l-a desemnat pe Modin să îl preia pe agentul britanic. Modin recunoaște că s-a apropiat foarte mult de Cairncross, poate și tocmai datorită faptului că acesta nu avea originea aristocratică a celorlalți patru membri ai rețelei de la Cambridge. Este adevărat, realizarea unei întâlniri cu Cairncross îi puneau foarte mult nervii la încercare. Britanicul nu era niciodată punctual — întârzia cel puțin o jumătate de oră —, uita frecvent care era locul de întâlnire. Modin era obligat să îi fixeze întotdeauna cel puțin două contacte de rezervă, ca să fie sigur că se va putea vedea cu el. Cum Cairncross se dovedise incapabil să folosească un aparat de fotografiat, întâlnirea se compunea din două faze. Seara Cairncross aducea geanta cu documente, pe care Modin o prelua, le fotografia la ambasadă, iar dimineața i-o înapoia. Modin afirmă că l-a ajutat foarte mult o frază din Dostoievski: „Ceea ce contează nu este ce se spune, ci maniera în care se spune”. Cairncross era o persoană foarte sensibilă și complexată, ceea ce explică utilizarea unei asemenea chei în comunicarea dintre cei doi.

De altfel, în acel moment Cairncross ocupa la Trezorerie un post care nu îi mai permitea să culegă pentru sovietici o cantitate de informații comparabilă cu cea oferită în timpul războiului, ceea ce îi sporea angoasa. Interesantă este și reacția interioară a lui Modin, care ne arată până unde se poate merge cu încrederea în relația dintre ofițerul de caz și agentul său. Atunci când Cairncross i s-a plâns că nu are acces la informații, Modin s-a gândit că dacă britanicul îi mințea, însemna că nu mai vroia să colaboreze cu ei; situație în care, nu putea face mare lucru. Așa încât i-a cerut să-i aducă lista birourilor și a numerelor de tele-

fon de la Trezorerie. Pe baza listei, Modin a identificat în același birou cu Cairncross un funcționar care lucra în domeniul energiei nucleare. Lui Cairncross nu i-a venit să creadă că se aflase atât de aproape de o asemenea sursă de informații, fără să își dea seama. Modin i-a cerut să studieze cu atenție personajul, modul de viață, obișnuințele de lucru, orarul. Astfel au stabilit că în anumite zile nu venea la serviciu, iar în altele rămânea seara târziu. Cairncross a luat o amprentă a cheii de la fișet și Modin i-a realizat o dublură. Documentele astfel obținute au oferit o imagine în detaliu asupra tuturor lucrărilor în domeniul energiei atomice efectuate în Marea Britanie. După o vreme, Cairncross a fost transferat într-un serviciu care asigura finanțarea industriei de apărare. De acolo, el le-a furnizat date despre cheltuielile militare britanice, inclusiv previziunile pentru un eventual conflict cu U.R.S.S.

Mulțumit de rezultate, Korovin i-a atribuit lui Modin un al doilea agent din rețea, pe Guy Burgess. În 1946, acesta devenise secretarul particular al lui Hector MacNeil, numărul doi din Foreign Office. Practic, Burgess lua cunoștință de tot curierul diplomatic. Modin își amintește de un episod petrecut înainte să îl preia el pe Burgess. Acesta a sosit la o întâlnire cu ofițerul sovietic aducând o valiză plină cu documente. Obișnuiau să se întâlnească într-o cărciumă. În momentul în care i-a dat valiza sovieticului, aceasta s-a desfăcut și documentele s-au împrăștiat pe jos. Telegramele cu antetul Foreign Office-ului au ocupat aproape un metru pătrat de dușumea. Sovieticul, înjurând ca un docher, s-a apucat să le adune, ajutat și de alți clienți din bar. Nimeni nu a remarcat ceva suspect.

Moscova nu se descurcă

Nici întâlnirile cu Burgess nu erau lipsite de surprize. La cererea Centrului, Modin i-a dat acestuia o sumă de bani ca să își procure o mașină. În concepția celor de la Londra, întâlnirile lor se puteau desfășura astfel cu mult mai multă discreție.

După un timp, Burgess l-a anunțat, mândru, pe Modin că la următoarea întâlnire avea să vină cu mașina. Nu mică i-a fost oroarea sovieticului când a descoperit că Burgess achiziționase un Rolls-Royce de ocazie, cu două locuri, decapotabil, de culoarea aurului. Era greu să găsești o altă mașină care să îți sară în ochi. Și asta n-a fost tot. Cei doi s-au urcat și Burgess a demarat în trombă. Modin mărturisește că minutele care au urmat s-au numărat printre cele mai grele din viața sa. Burgess conducea fără să privească în stânga sau în dreapta, fără să respecte culorile semaforului. Cramponat în scaun, cu suflul la gură, Modin a avut nevoie de câteva minute ca să își revină. Când Burgess i-a spus că a ales în mod special un Rolls-Royce tocmai pentru că era o mașină foarte rezistentă și spera astfel să scape nevătămat dintr-un eventual accident, Modin i-a cerut să nu mai vină vreodată la întâlnire cu el altfel decât pe jos.

Burgess i-a propus și o acoperire aparte în cazul în care erau surprinși în timpul unei întâlniri. „Ești un om tânăr și atrăgător, iar eu sunt cunoscut în toată Londra pentru aplecările mele homosexuale. Nu avem decât să spunem că am fost surprinși la un rendez-vous amoros“. Modin a rămas interzis și abia a reușit să bătăie că era diplomat și căsătorit. Prompt, Burgess i-a replicat: „Bine, dar pentru cauză poți și tu să te sacrifici, nu?“

Datorită poziției sale, Burgess a putut furniza Moscovei date foarte interesante. Șeful său, MacNeil, era un om simplu. Când primea o sarcină, i-o pasa lui Burgess, care se documenta, redacta raportul și i-l prezenta la semnătura. Astfel, în aprilie 1946, sovieticii au avut acces la documentele pregătitoare ale Foreign Office-ului pentru Conferința celor patru miniștri de externe (U.R.S.S., Marea Britanie, S.U.A. și Franța), care urma să discute soarta aliaților Germaniei. La fel, în martie 1947, cu ocazia Conferinței de la Moscova, Molotov știa tot ce discutau în culise partenerii săi.

În noiembrie 1947, în timpul Conferinței celor patru de la Londra (sovieticii refuzaseră să ia parte, în locul lor venind reprezentanții Beneluxului), Burgess dispunea de un număr de telefon la care dădea un număr de cod. În următoarea seară, el se întâlnea cu ofițerul de legătură într-un loc stabilit dinainte și-i preda informațiile. La un moment dat, în timpul Conferinței au apărut tensiuni între americani și britanici în privința statutului Berlinului. Molotov a cerut să fie informat imediat despre pozițiile celor două guverne. Răspunsul întârzia însă. Seara târziu, Burgess a telefonat și a lăsat numărul de cod. Molotov a primit toate detaliile înaintea celor două delegații care s-au reîntâlnit abia dimineața.

La fel de prompt a fost Burgess și în timpul Conferinței desfășurate tot

la Londra, între 20 aprilie-7 iunie 1948, cu aceeași participanți și care a discutat statutul viitor al Germaniei. Atunci, Modin i-a cerut să-i aducă toate documentele disponibile. Burgess l-a prevenit că lucrurile sunt atât de complicate, încât cei de la Moscova nu vor reuși să se descurce în vastul material. Cum Modin a insistat, el a cedat, avertizându-l însă că vor regreta. Așa a fost. După două săptămâni, Moscova a telegrafiat cerând să i se spună unde era începutul și unde sfârșitul. Cu mult umor, Burgess s-a oferit să le facă un rezumat pe patru pagini. Abia atunci a înțeles și Moscova despre ce era vorba.

Cele mai sigure întâlniri le realiza Modin cu Blunt. Firesc, dacă ținem cont că acesta din urmă redactase, atunci când lucra la serviciul de contraspionaj (MI5) un raport amplu despre metodele de filaj și contrafilaj. Anthony Blunt însă s-a retras, practic, din activitate, îndeplinind doar rolul de curier în anumite momente dificile pentru membrii rețelei, când Modin nu se putea întâlni direct cu Burgess, Philby sau cu ceilalți. Știm deja, Modin nu îl simpatiza prea mult pe aristocraticul Blunt, chiar dacă îl găsea extrem de fiabil. Cel mai puțin îi plăcea la acesta faptul că nu rezista niciodată să se uite în ochii lui, privirea lui Blunt având permanent tendința să alunece într-o parte. ■

(Va urma)

**Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI**

IMPORTANT

În anul 1997, an în care Magazin istoric împlinește 30 de ani de apariție neîntreruptă, intenționăm organizarea unui concurs jubiliar.

Vă rugăm să ne trimiteți, stimați cititori, propunerile dvs. privind prezentarea acestui concurs.

Așteptăm, de asemenea, OFERTE DE SPONSORIZARE, în bani sau obiecte.

Am avut ocazia să semnalăm și cu alte prilejuri valoarea studiilor consacrate de istorici americani unor momente din istoria noastră. De altfel, în decursul anilor, revista Magazin istoric a publicat adesea contribuțiile unor confrăți de peste Ocean. Am încheiat în numărul trecut prezentarea, în avangardă editorială, a cărții doamnei Elizabeth Hazard Cold War Crucible: United States Policy and the Conflict in Romania, 1943-1952 (Creuzetul Războiului rece. Politica Statelor Unite și conflictul din România, 1943-1952). Textul integral al tezei de doctorat a doamnei Elizabeth Hazard apare

în „Mica bibliotecă de istorie contemporană” a Editurii Univers Enciclopedic.

Interesul istoricilor americani față de perioada anilor 1944-1948 este nu numai măgu-

litor, dar și lesne de explicat. Și pentru ei, România constituie un caz aparte în procesul de comunizare a Europei de Est, primul test al Războiului rece. Evident că în această analiză serviciilor secrete le revine un rol important. Adăugându-se

și faptul că multe documente provenind de la aceste organisme pot fi acum consultate în mod liber, contribuțiile aduse sunt de prim ordin.

Războiul rece a început în România

UN POSIBIL POST-SCRIPTUM

CRISTIAN POPIȘTEANU, DORIN MATEI

Marea partidă care se anunța în relațiile internaționale odată cu încheierea celui de-al doilea război mondial nu poate fi privită corect altfel decât prin prisma relațiilor S.U.A. – U.R.S.S. Atât demonstrația doamnei Elizabeth Hazard din lucrarea pe care am prezentat-o în avangardă editorială, cât și toate celelalte analize istorice făcute situației în care s-a găsit țara noastră nu pot face abstracție de diferitele nuanțe și tonuri sau chiar semetonuri ale relațiilor de putere americano-sovietice. Excelentele analize ale doamnei Hazard bazate pe un imens șuvoi de noi informații se cer neapărat corelate cu sursele majore ale documentelor americane și sovietice. În lipsa unei suficiente prezențe a documentelor de la Moscova și mai ales a unor documente care să exprime exact nuanțele politicii sovietice postbelice ce se înfiripa în anii '45-'46-'47, vom recurge la câteva acte ale celor „șase înțelepți” ce au structurat politica externă americană, mai ales cea privind jocul de mare putere cu

U.R.S.S. Cei șase – Robert Lovett, John McCloy, Averell Harriman, Charles Bohlen, George Kennan și Dean Acheson – erau doi bancheri, doi avocați, doi diplomați, uniți prin educație și posturile înalte deținute în diplomația și administrația americană, dar mai ales prin voință și clarviziunea lor pentru a asigura conducerea S.U.A. în protejarea libertății globale și a lumii libere în condițiile ridicării U.R.S.S. ca o mare putere mondială. Cei șase sunt considerați în importante studii americane drept arhitecții politicii externe și ei au nutrit o neclintită încredere în misiunea sacră a S.U.A. de a modela lumea în secolul american.

Îndată după moartea președintelui F.D. Roosevelt, la două luni după Conferința de la Ialta, la o consfătuire la Departamentul de stat la care erau prezenți Charles Bohlen, Dean Acheson și ambasadorul american la Moscova, Averell Harriman, acesta a subliniat „fundamentalele și ireconciliabilele diferențe de obiective

între U.R.S.S. și S.U.A.”. Această concluzie a fost abc-ul educației noului președinte Truman. Clarviziunea acestei concluzii era importantă mai ales în împrejurările în care U.R.S.S. ducea o politică extrem de ambiguă. La o întrevvedere a senatorului american Claude Popper din Florida cu generalissimul Stalin, liderul de la Kremlin l-a asigurat că „oamenii noștri sunt obosiți. Ei nu mai pot fi convingși să meargă la război împotriva nimănui”. Iar pe Kennan îl asigura tot atunci: „Spune-ți-le prietenilor Dv. să nu se îngrijoreze în privința țărilor din Europa de Est. Trupele noastre se vor retrage de acolo și totul va fi bine”. Kennan transmitea însă la Washington propriul său punct de vedere: „Nu există nimic în istoria regimului sovietic – repet nimic – care ar putea justifica să credem că liderii sovietici vor ezita un singur moment să-și folosească puterea împotriva noastră dacă, procedând astfel, ei cred că-și vor putea îmbunătăți pozițiile lor materiale de mare putere în lume”.

Dezbaterea asupra orientării politicii față de U.R.S.S. a fost aprinsă în cercurile conducătoare americane. Absența timp de un an a unei agenții federale de spionaj după desființarea O.S.S. în septembrie 1945 a mărit gradul de confuzie. Nu este o întâmplare că în 1946, când a luat ființă CIA, George Kennan a fost instructorul primului său director, generalul Hoyt Wanderberg cu titlul de „consultant special”. Bohlen, Harriman, Kennan au sesizat foarte repede tendința U.R.S.S. de a considera Europa Centrală și de Răsărit o zonă exclusivă de interese. După o întâlnire la teatru cu fostul ministru de externe sovietic Maxim Litvinov, care l-a avertizat despre iminența abandonării oricărei politici de cooperare a U.R.S.S., Harriman a expus guvernului său convingerea că *rușii urmează o politică de expansiune unilaterală, exemplele sale fiind Bulgaria și România*. De atunci și până la dezmembrarea U.R.S.S., politica externă americană a urmărit să oprească și să respingă acest expansionism. Însă nimic mai mult.

Am întâlnit exprimate și în cartea aceasta o serie de dubii legate de activitatea misiunii O.S.S. în România. Ele ne-au trimis cu gândul la un articol publicat de un alt istoric american, Eduard Mark, în revista *Intelligence and National Security*, nr. 2/1994, în care se formulau critici aspre la adresa maiorului Robert Bishop, cel care a condus secția X-2 (contrainformații) a misiunii O.S.S.

Totuși, ne-a intrigat maniera în care este apreciată activitatea de pusă de maiorul Bishop. Asupra acestui aspect am vrea să insistăm în continuare, mai ales că aspra critică făcută de Eduard Mark pare a fi fost însoțită întocmai de unii istorici români.

Nu mai este un secret pentru nimeni faptul că între oamenii politici, diplomați și serviciile secrete apar adesea rivalități, obiectivele unora nefiind întotdeauna concordante cu ale celorlalți. În plus, serviciul american de informații condus de generalul Dono-

van se afla în anii războiului abia la începutul activității sale, manifestând o evidentă lipsă de experiență, mai ales în comparație cu serviciul similar al britanicilor.

Generalul Donovan – aflat în rivalitate cu colegii săi englezi (*Magazin istoric*, nr. 5-6/1996) – a încercat să obțină o serie de avantaje în Balcani printr-o infiltrare gândită încă din 1943. Nu întâmplător i s-a transmis atunci și lui Eugen Cristescu, șeful S.S.I., invitația de a trimite la Istanbul un om de nădejde pentru a stabili un contact. Cel ales a fost chiar fratele lui, Gheorghe Cristescu (*Magazin istoric*, nr. 7/1992).

Planurile lui Donovan au intrat însă rapid în conflict cu politica oficială americană. Președintele Roosevelt a interzis, încă din 1943, O.S.S.-ului să strângă informații despre sovietici. Un serviciu de informații dispune însă de o anume autonomie de funcționare, astfel că între instrucțiunile pe care le-a primit Frank Wisner se afla și aceea de a stabili mai exact intențiile sovieticilor față de România.

Istoria misiunii O.S.S. în România – și mai ales cea a penetrărilor reciproce cu organele NKVD-ului aflate la București – rămâne încă să fie scrisă. Este cert că ambele tabere au realizat penetrări spectaculoase. Astfel, sovieticii au recrutat-o pe Tandra Caragea, soția magnatului berii, Bragadiru, în casa căroră a fost cazată o vreme misiunea O.S.S. Cum Frank Wisner a legat o relație strânsă cu Tandra, este greu de spus câte dintre secretele O.S.S.-ului au putut afla sovieticii. Cert este că ei au fost foarte bine informați asupra tuturor mișcărilor întreprinse de românii care încercau să se opună comunismului.

La rândul lor, americanii și S.S.I., cu care au colaborat până în martie 1945, au reușit o serie de recrutări în rândul ofițerilor NKVD. Unul dintre cei mai activi ofițeri americani a fost tocmai maiorul Robert Bishop. El și-a creat o puternică rețea de informatori, strângând și expediind spre Washington un volum impresionant de rapoarte. Într-o carte

publicată în anul 1948, la Londra, împreună cu un coleg englez, E.S. Grayfield – *Russia astride the Balkans* (Rusia încalecă Balcanii) – Bishop își exprima dubiile legate de oportunitatea atitudinii adoptate de generalul Donovan în raporturile cu sovieticii. Acesta îi informase pe sovietici despre prezența echipei sale la București. Sigur, conform uzanțelor, gestul lui Donovan era normal. Din punctul de vedere al ofițerului însărcinat cu contrainformațiile, era mai greu de înțeles. Reacția sovieticilor, spune Bishop, a fost de a intensifica supravegherea misiunii americane și de a-și sporii eforturile de a o penetra. Să reținem în treacăt și faptul că, atunci când s-au mutat în fosta casă a lui Mihai Antonescu, americanii au descoperit în pereți o întreagă rețea de ascultare, care dubla instalația electrică a casei, locul unde se centralizau firele de la microfoane fiind un orificiu al companiei de electricitate.

Maiorul Bishop a stabilit excelente relații de colaborare cu S.S.I. După cum au dovedit-o studiile lui Cristian Troncotă, sub conducerea locotenent-colonelului Traian Borcescu se constituie o „grupă specială”, foarte bine conspirată (*Magazin istoric*, nr. 9/1993). Bishop furnizase o serie de documente de identitate false pentru acoperirea activității respectivelor agenți. De la grupa specială a obținut deci Bishop majoritatea informațiilor sale și nu în proporție de 60% de la Teddy Negropontes, locotenent în armata română, cum considera Eduard Mark. Maiorul Bishop era un foarte bun profesionist. În cartea sa a lansat o adevărată perdea de fum pentru a-și acoperi sursele. Se vede că nici în superiorii săi nu avea prea mare încredere, căci se pare că nicaieri în rapoartele sale nu apare menționată colaborarea cu acea grupă specială.

Mai mult, în clipa în care a fost silit să părăsească România, Bishop le-a comunicat agenților săi să întrerupă orice colaborare cu americanii și să se ascundă, deoarece

superiorii săi îi vânduseră serviciilor.

Lipsit de sursele române, Eduard Mark s-a grăbit să tragă concluzia că Bishop ar fi dispus doar de două surse – AD-201 (Negropontes) și AD-120 (un agent al Siguranței) – câte indica el în rapoarte. Comparând însă datele trimise la Washington cu cele câteva note provenite de la grupa specială pe care le-a descoperit Cristian Troncotă, este foarte ușor să sesizăm că acestea erau în proporție covârșitoare sursa de informare a lui Bishop.

În critica pe care o face „fluxului informațional Bishop”, Eduard Mark subliniază excesiv o serie de neconcordanțe. Astfel nu un general Poleev conducea organele NKVD din România, ci Fedicikin (oare nu putea fi Poleev un nume conspirativ? – ne întrebăm noi). Sau informația falsă despre intenția sovieticilor de a ridica mari fortificații lângă București. Autorul american introduce și o serie de elemente ce țin de desărul de cadre al lui Bishop: bea foarte mult, era încurcat cu o româncă suspectată că ar fi fost agentă a germanilor.

De altfel, chiar și în epocă informațiile furnizate de Bishop au fost diferit primite de beneficiari. În general, americanii

aflați la București (Burton Berry, Schuyler) le-au apreciat ca foarte valoroase și s-au grăbit să le trimită la Washington. Acolo însă, ele erau primite cu răceală. Astfel, Donovan s-a ferit să îl informeze pe președintele Roosevelt despre acel plan de trei ani de comunizare a României. Un rol au jucat și rezervele manifestate de alți doi ofițeri ai misiunii O.S.S., Madison și Roberts, cu care Bishop s-a aflat în permanent conflict.

Madison și Roberts erau puternic influențați de grupul din jurul lui Pătrășcanu, mai ales de Bellu Zilber. Acesta, deși nu nega intenția sovieticilor de a include România în sfera lor de influență, considera că pericolul nu era chiar atât de grav.

Sigur, noi nu excludem ideea că rapoartele grupei speciale puteau cuprinde și unele exagerări, poate chiar cu ideea de a-i determina pe americani să se angajeze cu mai multă convingere în sprijinul României. Dar nu putem trece peste faptul esențial că evoluția istorică ulterioară a confirmat, în proporție de 90%, rapoartele grupei speciale și pe cele trimise la Washington de Bishop.

Chiar și Eduard Mark era obligat să remarce diferența de reacție între echipa aflată la București și funcționarii de la Washington. Iată

ce scria autorul american citat: „De ce a respins conducerea O.S.S. din Washington raportul despre «Planul de trei ani», imediat după intervenția brutală a lui Vișinski, înainte să existe o bază pentru îndoieli în privința credibilității lui AD-201? Se pare că un adevăr de bază în munca de informații este acela că atunci când rapoartele nu sunt definitive în mod absolut, impactul lor va fi direct proporțional cu măsura în care ele confirmă politica prestabilită și presupuzițiile. Din punctul de vedere al oficialilor de la Washington, Pătrășcanu și Zilber ofereau un flux de informații și sfaturi care erau plauzibile, folositoare și sănătos de susținut”. În schimb, rapoartele lui Bishop erau, prin implicațiile lor, mult prea contrare „cu politica prestabilită pentru ca vreun funcționar cu instincte normale de conservare profesională să le sprijine”.

Până aici, nimic de reproșat. Ceea ce ne-a nedumerit a fost tocmai concluzia finală a lui Eduard Mark: rapoartele lui Bishop erau pline de fantezie și date false. Oare doar necunoașterea surselor reale românești folosite de Bishop să îl fi determinat pe autorul american să tragă respectiva concluzie? ■

1967 – MAGAZIN ISTORIC – 1997

La împlinirea a 30 ani de la apariția primului număr al revistei noastre, în aprilie 1967, stimați cititori sunteți invitați să ne scrieți despre:

- Prima dumneavoastră întâlnire cu Magazin istoric
- Ce a însemnat și ce înseamnă revista pentru dumneavoastră
- Ce alte amintiri vă leagă de revistă
- Ce ați dori să mai citiți în paginile noastre
- Cum propuneți să fie viitoarele concursuri Magazin istoric

Scrieți-ne! Scrisorile dumneavoastră – ferestre deschise spre deceniul patru al Magazinului istoric!

SÜLEYMAN

LEGIUITORUL

MIHAI CONRAD

„Eu sunt robul lui Allah, [iar] în stăpânirea acestei lumi sunt sultan. El m-a făcut credincios al profetului Muhammad, sunt iubitor al celui prea milostiv. Bunătatea lui Allah și puterea făcătoare de minuni ale lui Muhammad sunt călăuzele mele. În lăcașuri sfinte s-a citit în numele meu hutbe [rugăciunea rostită vinerea la moschee] că sunt Süleyman. Sunt cel care conduc navele în marea frâncilor, în Magreb și în India. Sunt șah de Bagdad și Irak, cezar de Rum și sultan al Egiptului. Coroana și tronul de aur al craiului unguresc sunt un dar din mila și generozitatea mea, sunt sultanul acestui umil sclav al meu. Dar când însuși tulburătorul Petru voievod, om războinic, a fost alungat, potcoava calului meu a ridicat pulbere, sunt cuceritorul țării Bogdan. Anul 945 [30 mai 1538-18 mai 1539], Hasan bei, noul cadu de Bender, asistând la vad ajută pe beii de mare. Sunt Süleyman, fiul lui Osman, cel care a construit

cetatea și a scris crono-gramă“.

Inscripția de mai sus a fost pusă pe cetatea ridicată

în 1538 în partea din Moldova ocupată de Imperiul otoman în urma campaniei conduse personal de sultanul Süleyman Legiuitorul împotriva voievodului Petru Rareș. În acel moment, Süleyman se afla în fruntea imperiului de 18 ani. Să încercăm în paginile ce urmează să fixăm câteva repere importante din cei 46 ani de glorioasă domnie.

Celebra, frumoasa și ambițioasă Roxelana

În p. 61: gravură ce poartă inscripția „Solimanus –
imperator Turcharum”

Debut furtunos

În Imperiul otoman – asemenea și Țărilor Române – orice descendent de sex bărbătesc avea dreptul să urce pe tron. Totuși, în virtutea unui drept tribal ancestral, cel mai mare dintre fii era chemat să îi succedă tatălui său. Inexistența unor principii ferme a făcut însă ca în timp să apară conflicte între frați. Iată de ce Mehmed II, cuceritorul Constantinopolului, a impus – după consultarea unui mare număr de ulemale (invățați religioși) faimoasa „lege a fratricidului”, ce permitea noului sultan să-și omoare frații. Teribila măsură, ce a contribuit la conturarea sentimentului de oroare pe care regimul otoman îl inspira europenilor, era gândită pentru „binele statului”.

Ca singur fiu supraviețuitor al lui Selim I, Süleyman a fost scutit să pună în aplicare „legea fratricidului”. Mai târziu, spre sfârșitul secolului XVI, fiii sultanului erau trimiși în diverse locuri din imperiu, în izolare (în turcă se spunea kafes, ceea ce înseamnă cușcă), unde așteptau gădele sau vestea numirii.

Cuceririle bu-nicului, Bayezid II, și ale tatălui său, Selim I, i-au lăsat lui Süleyman un imperiu ce se întindea deja pe trei continente. Egiptul mame-lucilor și ținuturile sfinte erau „ultimele nestemate” adăugate coroanei imperiale. Grânarul Egiptului asigura Istanbulului hrana atât de nece-

sară, iar Mekka și Medina îi dădeau sultanului prestigiul de lider spiritual al lumii islamice.

Domnia lui Süleyman – asemenea celor ale predecesorilor săi – a fost marcată de numărul mare de războaie purtate. S-a calculat că și-a condus armata în 13 campanii majore, petrecând 10 ani pe câmpurile de luptă. Dar, așa cum ne arată și supranumele pe care i l-au acordat urmașii, Legiuitorul, Süleyman a desfășurat și o vastă activitate de organizare juridică și administrativă a imperiului. Chiar a doua zi după ce s-a urcat pe tron, noul sultan a hotărât că armatele sale trebuiau să plătească pentru toate proviziile pe care le cereau în timpul campaniilor. Ni s-a păstrat și jurnalul expediției din Moldova, din 1538. Se povestește acolo că li s-a tăiat capul la doi oșteni prinși că au jefuit. Sigur,

oriunde războiul presupune jaf și distrugere. Ar fi absurd să ne închipuim că oștile otomane au respectat întocmai porunca lui Süleyman. Dar prea s-a extins imaginea din secolele XVIII-XIX, a imperiului decadent, și asupra epocilor anterioare, pentru care nu se potrivește. Sau, cum spunea Nicolae Iorga, „nu zic că turcii n-au meritat să fie calomniate, totuși, ei au fost calomniate prea mult”.

Unul dintre primele obiective către care și-a îndreptat atenția noul sultan a fost insula Rhodos, un avanpost al creștinătății în Mediterana orientală. Pirații care-și găseau adăpost acolo amenințau atât prestigiul sultanului (atacând convoaiele de pelerini către orașele Profetului), cât și visteria lui (interceptând corăbiile ce transportau aur și grâu din noile provincii arabe). În vara anului 1522 o importantă forță militară otomană a asediat, mai multe luni, insula Rhodós. Asalt după asalt a fost respins de cavalerii ioa-niți. Abia atunci când agenții sultanului au putut stabili legătura cu evreii și femeile musulmane din interiorul fortăreței au reușit otomanii să obțină predarea garnizoanei. Condițiile au fost cât se poate de onorabile: toți cei care doreau să plece erau liberi să o facă. Mai mult, cavalerii ioa-niți puteau să-și ia armele și bunurile lor. Cei ce rămăneau erau scutiți de taxe vreme de cinci ani și se bucurau de libertatea de credință, la fel ca toți creștinii din restul imperiului. Puțini creștini au plecat împreună cu cavalerii ioa-niți, transportați cu corăbiile papale în insula Malta. Insula le-a fost cedată de Carol Quintul, cu promisiunea apărării Mediteranei vestice contra otomanilor. Plata simbolică anuală către suzeran: un șoim maltez.

Victoria haremului

Peste numai patru ani, Süleyman zdrobea la Mohacs, în ziua de 29 august, floarea nobilimii maghiare, în frunte cu nevrâstnicul rege Ludovic II. Practic, regatul ungar dispărea. O parte a sa rămănea încă o vreme cu titlatura de regat, vasal sultanului, avându-l în frunte pe Ioan

Zapolya, voievodul Transilvaniei. În 1540 însă acesta murea. Peste numai un an, în vreme ce partea de nord a Ungariei revenea Habsburgilor, zona centrală era transformată în pașalâc, cu centrul la Buda. Transilvania devenea un principat autonom, sub suzeranitatea Porții.

În 1528, Süleyman pornea o nouă campanie în ținuturile ungurești, dirijată împotriva Habsburgilor. În cursul acesteia, din 27 septembrie până în 15 octombrie 1529, otomanii au asediat pentru prima oară Viena. Suburbiile orașului au fost distruse, zidurile de apărare au avut de suferit în urma tirurilor artileriei otomane, dar cetatea a rezistat. Akingiții, trupele „de comandă” — ca să folosim un termen modern — ale porții au ajuns, peste Munții Alpi, până în sudul Germaniei, în Bavaria. Spaima a fost mai mare decât rezultatele concrete obținute. În tot secolul XVI, mamele își speriau copiii neascultători cu venirea „Turcului”. Dar imperiul atinsese deja limita firească a expansiunii sale spre Vest.

Perioada de început a domniei lui Süleyman a marcat și un interesant fenomen în politica internă, ce a avut importante consecințe asupra evoluției imperiului. Locul marelui vizir Piri Mehmed a fost luat, în 1535, de Ibrahim pașa. Ascensiunea lui semnifică victoria reprezentanților sistemului *devşirme* asupra membrilor aristocrației turce. Dar să lămurim puțin pe cititor ce este acest sistem *devşirme*, destul de puțin înțeles și de contemporanii otomanilor, dar și de cei din zilele noastre.

Machiavelli, istoricul florentin, era unul dintre cei care comparau monarhiile europene în care regele era înconjurat de mari seniori, de veche și nobilă viță, cu „monarhia Marelui Turc [care] este guvernată de un singur stăpân; ceilalți sunt servitorii săi”. Sistemul avea o mai veche tradiție în Orient, atingând, poate, punctul culminant în Egiptul mameluc (*Magazin istoric*, nr. 3/1985), unde chiar sultanul era descendentul unor sclavi aduși din exteriorul țării.

În lumea otomană, sistemul a cunoscut o dezvoltare aparte. Robii proveneau fie din prizonieri de

război, fie dintr-o cotă pe care multe dintre provinciile imperiului (deci niciodată Țările Române) trebuiau să o asigure (aceasta fiind cunoscută sub numele de *devşirme*). Convertiți la islam, tinerii erau selecționați în funcție de aptitudinile și pentru diferitele compartimente ale administrației și armatei otomane. Astfel, temeții ieniceri proveneau dintre creștinii recrutați prin *devşirme*. Cei mai puțin dotați erau trimiși ca ajutoare familiilor de agricultori din Anatoolia. Elementele cele mai capabile puteau urca scara onorurilor, ajungând până la cea mai înaltă demnitate, cea de mare vizir. Secolul XV a fost marcat de câteva convulsii provocate de înfruntarea dintre aristocrația turcă și străinii care îi amenințau pozițiile în conducerea imperiului. De altfel, între 1453 și 1623, doar cinci mari viziri au fost de origine turcă. Ceea ce îndreptățește folosirea denumirii de Imperiu otoman în loc de Imperiu turc.

Lutfi pașa, care i-a urmat lui Ibrahim, a căutat să stăvilească un alt fenomen negativ: amestecul haremului în viața politică a statului. Haremul — acest cuvânt ce

dintre corsarul Hayired din Barbarossa (*Magazin istoric*, nr. 12/1986) și fiica lui Selim I, Șah Sultan, fiind înlocuit cu vârșnicul Hadim Süleyman pașa.

Intrigile Roxelanei

Domnia lui Süleyman avea să fie marcată de luptele dintre favoritele haremului pentru a-și impune fiul iubit ca succesor. Mai întâi, Hürrem Sultan (cunoscută de europeni sub numele de Roxelana) a obținut întâietatea, pentru fiul ei Mehmed. Și-a plasat, totodată, aliații în posturi importante din administrație și armată. Dar moartea neașteptată a lui Mehmed a aruncat-o într-un con de umbră. A fost rândul altei favorite, Gülbahar Sultan, să sperie. Fiul ei cel mai mare, Mustafa, a devenit prezumtivul succesor. Se bucura și de sprijinul ulemalelor și al corpului ienicerilor, cât și de cel al lui Husrev pașa, al doilea vizir.

Frumoasa Roxelana nu s-a lăsat însă înfrântă atât de ușor. Ea o persoană cu multă voință. Peste aproape două secole și jumătate, Joseph Haydn avea să-i consacre

Reprezentare occidentală a faimoșilor ieniceri

Simfonia nr. 63 ce-i poartă numele. Hürrem Sultan deci a făcut în așa fel încât să obțină exilarea lui Hadim Süleyman și Husrev pe motiv de corupție, obținând marele vizirat pentru ginerele ei Damat Rüstem pașa și impunându-i pe debilul Selim drept moștenitor.

A trebuit apoi să lupte din greu, pentru a-i asigura succesul. Marele vizir Rüstem pașa a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a-l împiedica pe Mustafa în lupta contra safavizilor din Iran, tocmai pentru a nu-i crea aureola unui bun luptător, pe care Selim nu avea cum să o concureze. Damat Rüstem și Hürrem Sultan au răspândit zvonul – parțial înțemeiat – că Mustafa căuta sprijinul spahiilor din Anatolia și altor forțe locale pentru a se opune acaparării puterii la Istanbul de către elementele *devşirme*. Rüstem chiar a falsificat o scrisoare care îl arăta pe Mustafa cerând ajutor safavizilor. Urmarea acestor intrigi a fost că atunci când Süleyman a condus o nouă expediție prin Anatolia, în vara anului 1553, oficial contra safavizilor, s-a oprit la Aktepe, lângă Konya. Acolo l-a omorât pe Mustafa, la 5 octombrie. Era eliminat de pe scena politică cel mai capabil dintre posibili săi succesori, iar Süleyman intrase definitiv sub stăpânirea Roxelanei, ipotecând astfel viitorul imperiului.

Execuția lui Mustafa a stârnit nemulțumirea corpului ienicerilor și a spahiilor din Anatolia. În iulie 1555 a apărut în partea răsăriteană a imperiului un fals Mustafa, care a preluat conducerea celor nemulțumiți. Răsculații au ajuns până la Gallipoli, trecând în partea europeană a imperiului. Falsul Mustafa și-a instalat centrul puterii în Macedonia, punând ca mare vizir pe un lider al temutelor trupe de akıngii. Și-a extins stăpânirea până în Dobrogea, fiind întâmpinat cu mult entuziasm de populația din Rumelia, partea europeană a Imperiului otoman.

La 18 august 1555, Bayezid, celălalt fiu al lui Hürrem Sultan, a reușit să îl înfrângă și omore pe falsul Mustafa. El lua astfel o

serioasă opțiune în confruntarea cu fratele său Selim. Chiar Roxelana se afla în fața unei grele alegeri, surse de epocă arătând că oscila între cei doi fii. La rândul lor, Bayezid la Kütahya, unde era guvernator, și Selim la Manisa se pregăteau de confruntarea finală. Ea a fost amânată doar de influența mamei lor. După moartea ei însă, conflictul nu a mai putut fi evitat. Süleyman însuși începuse să se teamă de Bayezid, considerat mult prea capabil și prea voluntar, așa încât sprijinul sultanului s-a îndreptat către Selim. El a trimis vizirii la cei doi fii ai săi, care să îi sfătuiască să evite o confruntare cu armele. Doar că lui Selim i l-a trimis pe Sokollu Mehmed pașa, cel care avea să-i asigure căștigarea tronului, iar pentru el însuși o frumoasă carieră de mare vizir.

Cum în jurul lui Selim s-au aflat mai ales ienicerii, iar alături de Bayezid au mers elementele nemulțumite grupate anterior în jurul falsului Mustafa, avem de a face, din nou, cu opoziția de interese dintre reprezentanții sistemului *devşirme* și cei ai aristocrației turce. Victoria lui Selim, lângă Konya, urmată de fuga lui Bayezid la iranieni – care l-au predat însă, în schimbul unei sume însemnate de bani, în februarie 1560 lui Süleyman – a consfințit victoria primei grupări, asupra celei de a doua.

Teroarea succeselor sale

Pe plan extern, Süleyman a trebuit să penduleze permanent între teatrul de luptă european și cel asiatic. În Europa, principalul inamic îi erau Habsburgii, care încercau să obțină controlul asupra Transilvaniei. Vor reuși abia la sfârșitul secolului următor. În est, confruntarea cu Iranul safavid avea să se cronicizeze, marcând și prima jumătate a secolului următor.

Domnia lui Süleyman s-a încheiat oarecum simetric. La 1 mai 1566, sultanul părăsea Istanbulul, plecând în cea de a 13-a și ultima

sa campanie. A ajuns cu greu – o miniatură îl înfățișează sprijinit de umărul marelui vizir Sokollu Mehmed pașa – până sub zidurile Szigetvárului. După un asediu care a durat o lună, la 8 septembrie, tabăra era ridicată. Două zile mai târziu, Süleyman, septuagenar și bolnav, murea în cortul său. Vestea a fost tăinuită până ce Selim a reușit să ajungă la Istanbul și să-i asigure tronul imperial. A fost înmormântat în minunata moschee Süleymaniye, una din cele mai frumoase bijuterii arhitectonice din Istanbul.

Süleyman este, fără îndoială, suveranul cel mai vestit al dinastiei otomane. Domnia sa, cu o durată impresionantă, corespunde fazei de maximă strălucire a Imperiului otoman. Înalt și slab, nu tocmai bine proporționat, cu frunte înaltă, nas acvilin, ochii negri și mari, oferea o imagine maiestuoasă, demnă de un monarh atât de important. Puțini favorabili acestui necredincios, observatorii occidentali erau totuși unanimi în a-i recunoaște grandeură. Îi reproșau anumite slăbiciuni, prea marea supunere în tinerețe, față de Ibrahim pașa, apoi față de Roxelana, asasinarea celor doi fii. Dar pe ansamblu, îl considerau un om înțelept, de o mare elevație morală, fidel angajamentelor sale, virtuos în viața particulară, instruit și zelos în materie de religie. Cu vârsta, pietatea și virtutea s-au unit într-o austeritate dintre cele mai riguroase, în vreme ce fermitatea de caracter s-a transformat într-o aparentă indiferență față de toate întâmplările destinului.

Și poate că cel mai bine surprind esența domniei sale aceste cuvinte ale ambasadorului lui Ferdinand de Habsburg la Poartă, Busbecq, unul dintre cei mai obiectivi observatori ai lumii otomane. „Süleyman se înfățișează înaintea noastră cu toată teroarea pe care o inspiră succesele sale și cele ale strămoșilor săi [...] Din cele trei continente ale emisferei noastre, fiecare contribuie cu partea sa la distrugerea noastră. Ca un trântnet, el lovește, fărămă și distruge tot ce se află în calea sa”. ■

După campania din mai 1600, la care au luat parte și oști din Transilvania, Mihai Viteazul a devenit și domn al Moldovei, înfăptuind cea dintâi unire politică a Principatelor române – moment culminant al istoriei noastre medievale. Acest eveniment a fost sărbătorit cu mult fast și bucurie în toate localitățile Transilvaniei: la 25 mai 1600 s-au tras salve de tun la Bistrița pentru victoria lui Mihai în Moldova; „salve de bucurie” s-au tras și la Brașov, iar la 27 mai (6 iunie pe stil nou), la Iași, se emitea hrisovul solemn prin care voievodul unificator se intitula „domn al Țării Românești, și Ardealului, și Moldovei”.

„Din vechea familie a voievozilor Moldovei”

Reunite în aceeași alcătuire politică, țărilor române se aflau în fața unei probleme noi: cum să fie organizat din punct de vedere administrativ acest stat? Bazându-se pe tradițiile bizantine și românești, Mihai Viteazul a apelat la o veche instituție, utilizată încă în veacul XIV – asocierea la domnie. Pe lângă Mihai vodă, care se intitula „mare voievod”, fiul său, Nicolae Pătrașcu a început a fi desemnat în documente ca „voievod și domnu a toată Țara Românească, fecior marelui și preabunului creștin Mihail, mare voievod”. Această tradiție de asociere la domnie reiese și din formula de jurământ a noilor autorități ecleziastice din Moldova, episcopii Filotei al Romanului și Anastasie Crimca (*Magazin istoric*, nr. 5/1976) al Rădăuților: „...Mă supun binecredinciosului domn, Io Mihail Voievod și celui de Dumnezeu încoronat fiu al său Io Nicolae Voievod”. Dar până la urmă nu fiul său a fost desemnat ca locțiitor de domn în Moldova, ci nepotul său de frate, Marcu Cercel.

Iată cum descrie *Letopisețul Cantacuzinesc* motivația acestei opțiuni: „Mihai vodă începu a să scrie și a să mărturisii cum că iaste domn a 3 țări. Atuncea boierii și bătrânii Moldovei pohtiră de la Mihai vodă să le dea domn pe fie-său, Neculai vodă. Și să

îngădui Mihai vodă că le va face pre voe. Apoi în urmă să socoti Mihai vodă cum că iaste fie-său mic și nu va putea fi domn într-o țară de margine ca aceia... Deci Mihai vodă să lăsă de acea tocmeală... Iar Mihai vodă să întoarsă în scaun în Bălgrad [Alba Iulia]. Și aciași veniră olaci de la Rodolful împăratul nemțesc, cerșind Țara Ardealului să fie a lui și să-și ție Mihai vodă Țara Moldovei și Țara Românească, că-i va ajunge. Iar Mihai vodă nu să îndura de Ardeal, ci să siliia să-și tocmească de cătră împăratul ca să ție Ardealul. Și trimise doi boiari: pre Tudose logofătul și pre Corneș (Kornis) Gaspar, rugându-se împăratului să i lase Ardealul că l-au dobândit cu sabia, și să-l slobozească asupra turcilor; să

meargă întâi la Timișoara, să o ia de la Turci... Atuncea găti pe Marco vodă, sin [fiul lui] Pătru vodă și-l trimise la Moldova să fie domn”.

În luna iulie 1600, însoțit de Preda Buzescu, Marcu, noul asociat la domnie, sosea la Iași, fiind întâmpinat de membrii Locotenenței

MARCU CERCEL

PAVEL BINDER

Petru Cercel
(stânga) și fiul
său Marcu

avut câștig de cauză. După ocuparea Moldovei de către oștile polone, Marcu Cercel s-a retras în Transilvania, unde cronicarul Ștefan Szamosközi remarcă prezența „feciorului lui Petru vodă, Marcu beizadea“.

Ajuns în Transilvania, Marcu Cercel se considera, în continuare, domn al Moldovei, inițiind o seamă de acțiuni pentru a-și recăpăta tronul. Într-o scrisoare din ianuarie 1603, adresată generalului Basta, Ieremia Movilă semna la astfel de încercare. Tot din anii 1602-1603, potrivit relatărilor călătorului italian Tomaso Cavriolo, datează încercarea de sprijinire a lui Marcu Cercel în vederea ocupării tronului muntean; în cele din urmă, corpul de oaste compus din 3 000 secui și 1 000 lăncieri transilvăneni, condus de Marcu Cercel, l-a ajutat pe Radu Șerban să preia tronul Țării Românești. Și în anii următori, Marcu Cercel a făcut diverse alte încercări de a obține tronul uneia din țările românești extracarpate. Nu a reușit, dar în conștiința publică drepturile sale la conducerea uneia din țările românești erau recunoscute, situație exprimată și în titlul ce i s-a dat într-un document din anul 1619, în care era desemnat în felul următor: „Marcu Cercel, din vechea familie a voievozilor Moldovei“.

„Oștenii îl iubesc“

Zădărnicia așteptării unui sprijin eficient din partea Habsburgilor l-a făcut pe Marcu Cercel să caute, în anii următori, ajutorul Porții: într-o relatare din 27 februarie 1610, se arată că tânărul voievod român (der junge Wallachische Wayda), aflat atunci la Praga, ar fi fost arestat în primăria Orașului Vechi sub învinuirea (de care era acuzat și Sigismund Bathory) că s-ar fi aflat în corespondență cu otomanii. La 10 martie a fost an-

chetat în legătură cu bănuielile ce apăsau asupra lui.

În timpul domniei lui Gabriel Bethlen (1613-1629; vezi *Magazin istoric*, nr. 12/1980), avem din nou știri despre Marcu Cercel, care revenise în Transilvania. Principele intervenea în favoarea sa pe lângă „caimacam“ (vizir), cu prilejul noilor lupte polono-otomane pentru supremație în Moldova. Astfel, la 6 martie 1617, Bethlen scria vizirului: „Rog pe Măria Ta să permiți lui Marcu vodă să se alăture de Iskender pașa și sosind și trupele mele să lași pe el în fruntea oștirilor din Țara ungurească, deoarece oștenii îl iubesc și auzind că a venit printre ei, *chiar acei la care nu este trimis se vor alătura lui*“ (s.n.). Precizarea este foarte importantă, reflectând bucuria cu care pare să fi fost așteptată în Moldova revenirea lui Marcu la domnie.

În orice caz, Marcu Cercel era un iscusit comandant militar, aceeași scrisoare dând amănuntul că „fără Marcu vodă, oștirile ungurești nu vor face treabă bună“. Într-o altă scrisoare, adresată de astă dată din tabăra de la Micăsasa lui Ioan Gaspár, capuchehaia sa la Poartă, Bethlen amintește, din nou, de Marcu Cercel, afirmând: „Cu bucurie l-aș vedea pe Marcu vodă în Moldova sau în altă parte“, în sensul de a domni acolo. Dar la acea dată, în Moldova domnea Radu Mihnea, iar în Țara Românească Alexandru Iliș.

În 1618, Marcu Cercel se stabilise la Poartă. Era vremea în care diplomația engleză a făcut mai multe intervenții pentru a-l instala în scaunul Moldovei pe Ștefan Bogdan (*Magazin istoric*, nr. 3, 4/1975), cu care Marcu Cercel s-a aflat în concurență. După ce Ștefan Bogdan a trecut la islamism, adoptând numele de Ahmed, rivalul lui Marcu Cercel a ieșit din competiția pentru tron.

Informații interesante despre perioada petrecută de Marcu

Cercel la Poartă întâlnim și în corespondența diplomatică a lui Toma Borsos, trimisul lui Gabriel Bethlen la Înalta Poartă. Astfel, în august 1618, Borsos îl anunța pe Bethlen despre expediția franceză din Barbaria (nordul Africii, Maghrebul de azi), „despre care știu că Marcu vodă va scrie Măriei Tale mai pe larg“. Din relatările aceluiași Borsos aflăm că la 15 octombrie 1618, Marcu Cercel și Borsos însuși fuseseră musafirii lui Starzer, ambasadorul împăratului romano-german la Poartă și că în aceeași perioadă Borsos avusese o întrevedere cu vizirul, în cursul căreia, potrivit instrucțiunilor date de Bethlen, a vorbit mult despre „promovarea domnului Marcu“.

Vizirul, relata în continuare Borsos, „și-a mângâiat barba, apoi... a zis: «Să mă credeți că despre nimeni altcineva nu m-am gândit, numai despre Köprelli Oglu (deoarece acesta este numele turcesc al domnului Marcu vodă), numai să găsim în sfârșit momentul schimbării unui voievod“.

Vizirul nu a aprobat însă nici măcar întoarcerea lui Marcu Cercel în Transilvania, pentru reale sau pretinse probleme familiale (mamă bătrână și bolnavă, datorii ale moșiei etc.), dar să mai vorbim despre înscăunarea lui în Moldova, unde a fost preferat Gaspar Grațiani.

În 1619, spulberându-i-se vișurile de domnie, Marcu Cercel s-a reîntors în Transilvania, unde a îndeplinit diferite misiuni diplomatice. Începând războiul de 30 de ani (*Magazin istoric*, nr. 4/1976) în care principele Transilvaniei s-a alăturat coaliției antihabsburgice, din care făcea parte și Frederic V, regele Boemiei, Marcu Cercel a fost însărcinat cu purtarea tratativelor. Acest amănunt îl aflăm dintr-o relatare din 20 octombrie 1620 a patricianului venețian Polo Minio (soțul domniței Maria, fiica lui Petru Țchiopul – Ma-

gazin istoric, nr. 5/1993): mișcarea antihabsburgică din Transilvania și Ungaria, afirma acesta, „nu numai că dădu nou curaj cehilor, dar a mai făcut ca și acei care erau cu inima îndoită, sovăitori, să ia o atitudine hotărâtă și, astfel, se iviră în Austria, în Moravia, în Silezia și în posesiunile libere nenumărați dușmani ai Maiestății Sale. Bethlen se folosi cu multă iscusință de această situație, trimițând în taină pe Marcu vodă în Boemia, să încheie o înțelegere prin care cehii îi făgăduiră o sumă de 100 000 de scuzi și toate acestea s-au făcut cu învoirea turelor, care își dau seama cât de importantă este pentru ei dezbinarea Germaniei“.

Castelan de Dezna

Sprijinul acordat de Marcu Cercel principelui Transilvaniei, loialitatea sa pe plan politic, militar și diplomatic au fost apreciate de principele transilvan prin acordarea unei danii importante – domeniul Dezna, cu toate satele ce țineau de această veche cetate, amintită documentar încă din anul 1318. Stăpânită de-a lungul vremii de diverși nobili (banii Severinului, Ladislau și Stefan Losonczi, în 1387, Stefan Kornis, din 1595, Paul Keresztezi, ban de Caransebeș și Lugoj, din 1613, Dezna, împreună cu satele și domeniile sale – între care se aflau și minele de fier și izvoarele termale de la Moneasa – au fost dăruite, în 1619, lui Marcu Cercel, indicat de document ca descinzând din vechia familie domnitoare a Moldovei.

Important centru fortificat, mai ales în condițiile în care se afla în imediata vecinătate a sangeacurilor otomane din Banat, Dezna era o zonă de puternică locuire românească, așa cum o dovedește din plin enumerarea din 1613 a satelor

apartinătoare domeniului. Desigur, Marcu Cercel stăpânea și alte domenii în Transilvania, dobândite anterior Deznei. Dintr-o însemnare a lui Ioan Kemeny (*Magazin istoric*, nr. 2/1977), viitor principe al Transilvaniei, aflăm, de pildă, că fiul lui Petru Cercel locuia la Stâna de Mureș (Ciuci), azi localitate din județul Alba, în apropiere de Ocna Mureș. Stăpâna, de asemenea, și Moșonul, cum reiese din discursul latin rostit de tânărul transilvănean Sigismund Barscai, publicat la Heidelberg cu titlul *Oratiunculă* și care era dedicat lui Marcu vodă „domnul Deznei și al Moșonului“.

Nu deținem date privitoare la Marcu Cercel din perioada ulterioară dobândirii domeniului Dezna. Dar enumerând participanții la o nuntă care a avut loc în 1632, Ioan Kémény o amintește numai pe Drusina Bogathy (a doua sau a treia soție a lui Marcu Cercel), ceea ce înseamnă că la data respectivă acesta nu mai trăia. În anul 1646, văduva

lui Marcu Cercel e menționată ca locuind la Țaga, în Câmpia Transilvaniei. Familia Bogathy, cu rol important în viața politică transilvană încă din sec. XV, a fost, de asemenea, una din sprijinitoarele lui Mihai Viteazul.

Melchior Baltazar, fratele Drusinei, a participat la lupta de la Șelimbăr, iar în anul 1600 îl aflăm în slujba voievodului român. Era un om cult, vorbind fluent latina și italiana. Fratele său, Nicolae Bogathy, care studiasă, asemenea lui Melchior, în Italia, s-a aflat la rândul său în slujba lui Mihai Viteazul; împreună cu alți vreo 30 nobili transilvăneni, el l-a însoțit pe Nicolae Pătrașcu în Moldova, în vara anului 1600. A murit în lupta de la Brașov, din 17 iulie 1603, dintre Radu Șerban și Moise Secuul.

Fiu și nepot de domn, asociat de unchiul său la domnia Moldovei, Marcu Cercel trebuie așezat, pe merit, printre cei care au contribuit ca ideea unității românești să pătrundă în conștiințele contemporanilor săi. ■

DE LA IPOTEȘTI LA PALERMO

Astfel și-a intitulat vechiul nostru colaborator, dl. Șerban Gheorghiu, din Constanța, însemnările sale, subintitulate „periplu sentimental“ și publicate în Editura constănțeană Leda, în 1995.

Sunt pagini de evocări ale întâlnirilor autorului cu regretatul Augustin Z.N. Pop, neobosit cercetător al mărturiilor documentare referitoare la viața și opera lui Mihai Eminescu.

Alte pagini ale cărții sunt dedicate investigațiilor privind identificarea rămășițelor pământești ale lui Nicolae Bălcescu. „Ofițerul de marină Șerban Gheorghiu – scrie acad. Dan Berindei pe coperta IV a cărții – are meritul de a fi deschis problema, punând din nou în discuție chestiunea locului unde s-ar afla rămășițele lui Bălcescu; revenind la Cimitirul Capuccinilor (din Palermo – *n.red.*), a impulsionat reluarea în forță a cercetărilor, el fiind primul român care a xerografiat și reproduș adnotațiunea din registrul decedaților, aducând în țară certificatul de deces al lui Nicolae Bălcescu“.

Reamintim cititorilor că revista noastră a fost prima care a publicat rezultatele investigațiilor d-lui Șerban Gheorghiu la Palermo, în nr. 11/1977.

„NOI NU SUNTEM NICIODATĂ NOI ÎNȘINE!”

DAN A. LĂZĂRESCU

Numeroși istorici ai culturii și societății românești din veacul trecut în frunte cu Pompiliu Eliade, Eugen Lovinescu și Ioan C. Filitti au scos în relief, de mai bine de o sută de ani, excepționala importanță pe care au avut-o cele câteva zeci de emigrați francezi care, traumatizați de perspectivele teroriste ale Revoluției franceze, au sfârșit prin a se stabili și în Țările Române.

Între aceștia s-a numărat și François G. Laurençon, un ecleziastic francez de obârșie nobiliară, care totuși se arătase, între 1789-1792, favorabil ideilor revoluționare, câtă vreme Revoluția franceză rămăsese credincioasă monarhiei parlamentare. După insurtecția populară de la 10 august 1792 și căderea tronului, abatele Laurençon s-a hotărât să ia, și el, calea exilului. În anul 1809 a ajuns la București, fiind angajat ca preceptor în casa boierilor Câmpineanu, unde a avut prilejul să-i formeze educația și caracterul tânărului Ioan Câmpineanu, întemeietorul celui dintâi partid boieresc antițarist. Înapoiat la Paris în anul 1822, Laurençon a publicat numaidecât, în editura Zegron & Ponthieu, o broșură purtând un titlu excesiv de lung, după obiceiul epocii. Anume: *Nouvelles Observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les mœurs et coutumes des habitants et sur son gouvernement; suivies d'un précis historique sur les événements*

qui se sont passés en cette province en 1821, lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti. Par un témoin oculaire. On y joint le plan de la bataille de Dragachan. Par M.G.L. (Noi observațiuni asupra Valahiei, asupra produselor și comerțului ei, asupra morăvurilor și obiceiurilor locuitorilor și asupra cărmuirii ei; urmate de o relatare istorică asupra evenimentelor care au avut loc în această provincie în anul 1821, în timpul răscoalei lui Tudor și a năvălirii principelui Ipsilanti. De un martor ocular. Se adaugă și planul bătăliei de la Drăgășani. De M.G.L.) Broșura conține VIII + 128 pagini, formatul în octavo.

Laurençon le dezvăluie cititorilor săi că a avut prilejul să locuiască 12 ani în Țara Românească; că s-a aflat în legătură cu toți oamenii de vază ai țării și chiar că a învățat limba română. Îi mai asigură că absolut toate observațiile consemnate de el pe seama Țării Românești corespund, cu strictețe, adevărului. Ceea ce, continua el, era destul de lesne de deslușit de cititorii care aveau acum prilejul să verifice cele spuse de el cu cele relatate de alți trei autori, care consemnasera observații similare în câte o broșură publicată tot la Paris în anii 1821-1822. Anume: contele de Salaberry, François Recordon și căpitanul Pertusier.

Oricine își dă osteneala să confrunte datele figurând în lucrarea lui Laurençon cu acelea din lucrările celorlalți trei observatori francezi nu poate decât să constate similitudini de

Slugerul Tudor Vladimirescu (sus)

Ion Gheorghe Caragea, domn al Țării Românești (1812-1818)

Grigore IV Ghica, domnul Țării Românești (1822-1829)

netăgăduit. Ceea ce-l deosebește însă pe Laurençon de ceilalți trei este interpretarea diferită a evenimentelor petrecute în Țările Române în anul 1821 și extrapolarea lor spre viitor. Astfel, în vreme ce contele de Salaberry, reacionar notoriu – el este acela care, în Camera Deputaților de la Paris, a calificat cu înverșunare presa liberă, cu o formulă care va avea un mare viitor, a patra putere în stat – și evlețianul Recordon, slujitor supus al fostului domnitor fanariot Ion Gheorghe Caragea (1812-1818), împărțeau asupra acestor evenimente, integral, opinia cancelarului imperial austriac, prințul von Metternich, după care toate insurecțiile din anii 1820-1821 (cea din Spania, cea din Piemont, cea de la Neapole, Eteria și insurecția lui Tudor Vladi-

mirescu) nu erau altceva decât tot atâtea experimente revoluționare sincronizate de o puternică forță revoluționară ocultă având sediul la Paris și urmărind, prin orice mijloace – loji masonice, vente de carbonari, insurecție militară și război civil – biruința ideologiei Revoluției franceze în întreaga Europă, Laurençon vede în toate aceste mișcări afirmarea năzuinței de libertate a popoarelor aflate în stare de insurecție, chiar dacă Revoluția franceză dintre anii 1789-1799 le-a putut eventual sluji de model. Laurençon respinge, cu indignare, soluția legitimistă, preconizată de către contele de Salaberry, și anume supunerea românilor și a grecilor suzeranului lor legitim, sultanul.

Sfârșitul simbiozei turco-grecești

Laurençon a socotit necesar să pună la dispoziție cititorilor săi câteva date elementare privind istoria poporului român. El își începe capitoul consacrat istoriei românilor cu aceste cuvinte: „Aceste țări, atât de puțin cunoscute astăzi și atât de subapreciate, au fost vestite pe vremea romanilor, mai cu seamă datorită energicei rezistențe a regelui dac Decebal. Urmașii dacilor n-au încetat să se războiască, pe rând, cu toate popoarele migratoare, rămânând aproape întotdeauna biruitori în războaie necurmate. Numai forma necorespunzătoare a sistemului lor de cărmuire politică a prilejuit decadența lor militară și supunerea lor Porții otomane”.

Laurençon scrie că relațiile juridice dintre principatele române și Poarta otomană ar fi fost înscrise în așa-numitele *Capitulații*, încheiate de diferiți sultani otomani, începând cu Baiazid I llderim (Trăznetul), cu diferiți domnitori români, primul fiind Mircea cel Mare.

Țările Române, scrie Laurençon, aveau obligația să aprovizioneze Constantinopolul cu alimente timp de patru luni în fiecare an. Urișașele bogățiilor ale Țărilor Române îngăduiau această aprovizionare, chiar la prețuri oficiale, de *capan*, reprezentând cel mult o cincime din prețul pieței. Aceste bogății ar fi putut fi exploatate de domnitorii fanarioți în mod inteligent. Dar Laurençon observă, cât se poate de judicios, că

„totuși comerțul presupune și o activitate inteligentă și, mai cu seamă, o libertate de care valahii nu se bucură. După cum ei nici nu au, în limba lor, un cuvânt care să corespundă conceptului de activitate”.

Clerul îi făcuse impresia lui Laurençon a fi nespus de înăpoiat. Fostul mitropolit grec Ignatie – care pusese bazele Eteriei la București în ultimii ani ai ocupației militare rusești (1810-1812) – avusese de gând să înființeze un seminar în Capitală, pentru educarea viitorilor preoți. Dar, după înscăunarea lui Caragea Vodă, mitropolitul a fost silit să se retragă și seminarul n-a mai apucat să fie înființat. De altfel, scrie Laurençon, pe domnitorii fanarioți nu-i preocupa altceva decât mijloacele de a realiza cât mai ridicate beneficii și se mulțumeau cu dajdiile obținute de la cler, ei percepând sume foarte mari cu prilejul suirii în scaun a mitropoliților, episcopilor și arhierilor Țării Românești. Fiecare din cei 8 000 de preoți câți avea la acea dată țara plătea anual opt piaștri Mitropoliei, în principiu pentru fondul destinat școlilor.

Laurençon menționează moravurile blânde ale poporului român și inteligența lui firească. Deplânge însă, cu pudoare ecleziastică firească, penibilul lor obicei de a înjura prea des și în termeni prea obsceni, chiar la nivelul societății boierești. „Din cauza îndelungatei stări de asuprire, țărani români au ajuns să fie vicleni și bânuitori, moi și destul de lenși. Vina este de fapt a cărmuirii, nu a lor”, scrie autorul. „Când se întâmplă să deprindă de la

străini vreo meserie, pe la orașe – blănăria, tâmplăria, etc. – ajung să fie meseriași foarte buni. Insușirile lor de sobrietate și de rezistență la intemperii, ca și spiritul lor ascultător, ar face din români ostași deosebit de vrednici, cum s-a dovedit cu cele șase regimente românești din armata imperială austriacă”.

Sistemul lor de cărmuire, atât de perversit și atât de ciudat – scrie Laurençon – îi silește pe români – și în primul rând pe boieri – să se poarte într-un chip care în alte societăți ar însemna duplicitate sau perversitate.

Noua organizare secretă a intelectualilor greci, Eteria, care se străduia să prelungească – deviind-o și accelerându-i energiile – politica practică cu atâtă succes, de către fanarioți, și anticipată încă din a doua jumătate a secolului XVI de către eruditul german Martinus Crusius, simbioza *Turco-Graecia*, a făcut inevitabilă ciocnirea finală dintre greci și turci. Foarte numeroși la curtea domnească din București, eteriștii i-au solicitat domnitorului Alexandru N. Suțu să treacă de partea lor. Vicleanul fanariot – posesor, sub protecția Porții otomane, al unei avuții uriașe, mult sporite în urma celor doi ani de domnie în Țara Românească – a recurs la mijloace dilatorii, dar s-a grăbit să divulge uneltirile fanariote Porții otomane. Afând de această delațune, eteriștii s-au hotărât să-l ucidă pe bătrânul domnitor, prin intermediul medicului curant al acestuia, numit de Lau-

rençon Thibaldo (Christaris), care, eterist fanatic, n-a ezitat să otrăvească o fistulă a domnitorului, pricinuindu-i moartea.

„Alexandru Vodă Suțu – scrie Laurençon – era adevăratul portret al falsității și al vicleniei, căruia nu i se putea asemui nici unul dintre compatrioții săi. De multă vreme, Suțu se hotărâse să joace cartea politicii fanariote francofile, ceea ce îi adusese o pensie substanțială din partea lui Napoleon. Suțu mai izbutise să câștige încrederea absolută a sultanului reformator Mahmud al II-lea (1808-1838), care, în firmanul de investire a lui Suțu ca domn

Lupta de la mănăstirea Slatina (25-26 iulie 1821) dintre eteriști și otomani

Pasul Turnu Roșu, prin care se putea ajunge la Sibiu

poaselor funeralii făcute acestuia de boierii țării, a început să circule prin Capitală zvonul răzvrătirii unui anume Tudor, „bărbat puțin cunoscut, de altfel”, scrie Laurençon, fost căpitan de panduri în timpul ultimului război ruso-turc (1806-1812). Se știa că acest Tudor revendica de multă vreme înaintea divanului suma de peste o sută de mii de piaștri pe care ar fi cheltuit-o din propria lui avere pentru echiparea corpului de panduri condus de el.

Intrarea trupelor otomane în București (7 august 1821)

al Țării Românești, în 1818, după fuga din țară a lui Ion Vodă Caragea, îl califica pe Suțu – lucru cu totul neobișnuit – drept „cel mai înțelept și cel mai prevăzător dintre toți suptușii noștri”. Ceea ce nu l-a împiedicat pe noul domnitor să capituleze înaintea voinței domnului de Pini, consulul general al țarului Alexandru I la București, și să-i împlinească acestuia toate doleanțele.

O turmă de intriganți

De îndată după ce s-a vestit oficial, în noaptea de 18 spre 19 ianuarie 1821, știrea morții domnitorului Alexandru Suțu și în timpul pom-

Foarte curând boierii din Capitală au aflat, cu spaimă, că acel Tudor chema norodul să se răscăle împotriva boierilor, stigmatizați de el ca „lipitorile poporului român”. În ciuda acestei lozinci afișate de Tudor din drumul pandurilor săi către Craiova și apoi spre București, boierii din Capitală erau împărțiți în mai multe tabere în privința măsurilor de luat. Majoritatea marilor boieri preconizau întocmirea unui memoriu prin care să solicite Porții otomane reînnoirea străvechilor capitulații, în virtutea cărora sultanii de pe vremuri le îngăduiseră să-și aleagă domnitorii din neamul lor. Laurençon mai constată însă că și dregăroarii greci din principatele române erau împărțiți în două tabere și anume: una minoritară, care, pe linia păstrată de către defunctul Vodă Suțu, ar fi acceptat în continuare subtila politică de concurență cu Poarta otomană; cealaltă, majoritară, în frunte cu domnul Moldovei, Mihai Suțu, punându-și toate nădejdile în biruința deplină a forțelor militare eteriste împotriva putredei împărății otomane.

Între timp, scrie Laurençon, Tudor ar fi trimis în mare tăină un afiliat al mișcării sale la Constantinopol, să-l asigure pe marele vizir Seyyid-Ali pașa de supunerea lui față de Poartă, lămurindu-i adevăratele pricini ale răscălele sale îndreptate exclusiv împotriva boierilor și a grecilor. Nici de Tudor nu se mai îndoaia nimeni că n-ar fi fost un complice al Eteriei, prin urmare și al țărului, de la care primise Ordinul militar al „Sfântului Vladimir” și în oștirile căruiua îi fusese acordat rangul de locotenent. Nu se mai îndoaia nimeni nici de complicitatea la Eterie a cneazului Miloș Obrenović de la Belgrad și a lui Ali-pașa din Ianina, al cărui agent, fanariotul Duca, se afla în tabăra lui Ipsilanti. „Înnebuniți de trufie – scrie Laurençon – grecii din Capitală nu pomeneau decât de grabnica cucurire a Constantinopolului”.

Bine informat prin boierii pe care-i cunoștea, Laurençon ne dezvăluie sensul discuțiilor care, în două rânduri, au avut loc între Tudor Vladimirescu și Alexandru Ipsilanti, rezultatul lor fiind adâncirea contradicțiilor ideologice și strategice dintre cei doi interlo-

cutori. Aceste contradicții fuseseră puternic accentuate, în urma neașteptatei dezavuări a mișcării eteriste de către împăratul Alexandru I, aflat împreună cu cancelarul Austriei, principele von Metternich, la Congresul de la Laibach (Ljubljana de astăzi). De îndată ce li s-a comunicat oficial această dezavuare, otomanii, care până atunci se arătaseră temători și prudenți, au luat măsuri aspre împotriva grecilor din Constantinopol și împrejurimi.

După știrea cumplită a evenimentelor din Imperiul otoman și dezamăgirea pricinuită de dezavuarea Eteriei de către țar, „statul-major eterist – scrie Laurençon – s-a lăsat cuprins de deznădejde, de beznă și de confuzie, în contrast cu atitudinea hotărâtă a lui Tudor Vladimirescu, care, cel puțin, își stabilise un obiectiv precis, pe care nu se sfa să-l dezvăluie sus și tare”. Laurençon consemnează zvonul insistent după care Tudor s-ar fi înțeles cu pașalele din serhaturii (cetățile otomane de pe malul Dunării) și, în virtutea unui plan strategic bine conceput, s-a retras în ordine, cu pandurii săi, spre Târgoviște, pe unde se retrăgea și Ipsilanti cu eteriștii. Laurençon crede că Tudor, înțeles în tăină cu otomanii, intenționa să-i taie drumul de retragere spre Carpați lui Ipsilanti. Acest plan a fost aflat de către lordache Olimpiotul, care, eterist fanatic, deși prieten și frate de arme cu Tudor, a izbutit să-l aresteze pe acesta în mijlocul oștirii de panduri, prin trădarea unora dintre căpitani ai acestora, și să-l ducă la Târgoviște, unde Tudor a fost măcelărit cu iata-ganele, fără judecată, întrucât fusese condamnat în tăină de Tribunalul secret eterist pentru trădare și pactizare cu dușmanii Eteriei.

Consemnând acest sfârșit cumplit al lui Tudor, Laurençon se întreabă cu oarecare naivitate dacă Alexandru Ipsilanti avea dreptul să poruncească un asemenea omor. Eteriștii sunt calificați în *corpore* – în afara celor trei frați Ipsilanti, a lui Bimbașa Sava, „figură destul de plăcută, dar care învedera falsitatea și ipocrizia”, și a doctorului Christaris – „om foarte cinstit, foarte instruit și patriot înfocat, care-și cheltuise averea considerabilă în slujba Eteriei” – drept „o turmă de intriganți, de oameni lipsiți de scrupule,

fără valoare personală, nevrednici să facă parte din vreo societate ome-nescă”.

Colaborări și pactizări

Cu totul altul este portretul făcut de Laurençon lui Tudor Vladimirescu, pus pe același plan istoric și politic cu Masaniello, vestitul revoluționar napolitan de la mijlocul veacului al XVII-lea. „Cu multă inteligență nativă și o incontestabilă tenacitate în caracter, avea calități care compensau în mare măsură o cultură insuficientă. Foarte iubit de pandurii lui, ar fi avut prilejul, după toate aparențele, să domnească în Țara Românească, așa cum totul părea să-l îndreptățască”.

Laurençon, foarte probabil bine informat, prin strânsele lui legături cu boierii Câmpineni, de toate secretele politice ale anului 1821, scoate în relief rolul ocult, dar foarte important, jucat în acele zile de către cancelistul consulatului austriac, al cărui titular, Franz-Fleischhackl von Hakenau, se retrăsese de la București la Sibiu, pe la mijlocul lunii martie 1821 – puțin înaintea domnului de Pini – și se afla în corespondență și cu cancelarul principelui von Metternich, la Viena, și cu înlocuitorul său, Karl Udritzky, la București. La cererea superiorilor săi, Udritzky îi îndemna neconștient pe boierii români, care par a fi avut oarecare încredere în el, să solicite cât mai grabnic intervenția trupelor otomane din cetățile de la linia Dunării. Același Udritzky, ne dezvăluie Laurençon, trimitea din București curier peste curier la Belgrad ca să-l determine pe cneazul Miloș Obrenović al Serbiei să nu ia cu nici un preț poziție în favoarea Eteriei. Tot Udritzky a fost cel care i-a dezvăluit lui Tudor, prin sfetnicul de tăină al acestuia, episcopul de Argeș, Ilarion, dezavuarea Eteriei de către țar, prezentându-i toate consecințele politice europene care rezultau din această neașteptată dezavuare. Udritzky l-a văzut de mai multe ori pe Tudor, în palatul Brâncoveanu, unde rezida acesta, începând cu ziua de 21 martie/2 aprilie 1821. Se știe că Metternich începuse să exercite

o adevărată tutelă politică asupra Țării Românești, prin corespondența asiduă purtată de confidentul său, cavalerul Friedrich von Gentz, (*Magazin istoric*, nr. 11/1992) încă din anul 1813, cu domnitorul fanariot Ion Gheorghe Caragea, corespondență continuată între 1818-1821 cu Alexandru Suțu și reluată, între 1822-1826, cu noul domnitor pământean, Grigore IV Ghica.

Refugiat la Brașov împreună cu boierii Câmpineni și cu numeroși alți mari boieri ai țării, eteriști sau nu, Laurençon ne dezvăluie interpretările date de unii din aceștia evenimentelor care îi siliseră să caute scăparea peste hotare. Printre acești interlocutori ai emigratului francez figurează un boier, bătrân și înțelept, care nu este numit de Laurençon – fără îndoială pentru a nu-l expune vindictei Porții și Rusiei – dar în care l-am putea identifica pe vestitul velvornic Constantin Bălăceanu.

Iată mecanismul de gândire politică al boierilor iubitori de țară, așa cum i l-a dezvăluit sfătosul său interlocutor emigratului francez. Boierii români erau pe deplin conștienți de faptul că soarta lor, în ciuda efemerelor privilegii și avantaje de care se puteau bucura din partea fanarioților – dacă acceptau să ajungă, după un termen actual, colaboraționiști – atârna îndeobște de soarta poporului lor. Acei dintre boieri care ar fi uitat acest adevăr și s-ar fi detașat, cu nepăsare, de soarta poporului lor, colaborând cu dușmanii lui asupritori, se puteau bucura, câțva vreme, de avantaje personale sau de familie, uneori substanțiale. Dar soarta lor era pecetluită de istorie. Și toate dragătoriile, ghelirurile, prebende, scutelniciile, de care se bucurau prin asemenea colaborări și pactizări reprezentau simple paleative pe calea unei ireversibile restrîngerii, inițial morale, apoi, treptat, politice, sociale și economice. E probabil că o asemenea adâncire a reflecțiilor politice ale unei părți din boierime, în primele decenii ale secolului trecut, a determinat sciziunea corpului boieresc în două tabere antinomice: una colaboraționistă și una patriotică și a reprezentat indispensabilul stimulent care a prilejuit, într-un ritm accelerat, până la războiul mântuitor

al Crimeei, regenerarea morală și politică a poporului român din cele două principate.

Pronomii, nu capitulații

Cuvintele spuse lui Laurençon de către bătrânul boier muntean sunt de o importanță excepțională și revelatorie. Pricina de căpetenie a suferințelor necontenite ale poporului român trebuia căutată – spunea înțeleptul boier – în așezarea geografică și mai ales în excepționala bogăție a pământului românesc. Așezat în calea răutăților, în zona geografică de graniță, unde se întâlneau și se ciocneau necontenit interesele și lăcomiile marilor puteri europene.

Perpetuarea acestei situații ingrate a avut curând drept consecință firescă o știrbire a identității naționale. Primejdie de moarte pentru un popor. Primejdie actuală, exprimată de bătrânul și înțeleptul boier prin cumplita formulă: „noi nu suntem niciodată noi înșine! Nu suntem altceva decât uneltele răbdătoare ale agenților acolora dintre marile puteri ale lumii care se întâmplă să capete, într-o anumită epocă, preponderența în Europa”.

„Dar – adaugă sfătosul boier – este la mijloc și greșala noastră. Lipsa noastră de unitate, de coeziune națională, de solidaritate în calea primejdiilor. Nu ne-am scotit mulțumiți să trăim mai departe sub regimul străvechilor noastre capitulații cu Imperiul otoman, regim care ne-ar fi pus la adăpost de toate restriștele. Drept răz bunare, Poarta otomană și-a schimbat, pe neașteptate, politica. Și i-a impus pe domnitorii ei fanarioți în țările noastre. Ca, prin aceștia, să ne dezbină și mai mult!”

Această concepție dezvăluită de anonimul boier lui Laurençon îl așază pe interlocutorul acestuia pe o linie de gândire politică specifică unui segment important din boierimea țării, începând cu cea de pe urmă treime a secolului al XVIII-lea. După întocmirea, cu anumite intenții dar, în orice caz, pe baza anumitor temeuri istorice, a vestitelor *pronomii* hărăzite, începând cu anul 1394, Țărilor Române de către sultani – *pronomii* cu totul

eronat traduse prin termenul de capitulații, prin care se înțelegeau, încă din secolul al XV-lea, privilegiile economice și juridice acordate, unilateral, de către sultani, diferitelor puteri europene (inițial Veneției și Genovei, apoi, succesiv, Franței, Marii Britanii, Olandei, Suediei, etc.) – întocmire operată de câțiva boieri moldoveni și munteni, foarte probabil în frunte cu marele ban Mihail Cantacuzino, în 1772, pentru documentarea plenipotențiarilor rus, austriac și prusian veniți la Focșani în anul 1772 să trateze condițiile păcii dintre Poartă și țarina Ecaterina a II-a a Rusiei – s-a constituit, încetul cu încetul, mai cu seamă în Țara Românească, un partid alcătuit din câteva neamuri boieresti pămâtenene. Partid hotărât să opună Imperiul otoman și aliații săi europeni tendințelor tot mai fătife de anexare a Țărilor Române de către Rusia. În fruntea acestui partid, în același timp rusofob, antifanariot și turcofil, se va afla, până la suprimarea lui prin otrăvire de către Ion Vodă Caragea, marele vornic Dinu Pană Filipescu, decedat în 1817. Sfătosul boier pomenit de Laurençon era, fără îndoială, părtaș al ideilor acestuia.

Exprimând frământarea intelectuală a marilor boieri români refugiați de teama Eteriei și a turcilor la Brașov sau la Sibiu, interlocutorul lui Laurençon indica și soluțiile mântuitoare. Anume: 1) dezrobirea țării de regimul fanariot, regim în care boierul vedea „o cărmuire în subordine alcătuită din indivizi interesați”; 2) înlăturarea oricărei influențe străine preponderente în Țările Române, „influențe care, exercitate în chip unilateral, nu le-ar putea atrage acestor țări decât nenorociri”; 3) în sfârșit, doleanța supremă: „să nu mai depindem decât de Concertul Europei!”

De îndată ce aceste trei condiții ar fi fost îndeplinite – mai cu seamă cea de pe urmă, preconizată, în mod semnificativ, și de către contele de Salaberry, în broșura consacrată de el evenimentelor din 1821 în Țările Române – urma să se desfășoare programul național al modernizării societății românești, cu obiectivul de a face din poporul român „un membru util al vastei colectivități omenești”. ■

Un biograf al acestui mare istoric german, cel mai mare după Leopold von Ranke¹, notează un amănunt, probabil unic în viețile oricăroră dintre contemporanii săi. În 1871, Friedrich Meinecke, copil de 9 ani fiind, a privit de la un geam al Universității din Berlin parada pe Unter den Linden, celebrând victoria Prusiei asupra Franței. Printre cei ce defilau a văzut și veterani ai „bătăliei națiunilor“ de la Leipzig (1813).

Peste trei sferturi de veac a revenit în Berlinul în ruine, ocupat de armatele străine, în fața cărora Germania suferise cea mai zdrobitoare înfrângere din istoria ei. Și, înaintea încetării sale din viață, la biblica vârstă de 92 de ani (1954), a mai scris două eseuri politice – analize lucide și tragice ale dezastrului țării sale.

Meinecke a avut, așadar, privilegiul de a fi putut percepe, direct sau mediat, istoria vie a aproape un secol și jumătate, de la războaiele napoleoneene la prăbușirea Reichului nazist

Friedrich Meinecke

FRIEDRICH MEINECKE ȘI ȘCOALA SA ISTORICĂ

și începuturile refacerii Germaniei.

Longevitatea și, ca atare, posibilitatea unei atât de vaste cuprinderi a epocii în care a trăit i-au fost întrecute doar de profunzimea meditației și interpretării istoriei.

Meinecke a fost în primul rând un istoric al ideilor, al

culturii, al gândirii politice. Un istoric-filosof, care a privit spre esențele devenirii umane și nu spre accidente ei.

Și-a făcut educația la Berlin, studiind istorie și germanistică. A lucrat apoi

la serviciul arhivelor. Până pe la 1900 a scris lucrări de istorie politică, având un caracter tradiționalist, pe linia așa-zisei școli național-liberale prusiene. În 1896, când avea 34 de ani, i s-a încredințat redacția principalei reviste germane de specialitate, *Historische Zeitschrift*, funcție pe care a păstrat-o până în 1935.

În 1901 a fost numit profesor la Universitatea

din Strasbourg, în Alsacia anexată în acel timp Germaniei, de unde a trecut pe rând la Universitățile din Freiburg (1906) și Berlin (1914). În 1948, când avea 86 de ani², a fost rechemat în activitate, ca primul rector al nou-înființatei „Universități Libere“ din Berlinul occidental³.

² Se pensionase în 1928.

³ Universitatea veche rămăsese în zona de ocupație sovietică, ulterior în fosta Republică Democrată Germană.

CAMIL MUREȘANU

¹ Și printre cei mai puțin cunoscuți la noi, dintre marii istorici ai lumii...

Meinecke nu s-a afirmat prea curând: prima lucrare ce l-a făcut cunoscut a publicat-o când avea 45 de ani. N-a fost nici prolific: notorietatea sa o datorește unui număr de abia trei lucrări, chiar dacă operele sale complete, incluzând publicistică, scrieri autobiografice și corespondență, însumează opt volume. S-a manifestat ca un permanent și serios comentator politic, dar nu cu prea multă ostentație și nici cu pretenție autoritară.

Cu toate acestea, a exercitat asupra istoriografiei germane și asupra unor cercuri largi din publicul cultivat o influență neegalată de vreun alt istoric al generației sale. În pofida faptului că părea a fi savantul retras în meditație, Meinecke a avut deopotrivă intuiția unor căi de dezvoltare ale trecutului, ca și ale viitorului. În raport cu evenimentele istoriei germane, el n-a persistat într-o singură atitudine, ci s-a adaptat mereu realităților. A evoluat astfel de la o poziție politică moderat-conservatoare și promonarhistă, la acceptarea republicii și a liberalismului democratic.

„Am devenit republican – scria el – nu dintr-o dragoste genuină, ci din rațiune și, mai presus de toate, din dragoste pentru patria mea”.

În liberalism a văzut doctrina capabilă să refacă legătura dintre puterea politică și mase, să realizeze unitatea internă a națiunii. De aceea nu i-a displicut ideea reformismului social și a preconizat contactul partidului liberal cu muncitorimea.

În timpul primului război mondial începuse prin a fi adept, până la un punct, al scopurilor hegemoniste ale Germaniei, dar încă din 1915 s-a raliat ideii păcii de compromis, fără anexiuni din nici o parte. Înfrângerea din 1918 l-a îndurerat fără să-l demoralizeze. A privit înainte spre refacerea țării sale, pe care a

văzut-o posibilă prin integrarea ei în concertul statelor democratice.

În august 1919 a scris esul politic *Paralele ale situației noastre în perspectivă istorică universală*. Prevedea că puterea economică a Angliei și a Americii va duce la o dominație mondială a acestora, comparabilă cu a vechii Rome. În același timp însă, el își afirmă convingerea că statele europene nu-și vor pierde identitatea, nu se vor fragmenta și nu vor dispărea.

N-a fost de acord cu hitlerismul și, cât timp o opoziție a mai fost posibilă, a luat atitudine contra acestuia și a reprezentanților săi în istoriografie. A apărut pe istoricii persecutați, dar n-a putut (ori a evitat) să împiedice îndepărtarea unor colaboratori evrei. Atitudinea sa i-a atras, în orice caz, după un atac împotriva lui Walter Frank, istoricul oficial al regimului, demiterea în 1935 de la redacția revistei *Historische Zeitschrift*.

La fel ca în 1914, la începutul celui de-al doilea război mondial victoriile militare naziste le-a privit cu o tresărire de orgoliu național. La împlinirea vârstei de 80 de ani, s-a permis ca *Historische Zeitschrift* să-i consacre un număr omagial.

A întrevăzut însă calea fără ieșire în care nazismul angaja Germania, într-o luptă împotriva întregii lumi și i-au repugnat principiile doctrinare și practicile brutale ale regimului. A avut șovăieli, dar a rămas în ultimă instanță liberalul convertit din 1919.

În 1946 a scris *Catastrofa germană*, prima încercare, din partea unui german, de a formula un model de înțelegere a coșmarului. A fost cea mai răspândită și cea mai tradusă operă a sa (în vreo 20 de limbi). Germanii i-au citit-o ca pe a unui bard și a unui profet al restriștei și al speranței.

Mănuind o dialectică a universalului și a naționalului, Meinecke susținea că această catastrofă a fost atât germană cât

și europeană, avându-și cauzele în ambele sfere. În primul rând, societatea europeană de după 1789 scăpase progresiv de sub control, fiind aruncată în derută de asaltul valurilor naționaliste și socialiste care determinaseră declanșarea unui șir de slăbiciuni și accidente. În Germania, adăugându-se rolul și responsabilitatea grea ale militarismului prusian, luarea puterii de către Hitler a fost termenul scadent al tuturor acestora, o expresie a irationalității, o fractură între politică și morală.

Hitlerismul, susținea Meinecke, n-a avut nimic comun cu trecutul german. El a fost consecința unei descompuneri a sintezei dintre spirit și putere, dintre cultură și stat, proces întrevăzut încă din secolul XIX. Derapajul pe calea căutării doar a bunăstării și a afirmării forței a deschis drumul cezarismului și al „machiavellismului de masă”.

După cum va rezulta mai clar dintr-o lucrare asemănătoare din 1949, *Rătăcirile ale istoriei noastre?*, Meinecke a preferat să obiectiveze cât mai mult „coșmarul” și cauzele sale, să califice „rătăcirile” drept „tragedii”, pe a căror scenă n-a figurat singur poporul german, ci și o parte a lumii contemporane, târâte laolaltă ca de o „Nemesis”, ca de un fatal destin vindicativ al eclipsei spiritului și rațiunii.

Reabilitând politica

În 1907 a apărut opera care i-a adus consacrarea: *Cosmopolitism și stat național. Studii asupra genezei statului național german*.

În cuprinsul ei, Meinecke aducea câteva puncte de vedere noi în modul de interpretare a acestui proces de transformare a Germaniei dintr-o „națiune culturală” într-o „națiune statală”. Termenii, chiar dacă nu-i aparțin, el i-a încetățenit în sociologia istoriei, operând distincția dintre o națiune conștientă de identitatea sa, prin limbă, cultură etc., și una care

și-a creat statul propriu, acesta devenind principalul ei factor de coeziune și matricea creativității sale.

Meinecke a considerat că procesul de creare a statului german a fost un fenomen politic determinat de dezvoltarea unor idei filosofice-politice și inextricabil întrepătruns cu acestea.

Modul în care el a văzut această determinare, precum și însuși rolul pe care-l atribuie ideilor, ca factor activ al dezvoltării sociale, denotă influențe din Hegel și Ranke.

În gândirea germană din secolul care a precedat unificării statale din 1871, a predominat mai întâi o concepție individualistă – și implicit cosmopolită – asupra raportului dintre individ și societate. Individul era elementul primar, fundamental, aparținându-i – la liberă alegere – integrarea în suprema structură comunitară în care el devine „cetățean al lumii“, al unei entități sociale globale și, în fapt, abstracte. Era concepția împărtășită de generația formată în ambianță clasic-romantică și în tradiția filosofiei raționaliste a „Aufklärung-ului“ (Luminismului).

Această concepție a evoluat spre aceea potrivit căreia națiunile și statele, ca și oricare structuri create și dezvoltate istoricește, sunt, la rândul lor, *individualități*, care intrupează, obiectivează o idee – în cazul lor *ideea națională*, ideea istoricității și organicității națiunii, a tendinței sale de a se integra într-o structură politică unitară, pe care Meinecke o numește o *individualitate suprapersonală*.

Bismarck (*Magazin istoric*, nr. 8-10/1991) și generația politică și intelectuală de după 1848 – național-liberalii – au fost înfăptuitorii în plan politic *real* al acestei dialectici de idei.

Astăzi, expusă schematic și mai înaintea relevării anumitor coordonate spirituale ale momentului apariției sale, lucrarea lui Meinecke poate să apară drept expresie a unui idealism obiectiv clasic.

Ecolul ei deosebit s-a datorat faptului că a părut a răspunde satisfăcător unor îndoieli și dezbateri ce se pronunțau în filosofia politică germană la cumpăna dintre secolul XIX și XX. Era o perioadă în care politica începuse a fi, cu regret, identificată drept tărâm al intereselor și al calculelor meschine. Prin retroproiectarea acestei imagini, se puneau în discuție justificarea etică a unor procese istorice, printre care chiar și cel al făuririi statului

german de către Bismarck „prin fier și sânge“, cum însuși spusese.

Or, Meinecke – în lucrarea sa – demonstra o fuziune permanentă între idee și acțiune, între gândire și politică. Germania de la 1871 nu mai apărea astfel doar ca reușita unor acte de forță, ci ca produs al unei profunde, organice dezvoltări istorice, care se mișcase permanent în planurile alternative și corelative ale ideilor, culturii și acțiunii.

În ultimă instanță, el consola și aprehensiunile nostalgicilor individualismului cosmopolit în fața autoritarismului politic-național. Declarat individualitate suprapersonală, întrupare a unei idei, *statul* – realitate concretă – și *nu lumea* – entitate nebulosă – era cadrul firesc al dezvoltării individului, a cetățeanului. Între acesta și stat nu putea exista confruntare, ci numai complementaritate.

S-a spus că Meinecke „a spiritualizat“ politicul, definindu-l ca o emanație a gândirii, deci respingând contingențele sale cu interese meschine. A reabilitat politica, atribuindu-i o dimensiune etică interioară.

Între prima și cea de-a doua mare operă a sa, *Ideea rațiunii de stat în istoria modernă*, apărută în 1924, s-a interpus drama primului război mondial. Înfrângerea Germaniei nu l-a determinat pe Meinecke numai la deplasarea convingerilor politice către republicanism și liberalism, ci și la o revizuire a unora din corolarele concepției sale istorico-filosofice idealiste.

Freiburg, oraș în care, în 1906, Friedrich Meinecke (în p. 73 portretul și semnătura istoricului) a fost profesor la universitate

Sub șocul experienței nazismului

După cum în *Cosmopolitism și stat național* Meinecke nu urmasse calea de rutină a punctării etapelor formării unității germane, ci tratase procesul pe planul dezvoltării ideii acesteia, la nivelul gândirii elitei intelectuale, modelându-l pe schema hegeliană a tezei, antitezei și sintezei, tot astfel în această a doua lucrare el nu trece în revistă concepțiile cu privire la rațiunea de stat, plecând, ca de obicei, de la Machiavelli. Dacă operele marilor teoreticieni ai problemei sunt prezente în lucrarea sa, ele au rolul de a argumenta procesul dezvoltării statului modern în termenii unei antinomii, a unei lupte între forță și etică, între voința de putere și răspundere morală, între natură și spirit.

Meinecke admite acum că statul, întrupare a unei idei, a unei spiritualități, poate ajunge și să fie lipsit de acest conținut spiritual, să rămână doar carcasa rigidă, reprezentând forța brută, golită de fluidul vital generat de sentimentul responsabilității morale față de cetățeni, de națiune. În acest caz, statul poate înceta de a fi cadrul protector al creării valorilor, a culturii, poate deveni distrugătorul lor.

„Rațiunea de stat” este tocmai știința evitării acestui eșec, știința concilierii dintre putere și etică. În aceasta se ascunde distanțarea lui Meinecke de teza hegeliană a identității dintre real și rațional. Statul, conform acestei teze, fiind o realitate, este „ipso facto” rațional. Experiența înfrângerii statului german – o atât de solidă, în aparență, „realitate” fondată de Bismarck și fortificată în continuare de militarismul wilhelmian – l-a făcut pe Meinecke să încline decis spre

revizuirea acestui punct al filosofiei hegeliene.

„Ceea ce e rațional – scrie el – trebuie să fie, dar nu este de la sine”. Prin urmare, în relația postulată de Hegel, *raționalitatea* primează, ea legitimează *realitatea*, viabilitatea faptelor, proceselor, instituțiilor istoriei și nu invers. Altfel spus, gândirea umană este factorul director activ al istoriei.

În lucrarea aceasta, Meinecke atenuează convingerea sa în concilierea naturală dintre individ, de o parte, și stat – „individualitate supra personală” – de altă parte. El pare tentat acum să admită că etica individuală este un element autonom și că ea poate intra ca termen în ecuația echilibrării reciproce dintre *Kratos* și *Ethos*, putere și etică.

Peste 15 ani, în 1939, sub șocul experienței nazismului, într-o lucrare de mai mică întindere, *Istorie și prezent*, va combate teza datoriei morale a individului față de stat și va susține că, în această relație, instanța hotărâtoare este propria conștiință a fiecărui cetățean.

A treia lucrare fundamentală a lui Meinecke a apărut în 1936 și s-a intitulat *Geneza istorismului*. La fel de apreciată ca și primele, ea nu poate fi însă considerată completă. Are totuși meritul de a fi statornicic câteva repere ferme ale acestei probleme, aleasă iarăși din domeniul predilect, al istoriei ideilor.

Dezvoltată-o, Meinecke – în consecvență sa viziune generalizantă, sintetică – și-a propus să evidențieze „istoria criteriilor valorice și a principiilor formative ale istoriografiei și gândirii istorice moderne”.

El consideră că acestea au decurs din „descoperirea individualului”, care a deschis privirile istoriografiei spre

„legitățile dezvoltării particularului”. Ceea ce a fost, declară Meinecke, fără să-i fie teamă că exagerează, „una din cele mai mari revoluții pe care le-a trăit gândirea occidentală”.

Fără a fi un organizator sistematic de lucrări, de seminarii, ci mai mult prin elevația și forța persuasivă a gândirii filosofo-istorice, exprimată de operele sale, Meinecke a creat o școală, care a dominat mediul academic german până la mijlocul anilor '60. Numeroși discipoli, constrânși sub nazism la emigrație, au realizat un transplant al concepției sale în istoriografia americană.

După 1960, o recrudescență a materialismului, afirmarea structuralismului și a altor curente de gândire care clamau primatul „factorilor real-obiectivi” ai devenirii istorice, au purces la discreditarea idealismului istoric și la demolarea operei lui Meinecke, cu argumente ușor de ghicit pentru „beneficiarii” îndoctinării de după 1945 în această parte a Europei, care a avut antene mai puternice decât cele măturisite – atunci – și cu jenă repudiate – acum – în gândirea occidentală.

Nu va susține nimeni că viziunea profesată de Meinecke asupra istoriei nu este criticabilă în unilaterialitatea ei. Dar ea va rămâne expresia acelei – să-i spunem – măreții a spiritualității, pe care Meinecke însuși a apărât-o cu această memorabilă pledoarie:

„N-au decât alții să considere pierdut bastionul pe care noi îl apărăm. Noi însă suntem convinși de puterea sa de nezdruccinat și suntem siguri că, de va fi să ne prăbușim, se vor găsi alte spirite luptătoare care ne vor lua locul și ne vor continua misiunea.

Ostrovul științei senine, al contemplării istorice pure, riguroase a realităților, nu va pieri nicidecum sub valuri”. ■

Iubiri

celebre

PETRU CEL MARE –

SLUJNICA EKATERINA

Cu siguranță că niciodată nu mai văzuse Moscova atâta pompă. Nici măcar în timpul lui Ivan cel Groaznic sau al lui Boris Godunov. Era 10 mai 1724. Cortegiul avansa către catedrala Kremlinului, pe fondul bătăilor de clopote și al loviturilor de tun.

În fața palatului, zece mii de soldați din gardă slobozeau urale frenetice. Era cortegiul țarului Petru I, căruia i se spunea deja cel Mare. Alături de el mergea soția lui, țarina Ekaterina. În jurul lor, o escortă de 66 cavaleri își învârtă carabinele. O mulțime imensă privea curioasă spectacolul.

Toți ochii erau fixați pe Ekaterina. Radia de bucurie. Era frumoasă? În sensul clasic al cuvântului, nu. Înaltă, brunetă, cu obraji fardați, părea mai ales foarte feminină. Contemporanii admirau la ea „nasul ușor cărn, obraji plini, ochii catifelati, când languroși, când arzători“, fără a ignora însă „tală grațioasă și formele opulente ale sânilor“ sau „buzele apetisant conturate și privirea deopotrivă veselă și malițioasă“.

În ziua aceea – ne-o descrie publicistul istoric Alain Decaux – purta o rochie roșie brodată cu fir de aur în stil spaniol, dar, paradoxal, făcută la Paris. Lumina juca pe perlele și diamantele acoperământului de cap. Cinci doamne de companie duceau trena țarinei. Țarul, un gigant, cu tunică bleu brodată cu argint și la poale cu mătase roșie, i-a întins brațul. El dorea această ceremonie. Cu tot dinădinsul. În ciuda tuturor reacțiilor de

împotrivire. În ziua aceea, în catedrala de la Kremlin arhiepiscopul Novgorodului proceda la încoronarea Ekaterinei.

Cu câteva luni mai înainte țarul dăduse un ucaz, care suna așa: „Este bine știut faptul că domnii creștini au avut dintotdeauna obiceiul de a-și încorona soțiile, încă din vremea împăraților ortodocși, precum Vasile, Iustinian, Iraelie și alții după ei. Se știe la ce grele încercări și la ce primejdii de tot soiul am fost supuși, putându-ne pierde chiar și viața, în douăzeci și unu de ani de războaie. Aceste războaie au luat sfârșit printr-o pace pe cât de folositoare, pe atât de slăvită. Intrucât preaiubita noastră soție, împărăteasa Ekaterina, ne-a fost de mare ajutor, însoțindu-ne peste tot, luând parte la toate faptele noastre de război, de bună voie și din propria sa voință, fără a dovedi slăbiciunile sexului femeiesc... am hotărât, în virtutea puterii suverane pe care o îndeplinim, să o încoronăm pe soția noastră în semn de recunoștință pentru toate acestea, ceea ce se va întâmpla, din voința Domnului, la Moscova“.

Fără îndoială că același gând bântuia mințile tuturor celor prezenți la festivitate. Cum altfel, când o femeie simplă, servitoare, ajunsese în culmea gloriei? Un diplomat danez, scriind acasă, se făcea interpretul unui popor întreg: „Istoria, nota ei, nu a cunoscut până acum situația în care o femeie de o condiție atât de joasă să se ridice la o asemenea poziție“.

Cum fusese posibilă o asemenea ascensiune? Un veritabil subiect de roman.

Un preot poliglot

Cu 22 ani în urmă, în iulie 1702, armata rusă, angajată în Războiul nordic, asedia orașul livonian Marienburg, cetate suedeză. Mareșalul rus Boris Șeremetiev organiza asaltul final. Comandantul suedez, dornic de acte de eroism, a anunțat că decăt să se predea, mai curând se aruncă în aer. Odată cu întregul oraș, cu garnizoana și locuitorii. Între aceștia din urmă, nu domnea însă același entuziasm. O delegație a lor a mers la comandantul suedez și a obținut ca populația civilă să fie evacuată. Între cei care au părăsit orașul, în câteva ore, era și un preot, pe nume Glück. Îl urma o fată drăguță, de 17 ani, care își căra singură bocceaua cu lucruri. Era servitoarea lui, Marta. Fiica familiei Skavronski, țărani săraci din Livonia suedeză.

Părinții o abandonaseră, preotul o primise. Neștiind nici să citească, nici să scrie, îl ajuta la menaj, spăla, cosea, călca. Preotul era foarte mulțumit de talentele ei gospodărești. Invita la el enoriașii în vârstă, tineri învățăcei, și ei beneficiari ai „mâncărilor minunate făcute de Marta”.

Grozav îi plăcea să rădă slujnicei. În Livonia când o țărancă tânără și drăguță iubește veselia te poți aștepta la orice. Pentru a evita eventualele urmări periculoase, preotul și-a luat precauția de a o logodi (sau chiar căsători, nu se știe exact) cu un trompet suedez pe nume Kruse. Cert este că nu vom mai auzi de acest Kruse. Din orașul amenințat Marta a plecat singură, împreună cu preotul.

Fugarii nu au mers prea departe. I-au oprit avanposturile rusești. Preotul Glück le-a vârat sub nas o enormă Biblie în slavonă și le-a vorbit în rusește,

căci știa mai multe limbi. Impresionat, un subofițer l-a condus în fața unui ofițer superior. Slujnica l-a urmat.

Ofițerul, fără cea mai mică ezitare, a însoțit fața bisericească la mareșalul Șeremetiev. Această figură ecleziastică ar fi putut deține și furniza informații prețioase, gândea ofițerul. Servitoarea – după stăpân.

Mareșalul era într-o dispoziție excelentă. Vedeă Marienburgul gata să-i cadă la picioare, ca un fruct copt. Acest aflet cu voce de stentor a primit cu curiozitate pe cei intrați în biroul său: un preot, o Biblie și o servitoare.

Glück a început să peroreze un discurs în trei puncte, conform cărora: fiind saxon, era în mod natural aliat al țarului; fiind aliat, trebuia pus imediat în libertate; fiind liber, trebuia să se stabilească undeva lângă Moscova, unde ar fi putut fi folosit și ca interpret.

Șeremetiev l-a urmărit cu un larg surâs aprobator. Nici un obstacol. Preotul putea pleca oricând spre Moscova. Dar când Glück, luându-și rămas bun, i-a făcut semn servitoarei să-l însoțească, mareșalul a intervenit prompt. Slujnica era pe gustul lui. Vroia să o păstreze în serviciul său.

Nu numai câteva ore de plăcere

Preotul a început să protesteze, să implore, dar, ca răspuns, nu a obținut decât un urlet feroce, care nu putea avea decât o singură interpretare: dacă vroia să nu mai părăsească cortul mareșalului, să continue în sensul început. Strângându-și Biblia la piept, părintele Glück nu a mai insistat.

În aceeași seară Marta și-a început serviciul pe lângă mareșal.

Toți cei care au cunoscut-o la vremea aceea au afirmat că era

„foarte drăguță”. S-a insistat mai ales pe veselia ei și pe „pieptul generos”. A fost numai o primă etapă. Șeremetiev a luat-o la Skt. Peterburg. Acolo, un an mai târziu, generalul Menșikov, venit în vizită la prietenul lui, Șeremetiev, a văzut-o pe Marta urcată pe un scaun de bucătărie, pentru a spăla câteva ochiuri de geam.

La rândul său, Menșikov a găsit-o și el pe această slujnică pe gustul lui. Lui Șeremetiev îi fusese suficient un an pentru a-i explora fetei toate darurile de la natură. Când Menșikov i-a cerut să i-o cedeze pe Marta, acesta nu a obiectat.

Iat-o deci pe Marta servitoarea-metresă în casa generalului Menșikov, care se lăuda peste tot cu fermecătoarea lui achiziție, perfectă ca amantă, dar și bună la spălat, albit și călcat cămășile.

Într-o zi, fără să-l anunțe, în casa lui Menșikov, a apărut țarul în persoană. Generalul se afla la masă, în compania tinerei Marta. Care a rămas înmărmurită la vederea lui Petru I: înalt de doi metri, depășindu-i cu un cap pe cei din jur, cu o forță fizică ieșită din comun, mergând într-un ușor balans din cauza înălțimii. Ceea ce șoca la fața sa era în primul rând privirea, când caldă, când sălbatică. Saint-Simon a scris despre ochii lui „negri, mari, vii, pătrunzători, bine conturați”. Eleganța nu era punctul său forte, în schimb avea buze cărnoase și un ten rozaliu. Nu putea fi văzut decât într-o tunică simplă, verde, cu revere mari roșii și un suport de spadă din piele neagră. Detesta să poarte perucă, mănuși, manșete ample.

Dimineața își primea vizitatorii cu boneta de noapte pe cap și într-un halat de casă. La dejun venea deseori în cămașă. Ceea ce nu l-a împiedicat să fie unul dintre geniile istoriei rusești. Pentru imperiul său opera sa a rămas imensă și benefică.

La acest bărbat se uita fascinat Marta Skavronska. Petru nu își acorda decât două distracții: băutura și femeile. Nimic de mirare că frumoasa slujnică i-a atras imediat atenția. Menșikov i-a surprins privirea și s-a lăsat cuprins de melancolie. Îl cunoștea bine pe țar ca să nu își imagineze ce avea să urmeze: fără discuție, cămășile sale aveau să fie călcate, de-acum înainte, de alte mâini. Mai puțin experte, probabil.

Un francez care se afla de față, dl. de Villebois, ne-a reînviat scena: „Suveranul a privit-o intens și îndelung, i-a pus întrebări, a găsit că are spirit și și-a încheiat conversația în glumă, spunându-i că ar trebui ca atunci când el va merge la culcare, ea, Marta, să-i ducă sfeșnicul în cameră. Era o hotărâre fără apel, pe care o pronunțase însă amuzându-se”.

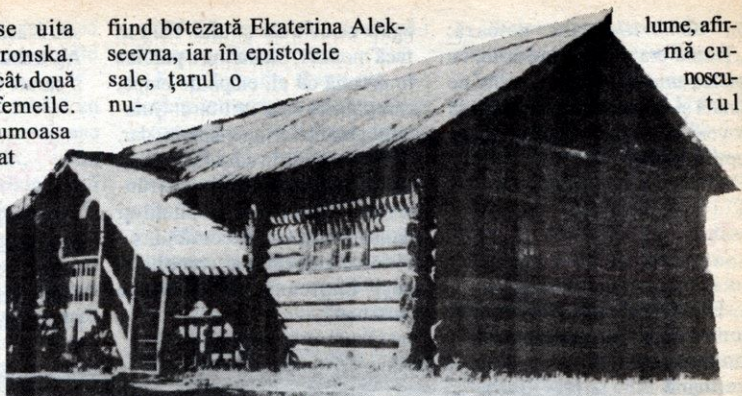
În intenția lui Petru această noapte petrecută cu servitoarea Marta ar fi trebuit să reprezinte numai câteva ore de plăcere, fără a mai exista un mâine. Or, n-a fost deloc așa. Au existat mai multe „măine”. Chiar foarte multe.

În vremea aceea Petru avea multe alte amante. Nu le-a părăsit pentru Marta. Dar, încet-încet, ea a devenit favorita. Încet-încet acest despot cu voință de fier s-a îndrăgostit nebunește de Marta.

Era o iubire adevărată. Este de ajuns să le vezi corespondența pentru a înțelege acest lucru. Există 223 de scrisori ale lui Petru către Marta. Emoționante: tandrețe, un devotament fără margini, o tristețe adâncă, atunci când nu se afla cu ea, multă preocupare și teamă pentru sănătatea ei. Curând Marta a trecut la ortodoxie. A renunțat la numele ei,

fiind botezată Ekaterina Alekseevna, iar în epistolele sale, țarul o nu-

lume, afirmă cunoscutul

O căsuță de lemn de pe malul Nevei, unde Petru se simțea foarte bine

mea Katerinușka sau Herzensfreudchen (mica lui prietenă de suflet). Țarul i-a trimis o șuviță din părul său, flori uscate...

O țărăncuță cu bun simț

Petru a instalat-o pe Ekaterina într-o căsuță de lemn de pe malul Nevei, unde el venea pentru a-și petrece noaptea. Își scotea cizmele groase de ploaie, își punea haina la uscat pe cuptor și, comod așezat într-un fotoliu din lemn, își fuma pipa olandeză. Ekaterina tricota sau robotea la bucătărie. Toată arta sa menajeră și-o punea acum în slujba lui Petru. Ceea ce el aprecia foarte mult. Într-o zi, dintr-o călătorie, el îi scria: „E trist fără tine, iar lenjeria mi-e prost întreținută”.

Cu ea Petru se simțea bine. Celelalte amante ale lui îl storceau de cadouri, pensii, beneficii diverse pentru frații, verii, prietenii lor. Ekaterina nu cerea nimic. Nici când a fost însărcinată. Acest bărbat o iubea și ea îl iubea pe el. Era foarte mult. Era tot. Petru se arăta plin de duioșie față de Ekaterina. Ea era femeia cea mai înșelată, dar și cea mai iubită din

istoric francez de origine rusă Henri Troyat, membru al Academiei Franceze.

Nu îi dădea sfaturi decât când el i le cerea. Avea vederi pline de bun simț această față de la țară. Discerna ușor pe adevărații oameni devotați de cei falși. În mai multe situații l-a salvat pe Petru de la mici erori, care ar fi putut deveni foarte grave. De-a lungul anilor Petru s-a convins că această fostă slujnică era femeia vieții lui.

În căsuța Ekaterinei, țarul își primea acum miniștrii. Se întreținea cu ei în prezența amantei sale. Discuta afaceri de stat. Dacă se iveau un litigiu, Petru întorcea privirea spre Ekaterina, cerându-i părerea. Ea schița doar un gest, discret, fără măcar să ridice capul.

În această căsuță Ekaterina a devenit mama a cinci copii. Trei au murit la vârste fragede. Doi au supraviețuit: Anna, viitoarea ducesă de Holstein-Gottorp, și Elizaveta, viitoarea împărăteasă a Rusiei.

Părerile sunt împărțite în ce privește frumusețea Ekaterinei. La Berlin, unde Petru a luat-o în călătorie cu el, în vizită la regele Friedrich-Wilhelm I și la regina Prusiei, clevetitoarea margrafă de Bayreuth, sora viitorului Friedrich II,

în *Memoriile* sale, notează: „Țarina era mică și îndesată, cu pielea smeadă, lipsită cu totul de ținută și de grație. Era de ajuns să o vezi ca să-i ghicești originea umilă, plebea.

Țarul își ia ibovnica în campanie...

După felul cum era împoponată ai fi luat-o drept o comediantă germană.

egale cu cele ale țarului. Fără să facă mofturi, Ekaterina a parcurs împreună cu el, etapă de etapă, campaniile sale militare. Șuieratul gloanțelor nu o speria, dar, „odată întoarsă în cortul ei – scrie istoricul Constantin von Grunwald – redevenea cochetă și dansa minunat, executând, cu virtuozitate, cei mai complicați pași împreună cu Petru ca partener”.

sau măcar să-i încrețească părul. Au trebuit însă să o felicite și să îi sărute mâna.

...și o înșală cu fiica lui Dimitrie Cantemir

Petru s-a ținut de cuvânt. La 19 februarie 1711, la ora 7 dimineața, în capela prințului Menșikov, s-a căsătorit cu Ekaterina. Două fetețe superbe, de cinci și trei ani, domnișoare de

Imagine din Sankt-Peterburg, oraș fondat în 1703 de Petru I

Avea o rochie ieftină, cumpărată probabil la mâna a doua, cu o croială de-a dreptul străveche, încărcată de podoabe și slinoasă peste toate... Purta o duzină de decorații și tot atâtea medalioane cu chipuri de sfinți și relicve agățate peste tot; când mergea, credeai că trece un catâr, atât de tare sunau toate acele tînichile”.

„Manierele sale n-aveau nimic respingător – apreciază baronul Pöllnitz – ba chiar puteau fi socotite corecte, dacă te gândeai de unde se trage. Este limpede că, dacă ar fi avut pe lângă ea o persoană potrivită, țarina s-ar fi lăsat învățată, căci dorința nu-i lipsea”.

Când Petru pleca în campanie, el se despărțea cu mare tristețe de Ekaterina. Până în ziua când nu a mai acceptat despărțirile: a luat-o cu el la război. Soldații i-au admirat forța și rezistența,

Această aventură, unică în felul ei, se îndrepta spre finalul ei logic. În martie 1711 Petru se pregătea să plece în campania de pe Prut. Înainte a convocat la Moscova pe sora sa, Natalia, pe cumnata sa și două nepoate. Nu le explicase mai înainte motivul convocării. Prințesele s-au trezit în prezența Ekaterinei. Diplomatul danez, Juel, martor al tuturor acestor evenimente, relatează că prințesele, foarte nemulțumite, au trebuit să suporte elogiul făcut de țar Ekaterinei.

„Le-a spus că vor trebui să o considere soția lui și țarina Rusiei, că el e obligat să plece de urgență la război, o lăsa cu ele și că se va căsători cu ea imediat ce va putea. Dacă el va muri și nu va reuși să se căsătorească cu ea, vor trebui să o socotească văduva lui legitimă”.

Prințesele abia s-au stăpânit să nu o palmuiască pe ex-slujnică

onoare, au ținut trena miresei: Anna și Elizaveta, copilele noului cuplu. Când Voltaire a aflat despre acest mariaj, destul de banal, de fapt, nu și-a putut stăpâni strigătele de bucurie. Au urmat căsătoriei un dîneu de gală, un bal, foc de artificii. Petru, pe un ton foarte grav, i-a spus atunci ambasadorului englez: „Este o comuniune fecundă, pentru că are deja cinci copii”.

Ridicată la rangul de împărăteasă, umila servitoare n-avea altceva de făcut decât să-și exprime recunoștința veșnică. Cu atât mai mult avea deci să-l însoțească pe Petru pe câmpul de luptă. În aceea zi de 10 iulie 1711, armata rusă părea pierdută. Țarul s-a pomenit împresurat de turci. Disperat, l-a expedit pe vicecancelarul său, Șafrov, în tabăra inamică să negocieze condițiile de pace. Ar fi acceptat,

pentru a-și salva armata, chiar să abandoneze toate cuceririle făcute până atunci.

Șafrov s-a întors în tabără cu propuneri atât de avantajoase pentru Petru, încât, spun martorii, „numai un nebun s-ar fi putut gândi la așa ceva în ajun”. Cum se produsese miracolul? Astăzi se știe. Ekaterina îi transmisese în mare secret marelui vizir toate averile sale personale – până la ultimul diamant, până la ultima bucățică de aur...

Pe Ekaterina, toată lumea o asocia tot mai strâns la tron. Diplomații străini nu mai conțineau cu laudele la adresa celei devenite între timp maestră a Ordinului Sf. Ekaterina. Ea se întreținea cu ei „în mai multe limbi străine”, pe care toți se întrebau când și unde și le însușise. Și din când în când Petru își mai permitea mici aventuri. Dragostea pentru Ekaterina nu-l împiedica să aibă ibovnice. Pentru că nici o femeie nu era de neînlocuit, își spunea Petru. Afară poate doar de Ekaterina. Întotdeauna revenea la ea. În 1724, el i-a acordat onoarea supremă, aceea de a o încorona în catedrala din Kremlin.

Și, pentru ca istoria să capete trăsături de roman fantastic, să mai adăugăm un episod. Ekaterina, atât de sus înălțată de țar pe scara socială, l-a înșelat cu un oarecare Willi Mons. Mânia lui Petru s-a manifestat pe loc, implacabilă. Dar o iubea prea mult pe scumpa lui Ekaterina. De altfel, cam în același timp el însuși avea o legătură cu foarte tână și strașnic de frumoasă Maria Cântemir, fiica voievodului Dimitrie Cântemir, care pierzând tronul Moldovei în urma bătăliei de pe Prut se refugiasse, împreună cu familia sa, la Sankt-Peterburg. Maria va fi însă nu peste multă vreme

părăsită, pentru că nu a reușit să-i dăruie un fiu lui Petru.

Margrafa de Bayreuth, pe același ton acru – caracteristic ei – menționa: „Ea [Ekaterina] era însoțită de multe așa-zise doamne de companie. Erau în cea mai mare parte servitoare germane care slujeau și drept doamne de onoare, cameriste, bucătărese și spălătorese. Aproape toate aceste creaturi aveau în brațe câte un copil bogat înveșmântat și, când erau întrebate dacă este al lor, răspundeau cu nenumărate plecăciuni după obiceiul rusesc: «Țarul mi-a făcut cinstea de a-mi dăruia acest prunc». Îmbătrânind, soții s-au explicat unul în fața celui alt. El a murit câteva luni mai târziu, după încoronare, iar Ekaterina a fost proclamată țarină, suverană legitimă. Era în anul 1725.

A domnit numai 16 luni. 16 luni fericite pentru Rusia. A „îndulcit” justiția terifiantă instaurată de Petru cel Mare, dar a continuat toate marile programe începute de el. Hidropizia a doborât-o însă curând. S-a stins din viață la 17 mai 1727. Despre căsătoria lui Ludovic XIV cu d-na de Maintenon¹, Saint-Simon a spus: „Istoria nu o va crede”. Aventura Ekaterinei Skavronska, servitoarea livoniană devenită împărăteasă a Rusiei, este și mai puțin credibilă. ■

**Adaptare de
Florentina DOLGHIN**

¹ La curtea lui Ludovic XIV, d-na de Maintenon (1635-1719) a obținut o mare influență după intrarea în dizgrație a d-nei de Montespan și după moartea reginei. Print-o căsătorie secretă – din iunie 1684 – ea a devenit soția morganatică a lui Ludovic XIV.

Soluția jocurilor din numărul trecut:

– p. 72 – ULPIU (ERETE – ULIU)
– BĂTĂLIE (BA-TALIE)

Soluția integralei *Căpitani din statul major al lui Mihai Viteazul*:
B – B – I – D – BABA NOVAC – NAIMA – NA – RUDEANU – L
– LE – A – JIU – OM – A – DELI – IORGA – A – CHIOARU – B –
AA – NOU – SA – ILC – NIVEL – COD – TIRE – LECCA – EBA
– OAE – SINAN – T – ARMEANU

INSPECTAREA SANTINELELOR
(Triverb: 6, 1, 6)

R

TR

Gheorghe BRAȘOVEANU

Istoria în albume

ROMÂNIA. EVOLUȚIE ÎN TIMP ȘI SPAȚIU

„Lucrarea de față reunește documente semnificative – provenind din surse diverse interne și externe – privind evoluția poporului român în timp și spațiu. Ea își propune să ofere cititorilor, români și străini, o imagine cuprinzătoare privind aspirația românilor spre unitate politico-socială, să înfățișeze izbânzile și înfrângerile care i-au marcat existența, contextul intern și internațional în care s-a realizat Marea Unire din 1918, precum și evoluția teritoriului și a civilizației românești până astăzi“.

Am citat din *Studiul introductiv*, semnat de prof. Ioan Scurtu, coordonator, la albumul *România. Evoluție în timp și spațiu*, publicat în excelente condiții grafice de Arhivele Naționale ale României, în Editura Enciclopedică.

Inaugurăm din acest număr o nouă rubrică pe care o vom susține prin prezentarea albumelor românești și străine, prin intermediul cărora publicul se familiarizează într-o formă extrem de atractivă cu istoria, fie că e vorba de albume ce reproduc comorile de artă, fie de cele pline de documente.

În cele 200 pagini format mare ale acestui album, sunt reunite principalele mărturii (arheologice, epigrafice, documentare, fotografice ș.a.) privind istoria românilor și a pământurilor locuite de ei, din cele mai vechi timpuri și până în zilele noastre.

Albumul se deschide cu o hartă a Europei în antichitate și cu imaginea tăblițelor de lut ars de la Tărtăria, jud. Alba, cu semne de pre-scriere din cultura Vinča-Turdaș (5300-5200 î.Hr.) și se încheie cu stema României aprobată de Parlament la 21 septembrie 1992 și cu Harta administrativă a țării noastre, din 1995.

Sunt ilustrate astfel, în paginile albumului, opt milenii de istorie neîntreruptă. De la civilizația neolitică, la Memorandumul românilor transilvăneni din 1892, de la mențiunea lui Herodot din 514 î.Hr. despre geți, „cei mai viteji și mai drepti dintre traci“, până la dureroasele răpuri teritoriale, făcute sub dictat, din vara lui 1940, de la mărturiile creștine din sec. IV, până la Charta de la Paris pentru o nouă Europă, în care s-a statuat respectarea Actului final de la Helsinki (19-21 noiembrie 1990)...

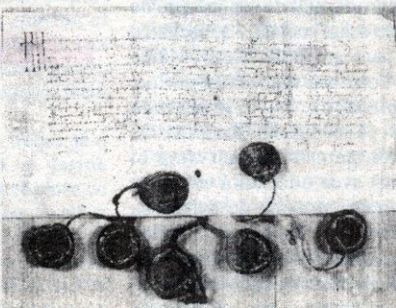
Alte și alte mărturii atestând prezența continuă a românilor și a strămoșilor lor în istoria și civilizația continentului ca făuritori și apărători de istorie și civilizație.

Credem că ar fi putut fi reproduse și 2-3 documente din anii de regim comunist (în afară de Actul Final de la Helsinki), întrucât, deși au fost ani de totalitarism, istoria nu s-a oprit. De exemplu primirea României la ONU și momentul august 1968 ar fi putut fi cuprinse în album.

Tipărit și în limbi de circulație europeană, albumul oferă și cititorului străin un prețios ghid de cunoaștere a unor mari momente de istorie românească.

Să menționăm și numele celor care au trudit la realizarea acestei lucrări de referință pentru ilustrarea evoluției românilor în timp și spațiu: Lidia Brâncanu, Ion Calafeteanu, Nicolae Dinu, Maria Dogaru, Dan Ghinea, Ioana Grigorie, Corneliu Mihail Lungu, Ioana Alexandra Negreanu, Silvia Popovici, Ioan Scurtu, Constantin Vlad – autori; Brândușa Prelipceanu, Aneta Tomuță – traducători; Lidia Brâncanu, Dan Ghinea, Eliza Daniela Ghinea – redactori; Olimpiu Popa, Alexandra Petre – tehnoredactori; Mihaela Mihalache – paginare computerizată; Mircea Dumitrescu – coperta și supraperta. Albumul a fost imprimat la tipografia „Bucureștii Noi“.

ROMÂNIA EVOLUȚIE ÎN TIMP ȘI SPAȚIU

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI • EDITURA ENCICLOPEDICĂ

„MICA ORHIDEE“ A MARELUI IMPERIU QING

Împărăteasa-mamă Cixi¹ este una din cele mai controversate figuri ale istoriei Chinei. Din cauza unor biografii întocmite de autori dornici de relatări senzaționale sau care urmăreau denigrarea ei totală din scopuri politice, personalitatea și acțiunile ei au fost distorsionate, înflorite cu fapte născocite cu bună știință, în flagrantă contradicție cu realitatea și cu conjunctura istorică în care s-a născut și a trăit ea.

După punerea la dispoziția cercetătorilor chinezi și străini a documentelor Arhivei Imperiale și instaurarea unui climat propice cercetării, cititorii au avut acces la lucrări academice serioase ce elucidează obârșia suveranei, reacțiile ei față de evenimentele istorice atât de tragice din China după primul război al opiumului din 1840 (Magazin istoric, nr. 10/1979) și până în preajma revoluției din 1911 (Magazin istoric, nr. 12/1981).

Astăzi, în fața iubitorilor de istorie se înfățișează o împărăteasă descendentă a uneia din cele opt familii întemeietoare ale dinastiei Qing – tribul Yehenara –, și nu o mică aventurieră săracă lipită pământului, o slujnicuță din palatul imperial, care l-a vrăjit pe împăratul Xianfeng cu vocea ei suavă. A fost o împărăteasă decisă să aperse „legile strămoșești“, tradiția și puterea imperială, și nu o analfabetă chemată să răzbune subjugarea clanului Yehenara de către Nurhaci din clanul Aisin Gioro, ctitorul dinastiei.

În urma cercetărilor efectuate, dispunem de un bogat material pentru a putea prezenta în premieră cititorilor români pasionanți biografie a împărătesei-mamă (huangtaihou) Cixi, într-o viziune nouă, așa cum o înfățișează documentele vremii.

Dr. ANNA EVA BUDURA

Preselecția viitoarelor consoarte

Viitoarea împărăteasă s-a născut în anul 1835, la 29 noiembrie în capitala imperiului, Beijing, într-un conac nobiliar aflat în Pichai Hutung (Ulicioara surselelor), din apropierea celor patru

portaluri din vestul orașului. Reședința tatălui ei din clanul Yehenara², formată din numeroase curți dreptunghiulare și grădini legate

² Clanul Yehenara se trăgea din strămoși mongoli, pe nume Tumot.

După ce au învins tribul nurcen Nara (Soare), aceștia au ocupat locul lor de baștină și au preluat numele acestuia. Apoi, transmitându-se pe malul râului Yehe, ei au adăugat și numele acestuia numelui lor, rămânând cunoscuți în istorie ca tribul Yehenara.

între ele prin coridoare acoperite, oglindea starea materială acumulată de trei generații de funcționari de stat de rangul 4 și 5, pe scara ierarhiei stabilite, și care dețineau funcții în serviciul secret al imperiului, în Academia Imperială, în visteria statului, în Ministerul aplicării pedepselor³, lucrărilor publice etc.

³ Predecesorul Ministerului de justiție.

¹ Cixi se pronunță Țhă și.

Data fiind atitudinea tradițională față de femei în China imperială, în însemnările istorice nu găsim nici o referire la copilăria ei, ci doar o afirmație ulterioară că „numele ei de lapte” era Lan er – Mica Orhidee.

Cunoscând rutina zilnică într-o asemenea reședință nobiliară, ne putem imagina că ea a crescut în curtea rezervată femeilor, împreună cu cei doi frați și o soră, fiind îngrijită de o doică și înconjurată de un număr mare de slujnice.

Domnișoarei Lan er, frumusețe, grațioasă și foarte voluntară, i se satisfăceau toate dorințele, toate capriciile și ea se obișnuise să poruncească și să obțină tot ce-i poftea inima-i inocentă. Copilăria ei nu a fost marcată de suferințele de nedescris ale fetițelor de naționalitate han, cărora li se legau picioarele în bandaje strânse, pentru a rămâne mici și atractive pentru viitorii lor soți. Ea putea să zburde în voie și să se îndeletnicească cu jocurile specifice vârstei. Fără să-și dea seama, își însușea comportamentul femeilor manciuriene, mai independente decât surorile lor han și cu un cuvânt mai greu în sânul familiei, călitate să fie adevărate *mater familias*, rezistente la orice încercare a vieții.

Spre deosebire de frații ei care, de mici, erau puși, sub îndrumarea unor dascăli foarte exigenți, să memoreze textele din cărțile autorilor clasici chinezi și să-și exerseze mâna în caligrafiera hieroglifelor, Mica Orhidee a avut parte de un program de instruire mai puțin riguros. Atât cât să-i deschidă gustul pentru carte și să o inițieze în mănuierea pensulei. Acest mod de școlare a lăsat un gol în pregătirea ei. Mai târziu, la maturitate, deși citea cu aviditate și practica cu plăcere caligrafia¹, puținele decrete redactate și ca-

ligrafiate de ea sunt lipsite de stilul elevat cerut școlarilor și conțin hieroglife incorect scrise.

În atmosfera idilică a casei părințești, izolată de lume, de evenimentele ce vor marca anii domniei sale zbuciumate, Lan er a trăit până la vârsta de 16 ani. Nu a știut de războiul opiumului, de tratatul de la Nanjing din 29 august 1842, care a făcut prima breșă în zidul aparent inexpugnabil al Chinei imperiale și i-a pus atât puternicia sub semnul întrebării². Nu a avut cunoștințe de marile frământări premergătoare răscoalei țărănești Taiping (1851-1864), declanșată contra dinastiei manciuriene Qing.

Într-o bună zi a aflat însă că mai mari „celor opt steaguri”³ manciuriene au trecut pragul înalt al reședinței tatălui ei, însoțiți de trimișii curții. I s-a adus la cunoștință că urmează să participe la presecția viitoarelor consoarte ale tânărului împărat, Xianfeng (1831-1861), înscăunat în anul 1851.

În zorii unei zile de vară a acelei an, zeci de carete așteptau în fața Porții Luptătorului Divin (Shen Wu Men), din partea nordică a palatului imperial din Beijing. În ele se aflau zecile de *xiunu*

(fete gingașe și grațioase), alese din familiile manciuriene, mongole și han ale celor „opt steaguri”, pentru a fi selectate pentru iatacurile imperiale.

Într-una se afla și Mica Orhidee. Curioasă și neastâmpărată, a ridicat colțul perdelei grele și a cercetat cu ochii auzi noul peisaj. Dar spre dezamăgirea ei nu a văzut decât niște ziduri înalte – mai înalte decât cele ale reședinței părințești –, tencuite în culoarea carminului. Careta înainta lent pe un coridor îngust între doi pereți roșii, ce păreau fără sfârșit. Lan er purta un caftan simplu, croit drept, ce-i ascundea formele delicate ale trupului adolescentin. Pe acesta era prinsă o fâșie de mătase cu numele ei.

Într-o curte interioară, în grup cu alte patru *xiunu*, a stat în fața unor doamne de curte, funcționari și eunuci. Simțea cum privirile lor îi sfredeleau trupul. Căuta să nu-și piardă cumpătul și zâmbetul sfios, abia schițat. Răspundea la întrebări, făcea reverențe cerute de eticheta curții. Începea să-și mențină corpul drept și să se miște cu eleganță. Ziua se lungea incredibil de mult. Îi era foame, sete și somn. Nu avea altă dorință decât să fie din nou lângă mama ei.

Când soarele a asfințit, șirul de carete cu fetele frumoase ale imperiului a părăsit Poarta Înflorată de Răsărit (Dong Hua Men).

Lan er a întors capul. S-a uitat la portalul majestuos întrebându-se: „Voi fi eu oare printre cele puține care se vor întoarce anul viitor, pentru alegerea celor privilegiate de a sta pe tronul imperial și de a ocupa iatacurile primelor zece consoarte imperiale?”

Gândul de taină...

Un an mai târziu, în 1852, Mica Orhidee a trecut cu bine și ultimul examen în fața împăratului și a consoartelor văduve ale defunctu-

¹ În pavilioanele fostelor ei reședințe din palatele imperiale și în unele colecții particulare se află numeroase exemplare ale caligrafiilor ei, ce nu sunt lipsite de simț artistic și dovedesc siguranță în mănuierea pensulei.

² Tratatul de la Nanjing, încheiat la 29 august 1842, la bordul vasului de război Cornwallis, era primul tratat inegal din istoria modernă a Chinei. Anglia obținea următoarele drepturi și privilegii: ocupa Hongkongul, obținea considerabile „despăgubiri” (27 milioane liang de argint), i se deschideau cinci porturi chineze (Shanghai fiind cel mai important), China nu mai decidea singură asupra propriilor sale tarife vamale, jurisdicției consulare, clauzei națiunii celei mai favorizate.

³ Cele opt steaguri (*baqi*) au fost unități administrativ-militare în care a fost organizată populația de Nurhaci Aisin Gioro, în procesul de unificare a triburilor manciuriene, sistem care s-a menținut și în timpul dinastiei Qing.

lui împărat¹ și, la 26 iunie, a pășit pragul pavilionului ce-i fusese desemnat, Changchun gong (Pavilionul Primăverii Veșnice)², pe frontispiciul căruia patru hieroglife scrise de mână împăratului Qianlong avertizau locatările acelui lăcaș de obligația lor de a respecta legile strămoșești și de a se conforma cu strictele regulilor de comportament.

Lan er, acum Lan Guiren, Doamna Lan, consoartă de rangul cinci a împăratului, avea la dispoziție patru servitoare și o alocație anuală de 500 liang³ de argint, pentru cheltuieli curente.

¹ Fiind vorba de asigurarea succesiunii și, implicit, de soarta dinastiei, alegerea împărătesei și a consoartelor imperiale a constituit, de-a lungul istoriei Chinei, un eveniment major în viața curților imperiale. Aceasta se desfășura după un protocol riguros și după criterii foarte stricte. Candidatele trebuiau să corespundă unor norme precise, atât din punct de vedere al obârșiei, cât și al aspectului fizic, intelectual și etic. În timpul dinastiei Qing, consoartele se alegeau o dată la trei ani din rândul fetelor între 14 și 16 ani ale familiilor celor „opt steaguri”. Puteau concura numai cele arătoase, sănătoase, cele fără defecte corporale (fetele han, cu picioarele legate, fiind a priori excluse), cele ce dovedeau aptitudini de a face față rigorilor vieții din palat.

² După alte surse, în pavilionul Chuxiu gong, din vecinătatea acestuia.

³ Un liang este egal cu 50 de grame. Doamna Lan avea în fiecare an 25 kg de argint.

Sigură de ea, Doamna Lan era pregătită să-și croiască o ascensiune rapidă pe scara ierarhică și să se așeze în fruntea celor zece consoarte imperiale, imediat după tânăra împărăteasă din clanul Niuguru. Ridicându-și privirea spre Sala Armoniei Supreme i-a încolțit un gând tainic: „Dacă voi da naștere unui fiu, unui moștenitor al tronului nu voi fi eu oare prima dintre toate?”

Documentele din arhivele imperiale și mărturiile contemporanilor atestă faptul că Doamna Lan a reușit, în foarte scurtă vreme, să-l cucerească pe împăratul Xianfeng. Frumusețea ieșită din comun, care a stârnit – după spusele ei – invidia pâlcului de femei din palat și istețimea ei l-au subjugat pe suveran. El și-a dat seama că în ea a găsit nu numai o consoartă iubitoare, ci și o secretară eficientă pentru îndeplinirea plicticoaselor sarcini ale cancelariei și – în ciuda interdicției ca femeile iatacurilor imperiale să se implice în treburile de stat – chiar un sfetnic perspicace.

La rândul ei, ea a apreciat unele calități înăscute ale împăratului. Dar a intuit faptul că în-

*Împăratul Xianfeng, cel cucerit de...
... grația frumoasei Cixi (portret din tinerețe, de pictorul american Hubert Vos)*

Xiunu sau fete gingașe, selectate pentru palatul imperial

succesul inițiativelor sale de a stârpi corupția în rândul funcționarilor l-a marcat puternic. Urmărindu-i zilnic reacțiile la avalanșa de probleme care așteptau deciziile sale, și-a dat seama că imperialul ei consort nu da dovadă de calitate cerute unui om de stat în asemenea momente grave, fără precedent în istoria țării. Fără să vrea, mereu îl compara cu predecesorii săi, împărații Kangxi (1662-1723), Qianlong (1736-1796), Daoguang (1821-1851) și trebuia să admită că Xianfeng este doar umbra lor.

Dorea să-l ajute să depășească marasmul psihic în care se adâncea văzând cu ochii. Vroia să-l determine să-și îngrijească „corpul de dragon”¹. Dar fără nici un succes. Privea neputincioasă și cu groază orgiile acestuia cu femeile aduse temporar în palat, constata urmările devastatoare ale consumului de afrodiziace, de opiu și băuturi alcoolice. O ruga și pe împărăteasa Xiaozhen să i se alăture. Dar aceasta, o ființă îngăduitoare, lipsită de fermitate, de voință și de viziune mai largă, ridica doar neputincioasă din umeri. Tânără și frumoasă, energică și clocotind de viață, Doamna Lan era hotărâtă să înfrunte singură valurile vieții.

... și bucuriile otrăvite

Mereu în grațiile împăratului, în anul 1854 Doamna Lan a primit titlul de Yipin, urcând o treaptă pe scara ierarhiei consoartelor. Un pas hotărât spre tronul împărătesei a făcut doi ani mai târziu, când, la 27 aprilie, a dat naștere unui fiu, Zaichun, moștenitorul tronului, unicul descendent al împăratului. Xianfeng era în culmea fericirii. În marea lui bucurie a copleșit-o cu daruri și i-a conferit cel mai înalt grad dintre consoarte, titlul onorific de Yi Guifei (consoarta virtuoașă). Cixi și-a văzut realizat visul. La marea ceremonie de atribuire a onorurilor, a stat

dreaptă pe micul tron, privind în jur cu mândrie. Știa că în calitate de mamă a moștenitorului, chiar fără să dețină titlul de împărăteasă, dispunea de o putere mai mare decât blajina și neroditoarea împărăteasă Xiaozhen.

Dar în ce direcție avea să o îndrepte această putere? Dispunea ea oare de toate informațiile cu privire la viața ce clocotea în afara zidului tencuit în culoarea carminului? Ce știa ea despre ideile propovăduite de conducătorii răzcoalei Taiping, care cuprinsese 18 provincii ale imperiului?

Cunoștea doar ceea ce îi raportau funcționarii locali și din aceste informații reieșea clar concluzia că această răzmeriță a poporului se deosebea de cele multe din trecutul țării. Conducătorii acestora puneau în pericol „legile strămoșești” prin faptul că se închinau unui zeu străin pe numele de Iisus și că se bucurau de simpatia străinilor albi, veniți de peste mări. Ei promiteau tuturor raiul pe pământ, în care fiecare să se bucure în mod egal de bunurile necesare vieții. Norodul îi urma încrezător, armatele lor înaintau victorios spre nord, după ce declaraseră capitala lor vechea metropolă de sud, Nanjing.

Cixi era convinsă că acești „changmao” (plete lungi)² trebuiau potoliți cât mai degrabă, pentru a reface ordinea strămoșească și a readuce țării pe ogoare, la munca câmpului, aducătoare de bogăție pentru vistieria țării. Ea nu a ezitat să propună personalități destoinice și ferme din rândul funcționarilor han în vederea organizării campaniei decisive împotriva lor.

Ce știa ea despre Anglia, Franța și America, despre modul lor de viață, felul lor de a gândi? Nimic. Din rapoartele funcționarilor care intraseră în contact cu reprezentanții și cu neguțatorii acestora aflase niște lucruri greu de ac-

ceptat. Comportarea lor contravenea etichetei, protocolului și uzanțelor statornicite la curtea imperială de secole, era jignitoare și leza demnitatea marelui imperiu Qing. Până la sosirea acestor străini, guvernării puterii centrale aveau contacte doar cu etniile și populațiile vecine Chinei. Ele își trimiteau periodic solii cu daruri, pentru a-l onora pe Fiul Cerului, iar acesta, la rândul său, le oferea daruri bogate, pentru a da expresie bunăvoinței sale de a-i accepta. Niciodată uzanțele de protocol nu fuseseră încălcate, niciodată vreuna dintre ele nu-și revenidicase un tratament de egal la egal, niciodată supremația imperiului chinez față de acești străini nu intrase în discuție. Curtea imperială chineză nu concepea alt gen de relații cu nici un yiren (străin), indiferent de unde venea el.

Cixi nu avea de unde să știe că la mijlocul secolului XIX Imperiul englez era în plină expansiune și că guvernării de la Londra și reprezentanții lor numiți ad-hoc, de obicei, din rândul unor oameni de afaceri veroși și brutali, erau hotărâți ca prin orice mijloace să cucerească imensa piață a Chinei.

Ea nu și-a dat seama că se aflau față în față două civilizații, reprezentanții a două lumi cu nivel diferit de dezvoltare, nepregătiți să admită un mod de gândire, de comportament altul decât al său propriu. Începând cu 1854, 12 ani după semnarea tratatului de la Nanjing, Anglia a demarat noi acțiuni în vederea revizuirii acestuia, în scopul obținerii unor noi privilegii și facilități, menite să lărgescă breșa produsă în anul 1842 în politica porților închise a Imperiului chinez. Norii grei ai unor noi confruntări militare întunecau cerul Chinei, împiedicând-o pe Cixi să se bucure cu toată inima de ceremoniile fastuoase prilejuite de nașterea moștenitorului și de ridicarea ei în rang. De câte ori în viața ei ca împărăteasă-mamă evenimentele istorice nu i-au otrăvit bucuria de a-și fi sârbătorit ziua de naștere, de pildă? ■

(Va urma)

¹ Longti – corp de dragon. Cum dragonul simboliza puterea imperială, cu acest cuvânt se referea în mod protocolar la starea de sănătate a împăratului.

² Denumire disprețuitoare dată participanților la răzcoală, care purtau părul despletit și nu strâns în coadă, cum cerea legea.

Prima închisoare cu caracter corecțional pentru minori a fost înființată la Roma în 1716, prin grija Bisericii catolice și a Papalității. După acest debut promițător a trebuit să treacă aproape un secol pentru ca ideea separării delincvenților-copii de cei aflați la vârstă adultă să găsească adeziunea unor categorii sociale mai largi. La început, adepții înființării unor case de corecție vedeau în ele un mijloc de ameliorare nu numai a moravurilor, ci și un instrument de eradicare a situației mizere a unor categorii sociale defavorizate: copii abandonati, cerșetori, vagabonzi, orfani etc.

Ceremonie prezidată de Ludovic-Filip

Azilurile pentru copii și casele de corecție pentru minori au apărut pentru prima dată în număr mai mare în Lumea Nouă. Deși o casă de refugiu pentru copiii orfani a existat încă din 1740 la Savannah, în Georgia, în celelalte orașe americane instituții de acest gen au fost înființate doar între anii 1800-1830. Prima casă de corecție din New York și-a deschis porțile în 1825, peste trei ani intrând în funcțiune și cele de la Boston și Philadelphia. Scopul noilor instituții era acela de a feri copiii abandonati și pe cei orfani de a cădea în capcanele imorale ale vieții urbane.

Tavernele, sălile de jocuri, lumea interlopă, prostituatele constituiau acele tentații pe care minorii le întâlneau în calea lor, pericole în fața cărora se considera că nu aveau nici un mijloc de apărare, din lipsa unei educații adecvate, a îngrijirii și lămuririi din partea părinților sau a unor autorități competente.

În locul acestora casele de corecție ofereau ca alternativă un spirit cazon, disciplină strictă, aplicarea unor pedepse corporale în caz de insubordonare, laolaltă cu șanse sporite de contaminare și profesionalizare în delinvență, prin contactul cu recidiviști, de fapt reversul a ceea ce-și imaginau sufletele blajine și societățile filantropice, care le priveau în mod idealizat dinafară.

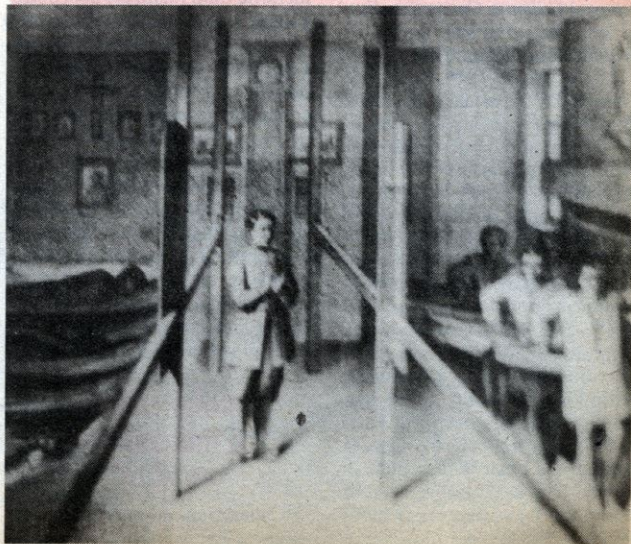
CASE DE CORECȚIE PENTRU MINORI ÎN VEACUL XIX

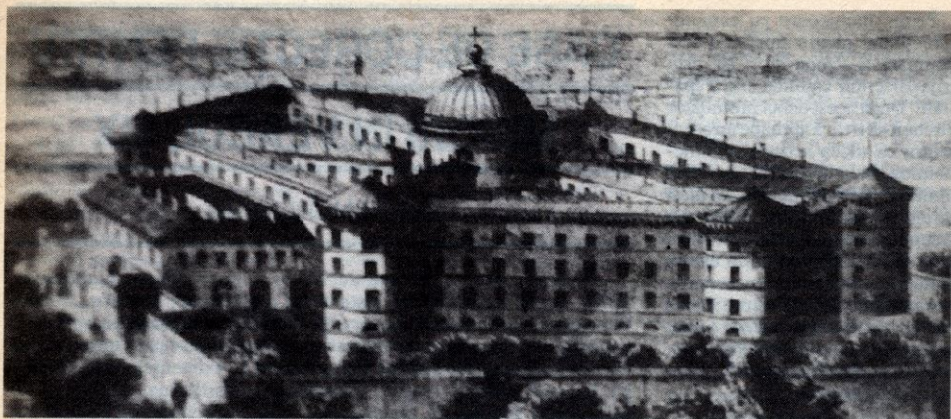
ALEXANDRU VĂRI

În cunoscuta sa lucrare *Surveiller et punir* (Paris, Gallimard, 1975), consacrată nașterii sistemului penitenciar modern, Michel Foucault includea casele de corecție (laolaltă cu închisorile, spitalele, ospiciile etc.) în acea rețea de instituții disciplinare prin intermediul cărora puterea s-a implicat mai profund în existențele individuale. Ea lua sub control trupul, conștiința, moralitatea, libertatea de mișcare și gândurile elementelor nonconformiste și rebele ale societății. În acest sens renunțarea la execuția capitală și tortură, specifice Vechiului Regim, în favoarea prezervării vieții delincvenților, cu scopul reeducării lor prin învățatură și muncă, în perioada de după Revoluția franceză, trebuie văzută drept un indiciu de schimbare structurală în societatea europeană, în ceea ce privește relațiile de putere din interiorul ei, relații ce făceau inutilă persoana regelui.

Ipozeza istoricului și filosofului francez este cu atât mai originală cu cât, până la el, apariția spațiului carceral al închisorii și casei de corecție era legată de ideile umanitare ale iluminismului european și de activitatea societăților filantropice din prima jumătate a sec. XIX. În contrast cu acest punct de vedere apologetic al iubirii față de semenii, Foucault și cercetările mai recente au scos în evidență faptul că în loc de a deveni instituții de reeducare și reintegrare a elementelor asociale, aceste stabilimente s-au dovedit a fi adevărate „școli de delinvență”, de însușire a arsenalului bogat al practicilor criminale.

Stingerea, în colonia penitenciară agricolă de la Mettray, lângă orașul Tours

„La petite Roquette“...

Europenii au urmărit cu interes evoluția caselor de corecție de peste Ocean, înființând în primele decenii ale secolului XIX instituții asemănătoare și în Lumea Veche. Cele din Anglia erau de două tipuri: *Reformatory Schools*, care îndeplineau rolul unor penitenciare corecționale pentru minori, și *Industrial Schools*, în cadrul cărora tinerii delincvenți învățau diferite meserii. Sistemul anglo-saxon a avut câștig de cauză și în Franța, unde au apărut de asemenea două tipuri diferite de case de corecție, așa-numitele *Colonies Penitenciaires* și *Colonies Correctionnelles*. În cele ce urmează dorim să prezentăm două dintre ele.

La 18 aprilie 1814, noul rege Ludovic XVIII, recent restaurat pe tronul Franței, promulga o ordonanță care stipula „crearea unor închisori corecționale pentru tinerii deținuți“. În toamna aceluiași an, printr-o nouă ordonanță, regele numea o comisie avându-l în frunte pe ducele de La Rochefoucauld-Liancourt, pentru a elabora un proiect de construire a unei case de corecție model. Comisia a ales ca loc de amplasament pentru noua clădire terenul vechii mănăstiri a ordinului ospitalier „de la Roquette“, situat la periferia Parisului. Lucrările, care trebuiau să demareze la 1 mai 1815, nu au mai fost începute datorită noii conjuncturi politice produse de reîntoarcerea împăratului Napo-

leon I de pe insula Elba. Cea de-a doua Restaurație a avut alte griji mai de seamă decât reglementarea unor chestiuni secundare, precum cea a înființării unor case de corecție.

A trebuit să treacă mai bine de un deceniu, pentru ca moartea regelui și insistența ducelui de La Rochefoucauld-Liancourt pe lângă noul suveran Carol X să-l determine pe acesta din urmă să așeze piatra de temelie a noului lăcaș. Nici acest rege n-a mai apucat să vadă noua construcție, lucrările fiind finalizate abia peste 11 ani.

Casa de corecție „La petite Roquette“ avea să-și deschidă porțile în 1836, cu ocazia unei ceremonii de inaugurare prezidate de „regele burghez“ Ludovic-Filip de Orléans. Având ca principiu arhitectural sistemul celular imaginat de Benjamin Franklin în 1790, la Philadelphia, clădirea se prezenta ca o fortăreață hexagonală, cu un turn masiv în centru, unit cu donjoanele situate la fiecare colț al hexagonului, printr-o rețea de aripi laterale.

**Victor Hugo:
„o mănăstire –
un stup“**

Capacitatea de cuprindere era de aproximativ 500-550 persoane,

vârsta celor internați fiind cuprinsă între 8 și 20 de ani. Celulele aveau o suprafață de 5 m², fiind aerisite printr-un sistem de ventilație. Sistemul de supraveghere se baza pe ideea panopticonului (a ochiului atotprezent), preluat de la filosoful utilitarist englez Jeremy Bentham.

Din turnul rotund din centru paznicilor li se deschidea o perspectivă largă asupra întregii clădiri. După cum mărturisea un contemporan, turnul era un loc de unde „vederea se întindea în chip de rază de-a lungul tuturor aripilor clădirii, privitorul călăuzindu-și ochii de-a lungul lor, cât și în ambele părți ale acestora“.

Programul zilnic al deținuților începea la ora 5 dimineața vara, la 6 și jumătate iarna, stingerea sunându-se la ora 9 seara, în ambele anotimpuri. Pe durata activităților zilnice, minorii închiși la „La petite Roquette“ erau constrânși la respectarea unui regim de silențiozitate, fiindu-le interzisă scoaterea unor sunete articulate, cu excepția unei pauze de o oră, în jurul prânzului, și a unui scurt repaus, după servirea mesei de seară. În rest mutismul era complet.

Se insista foarte mult pe separarea deținuților. Plimbările în curțile interioare se desfășurau cel mai adesea solitar, sub stricta supraveghere a unui paznic. Întâl-

nirile între cei închiși erau evitate pe cât posibil. H.A. Frégier, funcționar în biroul prefecturii departamentului Senei, propunea în 1838 o modalitate de soluționare originală a dificultăților provocate de nevoia scoaterii la plimbare în aer liber, la intervale regulate, a celor câtorva sute de deținuți.

„Ar fi ușor să se prevină întâlnirea dintre copiii de pe același coridor sau de pe același etaj – opina el – coborându-se cu un copil în curtea interioară, doar după ce supraveghetorul și copilul scos la plimbare anterior ar fi apucat să reintre în celula de unde ieșiseră mai înainte. Mai mult, adăuga Frégier, pe parcursul acestui traseu, ca măsură de precauție suplimentară, capul fiecărui copil ar putea fi acoperit cu un capșon... deghizare care n-ar afecta deloc imaginația respectivului, dacă i s-ar explica motivul în prealabil“.

Izolarea deținuților, evitarea prin orice mijloace a comunicării între ei acționau ca o necesitate imperioasă și cu ocazia orelor afectate educației. La „La petite Roquette“ educația deținuților a servit drept mijloc corecțional doar în primii trei ani de existență ai acestei instituții, metoda reeducării cedând pasul treptat în fața obiectivului simplei disciplinări a minorilor.

Pe parcursul primilor trei ani însă, când obiectivele educaționale au prevalat, pedagogia a trebuit și ea să se adapteze sistemului celular al clădirii. Pedagogul se plasa de obicei la capătul coridorului, având în fața ochilor, de ambele părți, ușile celulelor cu vizoarele deschise, comunicând cu elevii prin intermediul vocii, fără să apuce să-i vadă la față.

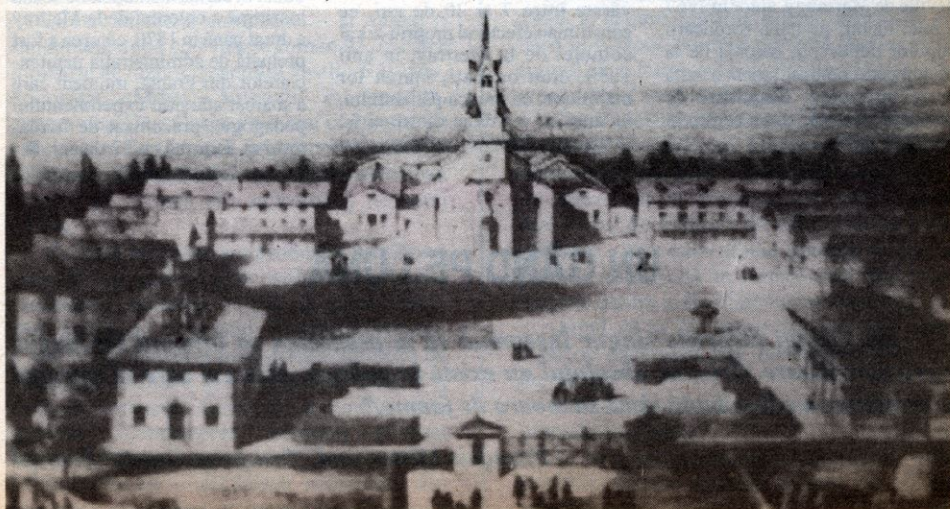
Solicitarea unor răspunsuri din partea elevilor închiși în celule se făcea prin strigarea numărului celulei respective. În 1874, cu ocazia unei vizite la „La petite Roquette“, Victor Hugo descria casa de corecție drept „o mănăstire, un stup: fiecare lucrător în celula sa, fiecare suflăt în alveola sa; un imens edificiu cu trei etaje, plin de vecini care nu s-au văzut niciodată. Un oraș alcătuit dintr-o mulțime de mici ființe solitare. Nimic altceva decât copii, copii care nu se cunosc între ei, care trăiesc timp de mai mulți ani laolaltă, fără să-și audă pașii sau sunetul vocii, separați fiind de un perete și un abis“. Sistemul izolării copiilor a avut însă și efecte pozitive. Cu ocazia unei epidemii de gripă, mare parte dintre cei aflați în acel moment la infirmerie au fost afectați de maladie, în timp ce printre cei izolați microbul n-a făcut ravagii.

În fanfara din trupa de pompieri

După impunerea regimului republican în Franța, în urma succesului revoluției din 1848, s-a procedat la o reformare a codului penal, care stabilea ca loc de detenție pentru minori coloniile penitenciare agricole. „La petite Roquette“ însă a mai supraviețuit timp de 15 ani, în ciuda stipulațiilor în acest sens ale legii din 5 august 1850. Vizita în 1865 a împărătesei Eugenia, soția lui Ludovic-Napoleon, la „La petite Roquette“ a constituit preludivul dispariției acestei instituții. Impresionată de condițiile grele de detenție din această casă de corecție, după ce a vizitat în timp record toate celulele ocupate de copiii închiși acolo, împărăteasa a numit o comisie care în același an a dispus închiderea instituției, hotărând transferarea graduală a ocupanților ei în noile colonii agricole.

Una dintre instituțiile model de acest gen era colonia penitenciară agricolă de la Mettray, în vecinătatea orașului Tours. Înființată în 1838 din inițiativa lui Auguste Demetz, consilier al unei curți de apel, pe un teren de 700 de hec-

... și Mettray, două modele de case de corecție

tare, pus la dispoziția sa de vicontele de Courteilles, instituția a beneficiat încă de la început de ajutor financiar din partea unor personalități influente, precum regele Ludovic-Filip de Orléans, prințul de Polignac, contele de La Fayette, Lamartine și Ledru-Rollin.

Puternic impresionat de vizita pe care a înțeles-o în 1837 la *Das Rauhe Haus* – așezământ de reeducare pentru minori, fondat de Joachim Heinrich Wichern, în apropiere de Hamburg –, Demetz a încercat, aproape concomitent, să introducă sistemul familial conceput de pedagogul german și în Franța. Diferența modului de aplicare francez față de cel german a constat în proporțiile proiectului. În timp ce copiii din așezământul lui Wichern erau împărțiți în patru familii, având în frunte un pedagog sau un ucenic calificat și un efectiv de 12 persoane, șefilor de familie revenindu-le misiunea organizării și supravegherii îndeplinirii de către copii a unor munci casnice și îndeletnicirii agricole, Demetz a prevăzut în proiectul său primirea la Mettray a 1 000 de copii organizați în 20 de familii, a câte 50 de persoane.

Copiii erau cazați după criterii de vârstă în căsuțe separate, fiind supravegheați de către un șef de familie și doi coloni. După Bonnevillle de Marsangy, autor în 1867 a unei lucrări pe tema reeducării copiilor delincvenți, colonia de la Mettray era compusă „dintr-o vastă curte interioară, despărțită de plantațiile din jur, cu un centru în formă de bazin.

De jur împrejur erau dispuse simetric, conform unui plan rectangular, 20 de mici căsuțe albe de aceeași înălțime, cu pereți de cărămidă, cu acoperișuri în două ape ieșite în afară, ca cele ale cabanelor elvețiene. În fundul curții, vizavi de poarta cu grilaj de la intrare, se înălța biserica, împodobită cu un turn elegant, ce domina locul, părand să adune împrejurii toate acoperișurile micului cătun“.

Cu începere din 1855 bisericii i s-a alipit o nouă construcție, „casa părintească“, destinată reeducării copiilor ce proveneau din clasele superioare ale societății: aristocrația și burghezia. Această separare a claselor în așezământul de la Mettray – de o parte, odraslele neascultătoare ale unor părinți de vază și, separat de ei, marea masă a delincvenților minori orfani sau cu părinți muncitori – reproducea la scară redusă ierarhia socială și strânsele bariere sociale dintre clase reactivitate în cadrul societății franceze de ideologia aristocratic-conservatoare a celui de-al doilea Imperiu.

Dacă tinerii nobili sau burghezi închiși temporar spre reeducare la Mettray erau, ce-i drept, închiși în celule, având însă posibilitatea de a corespunda zilnic cu familiile lor, de a primi vizite și de a ieși însoțiți la plimbare în împrejurimi, cei aproximativ 600-650 de copii, de vârstă între 7 și 20 de ani, ce constituiau efectivul propriu-zis al coloniei de la Mettray, în anii 1850, erau ocupați, marea lor majoritate, cu munca pământului, în timp ce o treime dintre ei își însușeau diferite meserii (cu

deosebire cea de fierar, rotar, tâmplar, croitor, curelar, cizmar etc.), cunoștințe ce erau folosite mai apoi pentru satisfacerea necesităților interne ale coloniei.

Ca metodă de reeducare, direcțiunea pune accentul pe distribuirea de recompense, mici cartioane roșii ce puteau fi folosite pentru răscumpărarea unor pedepse individuale sau utilizate, în chip de monedă, pentru procurarea „de la cantină a unor fructe, brânzeturi, produse de patiserie sau dulceturi“. O altă modalitate de recompensare a delincvenților era admiterea lor în cadrul fanfarei în trupa de pompieri a coloniei. În caz de incendii, satele din jur contau mult pe intervențiile rapide ale micilor pompieri.

Anul 1860, odată cu demisionarea din funcția de director a lui Auguste Demetz, fondatorul coloniei, a adus cu sine schimbări portante. Pe de o parte, fondurile coloniei s-au subțiat, donațiile devenind insuficiente, pe de altă parte, ca un straniu paradox, din agricolă colonia s-a transformat într-una maritimă, deși se afla la 200 kilometri depărtare de mare. În locul îndeletnicirilor agricole, al cultivării unor legume și învătării grădinaritului, copiii au fost constrânși să învețe meseria de marinar, făcând exerciții pe puntea și arborada unui vas, adus special în acest scop și amplasat pe uscat direct în curtea instituției. Perioada maritimă a coloniei de la Mettray a durat până în 1870, când ea a fost preluată de administrația penitenciarilor din Franța, moment care a marcat sfârșitul experimentului pedagogic, preconizat de fondatorul ei, în urmă cu 32 de ani. ■

UN GÂND PE LUNĂ

„Să câștigi alegerile singur înseamnă să te pregătești să înfrunți tot singur eșecurile viitoare. Oricum, absolutul nu există în politică. Aici, cel care se așteaptă să mănânce o pâine bună riscă să moară de foame.“

François Mitterrand, fost președinte al Franței

25 octombrie 1944. După grele lupte și jertfe omenești, armata română, în cooperare cu unități ale armatei roșii, a dezrobii și ultimul colț de țară, alungând inamicul dincolo de frontarii.

În amintirea biruinței de atunci, această zi a rămas drept Ziua Armatei Române, zi de cinstire a tuturor celor care, în anii aprigi ai războiului, s-au avântat în focul bătăliilor pentru apărarea și libertatea pământurilor strămoșești.

Cinstind memoria celor căzuți la datorie, omagiind faptele de arme ale veteranilor revista noastră a publicat și va publica mărturii din acei ani de grele încercări pentru țară și pentru continentul european.

Primim noi și noi corespondențe pe adresa acestei rubrici, de la veterani, de la urmașii lor

divizia «Tudor Vladimirescu» – activau pe lângă fiecare unitate militară, supervizate de organele și organizațiile P.C.R.

Spre deosebire de primirea călduroasă făcută de comandamentul Armatei I-a echipei E.C.P., cei doi ofițeri repartizați pe lângă comandamentul Armatei a IV-a – după o așteptare prelungită la eșalonul II – au fost primiți de către generalul Dăscălescu, care însă nu a fost de acord cu caracterul exclusiv politic al activității noilor veniți. Față de insistențele celor doi ofițeri susținute și de către colonelul Precup, în con-

tra -

POVESTESC VETERANII

sau de la cei care cercetează istoria eroică și tragică a anilor de război. Unele scrisori vin de foarte departe...

Astfel, dl. **SILVIU NEMȚEANU**, din *Montréal, Canada* ne scrie și el despre împrejurările în care generalul N. Dăscălescu (*Magazin istoric*, nr. 5/1995) a fost îndepărtat de la comanda Armatei a IV-a, în campania din Cehoslovacia.

„Către sfârșitul campaniei – și numai o săptămână după ce-i fusese înmănată de către ministrul de război, generalul Vasiliu-Rășcanu, decorația «Mihai Viteazul cu spade», generalului Dăscălescu i s-a luat comanda, pe care a exercitat-o apoi provizoriu generalul Stavrescu, comandantul unuia dintre cele două corpuri de armată din subordinea Armatei a IV-a.

Această înlocuire s-a produs în următorul context: în cadrul procesului de «democratizare a armatei» inițiat de către ministrul apărării, generalul Vasiliu-Rășcanu, a luat ființă în cadrul ministerului Direcția de Educație, Cultură și Propagandă (E.C.P.), nucleul viitoarei instituții a comisarilor politici. Conducerea acesteia a fost încredințată colonelului Victor Precup. Elementele ei – recrutate majoritar din rândurile prizonierilor întorși din Rusia cu

dicție cu comandantul Armatei a IV-a, generalul Dăscălescu s-a adresat telegrafic regelui Mihai solicitând șefului suprem al armatei române să decidă în conflictul de competență între legea și regulamentele militare care interzic politica în armată și dispoziția direcției E.C.P.

Singurul răspuns și imediat a fost înlăturarea generalului Dăscălescu de la comanda Armatei a IV-a!“

Din *La Varenne, Franța*, doamna **ANCA RICCI ȘTEFLEA**, fiica generalului Șteflea, ne trimite o copie după declarația colonelului Gh. Zamfirescu (*Magazin istoric*, nr. 10/1995) în procesul intentat generalului Ilie Șteflea, în 1945, și în care martorul releva „eforturile pe care le-a făcut domnul general Șteflea – în timpul cât a fost șeful Marelui Stat Major – de a economisi vieți omenești“.

Concluzia depoziției sale: „În tot timpul cât a fost la conducerea Marelui Stat Major, domnul general Șteflea s-a arătat preocupat în tot momentul de economisirea armatei când era vorba de Frontul de est și punea atâta stăruință – așa cum numai domnia sa știa să pună – ca să aibă în interior cât mai mari rezerve pentru a face față neprevăzutului.

Actul de la 23 august 1944 n-ar fi putut avea loc, dacă nu erau în interior cele 29 divizii de recruți“.

Mulțumim celor doi corespondenți pentru precizările trimise.

În numerele viitoare ale revistei, vom prezenta și alte scrisori primite pe adresa rubricii.

Veteranii – pagini de istorie

Sub egida Asociației Naționale a Veteranilor de Război din România, a apărut în seria *Veteranii pe drumul onoarei și jertfei* volumul *Spre cetățile de pe Nistru*.

În cele 576 pagini ale cărții – coordonate de general de corp de armată (r) *Vasile Bârboi*, general de brigadă (r) *Gheorghe Ioniță*, colonel dr. *Alexandru Dușu* – sunt reunite mărturii, documente, fotografii privind acțiunile armatei române în campania de eliberare a Basarabiei, nordului Bucovinei și Ținutului Herța dintre 22 iunie și 26 iulie 1941.

Preponderente sunt paginile de evocări datorate celor care au luat parte directă la lupte, veterani de toate gradele, de la subofițeri la generali.

Cuvântul înainte, semnat de Biroul Executiv al Asociației Naționale a Veteranilor de Război, prezintă condițiile în care, în iunie 1941, armata română s-a văzut obligată să treacă Prutul, pentru dezrobirea pământului românesc, ocupat prin ultimatum de către U.R.S.S. cu un an mai înainte, în iunie 1940. Tragică vară a lui 1940, când la 30 august, prin dictat fascist, și o parte din Transilvania a intrat în componența Ungariei horthyste.

„Pentru România – se menționează în *Cuvântul înainte* – era limpede că ziua de 22 iunie 1941 însemna începutul recuperării teritoriilor răpite. Ea se afla, ca atare, în legitimă apărare, iar acțiunea din mijlocul verii anului 1941 era justificată de argumente istorice indiscutabile”.

Dl. general de corp de armată (r) **MARIN DRAGNEA**, președintele Asociației Naționale a Veteranilor de Război (vezi și *Magazin istoric*, nr. 10/1995), semnează câteva *Gânduri peste timp*. Către un veteran de război, din care reținem: „Îmi exprim gratitudinea, inimos veteran de război, pentru că ai dus o viață de om adevărat, dragostea de Țară și Credința în Dumnezeu fiind pentru tine țelul suprem al vieții ostășești. Atât cât vei mai viețui, ai obligația sfântă de a prețui memoria camarazilor căzuți pe câmpul de luptă, care dorm somnul de veci în glia străbună, în pământul străin sau în adâncul apelor, unii fără mormânt și cruce de căpătâi.

Mă descopăr în fața ta, viteaz invalid de război, pentru exemplul tău de demnitate și de

sacrificiu dovedite în încheștarea cu dușmanii Țării...

Îți prețuiesc, curajoasă văduvă de război, suferințele și lacrimile ale tale și ale orfanilor de război, în așteptarea zadarnică a întoarcerii de pe front a eroului care ți-a fost soț sau tată.

Fii binecuvântat, brav cetățean al României, cu înaltul titlu de *veteran de război*, suflet în sufletul neamului românesc!”

Mărturiile veteranilor reunite în volume, participanți la luptele pentru dezrobirea Cernăuților, din masivul Cornești și la Țiganca, în cele de la Chișinău, Soroca sau Cetatea Albă, pe uscat, în aer și pe apă, sunt completate de un variat material ilustrativ: grafice, scheme, hărți, tabele, fotografii, toate conturând tabloul celor 35 zile de înfruntări.

Este un volum binevenit, necesar, oferind cititorilor – pentru prima dată, după mai bine de patru decenii de interdicție – pagini de adevărată și eroică istorie.

În aceeași serie, au mai apărut culegerile de mărturii *Avânt peste Carpați* (23 august - 25 octombrie 1944) și *De la Carei în Podișul Boemiei* (octombrie 1944 - mai 1945). Apariția tardivă a volumului de față se explică prin imposibilitatea ca istoria campaniei din est să fi putut fi evocată obiectiv în anii regimului comunist. Acum cititorul are la dispoziție o suită amplă de mărturii ale veteranilor asupra prezenței dramatice și grave a țării noastre în furtunile celui de al doilea război mondial.

PRIM MINISTRU ROMÂN
(1910-1912)

(Biverb: 5, 4)

R
T

R P

Gheorghe BRAȘOVEANU

FEMEI ROMANE

ÎMPĂRĂTEASĂ (FLAVIA MAXIMA)				DIFICIL		ÎMPĂRĂTEASĂ (DRUSILLA IULIA AUGUSTA)		FATA PESCARULUI
SOTIA LUI IULIUS CAESAR		RĂURI		PĂSĂRI RAPITOARE				
ACESTA		DÂNSELE				VENEI		
		MAL				ÎMPĂRĂTEASA (ANNA)		
			TREI ÎMPĂ- RĂTESE ROMANE					
			ÎMPĂRĂTEASA (GALLA AELIA)					
MERG CU CAPRA					UNU ȘI UNAI			ÎMPĂRĂTEASA (VALERIA)
DIMINUTIV					ÎMPĂRĂTEASA (MINOR IULIA)			
PANER								
				BOLD			PATA DE PE UNGHIE	
				SOARELE EGIPTULUI				
	LIMITA							
	ARTICOL SCURT							
		NUME SPANIOL						
SODA!								
FIU (Fam.)				PLĂTIT ÎN GRÂNE				
DUMNEATA								
		ACUZATĂ DE DOPAJ						
		CU REFERIRE LA POPOR						
PUSE PE CAL				ÎNTRU MUNȚI		TRENA... MIRESEI (!!)		
SOTIA LUI NERO (CLAUDIA)							CETĂTEAN ROMÂN!	
NUMERAL			ION NEGATIV					
LESBIA, PROTOTIPUL DESFRAULUI						IESIREA DIN ROMÂN!		

Radu STOIANOV

DIALOG CU CITITORII

„Nu mai pot renunța la abonament...”

29 ani de existență ai revistei noastre – 29 ani din viața cititorilor noștri. Ce au însemnat acești ani? Ne-o spune această scrisoare.

Dragii mei prieteni,

Fie-mi iertat familiarismul, dar nu pot să nu vă consider așa și veți vedea de ce.

Aveam 29 de ani când a apărut primul număr al revistei ce-mi va deveni, împreună cu redactorii și colaboratorii, cea mai iubită, constant iubită, revistă de istorie.

Acum, după 29 ani de la apariție (gheci câți ani împlinesc?) datorită abonamentului care l-am înnoit trimestrial, am reușit să am, la ora actuală, colecția completă.

Vă iubesc și vă stimez cu atât mai mult, cu cât atât înainte, când din diferite motive nu se putea spune tot adevărul istoric, cât și acum, când se poate spune adevărul (dar paradoxal, multe reviste nu-l spun), revista **Magazin istoric** s-a străduit și se străduiește (sper cât mai constant și fără exagerări de nici un fel) să spună adevărul adevărat, fără de care istoria nu mai e istorie.

Am muncit 29 de ani în mină, ca maistru minier, și după o zi de muncă grea, nu o dată îmi găseam odihnă, citindu-vă. Nu știu precis dacă în comuna Crișcior mai are cineva colecția completă, dar abonamente constante știu că nu mai sunt.

Trei luni aș mai plăti abonamentul cu vechiul tarif, dar pe urmă va fi foarte scump. Cu pensia noastră abia mai facem față acestor scumpiri, dar vă dați seama că acum nu mai pot renunța la abonament. Citirea revistei mi-a devenit prea necesară pentru a putea renunța la ea. A devenit, dacă pot spune așa, nu drog, dar drag. Nu voi renunța la abonament.

Vă mulțumesc pentru hrana sufletească ce mi-o dăruieți lună de lună.

Vă doresc întregii redacții multă sănătate, curaj de a spune adevărul care de multe ori nu ne place tuturor. Dorim articole adevărate și despre perioada 1964-1989, cu bune și rele.

Vă mulțumesc pentru toate.

MIHEȚ MIRCEA, Crișcior, str. Carierei, nr. 2, jud. Hunedoara

VĂLENII DE MUNTE – SECOLUL XXI

Sub deviza Integrarea în NATO – Integrarea europeană, la Vălenii de Munte, în 8 august a.c., a avut loc Forumul Politici de dezvoltare a orașelor mici și mijlocii. Centrul de dezvoltare locală, secolul XXI, Vălenii de Munte, organizat de Fundația „România – Generația următoare”, primăria Vălenii de Munte, Prefectura județului Prahova, Ministerul afacerilor externe și Ministerul comerțului.

Au participat primari ai localităților prahovene, oameni de afaceri, ambasadori și reprezentanți comerciali ai României în țări ale Comunității Europene, ambasadorul Austriei la București, delegați ai unor fundații și instituții neguvernamentale, manageri, ziariști etc.

Au fost abordate probleme privind realizarea proiectului-pilot Centrul pentru dezvoltare locală, secolul XXI, Vălenii de Munte, cu sprijinul Programului PHARE, precum și alte teme legate de dezvoltarea localităților mici și mijlocii în perspectiva secolului viitor.

Redacția **Magazin istoric** a fost reprezentată de dl. Ioan Lăcustă.

SIMPOZION

În ziua de 7 iulie a.c., s-a desfășurat, în Capitală, primul simpozion al Comisiei pentru Păstrarea Monumentelor Evreiești din România, în cadrul căruia au prezentat intervenții acad. Nicolae Cajal, președintele Federației Comunităților Evreiești din România, D-na Voica Pușcașu, director al Departamentului Monumentelor Istorice din Ministerul Culturii, Victor Bărlădeanu, Radu Bogdan, dr. Hary Kuler, arh. Mircea Moldovan, dr. Tereza Mózes, arh. Paul Niedermayer, Amelia Pavel, Leon Sărățeanu, Eva Tuțui, arh. Ludovic David, prof. arh. dr. Tiberiu Benedek.

În cadrul simpozionului au fost dezbătute principalele probleme privind salvarea patrimoniului artistic și arhitectonic evreiesc din România: vechi sinagogi, pietre tombale, tapiserii, obiecte de cult etc.

RADIO BRATISLAVA ȘI BRNO: ORA ARMATEI ROMÂNE

DL. MIRCEA PIETREANU, din Pitești, studiind documente aflate în Arhiva Ministerului Apărării Naționale, ne scrie despre un episod mai

puțin cunoscut din cronică legăturilor româno-ceshlovaec.

După cum se știe, pentru eliberarea Cehiei și Slovaciei, armata română a plătit un greu tribut de jertfe (**Magazin istoric**, nr. 11/1991, 5/1995).

În semn de cinstire, când la 26 iunie 1945 a fost redeschis postul de radio Bratislava, acesta a programat încă în prima zi, la ora 21.00, emisiunea intitulată Ora armatei române, în cadrul căreia au fost transmise cântecele populare românești. Au vorbit generalul Constantin Vasiliu-Rășcanu, ministrul de război, prof. Petre Constantinescu-Iași, ministrul propagandei naționale, și generalul Marcus, subsecretar de stat, reprezentant al armatei cehoslovace.

Emisiunea a fost retransmisă și de postul de radio Brno.

ANUL MORȚII

DL. ing. VICTOR LIVEZEANU, din București, ne întreabă dacă este corectă afirmația din nr. 7, iulie, 1996 al revistei noastre, p. 18, cum că „Ion Mihalache a sfârșit în martie 1963 în temnița de la Râmnicu Sărat”, deoarece în Micul dicționar enciclopedic (ediția 1972) a întâlnit menționat că

DIALOG CU CITITORII

fostul fruntaș țărănist „a fost eliberat în 1954”.

Corectă este informația din revistă. Ion Mihalache a fost arestat în 14 iulie 1947 și a fost deținut la Sighet. În 1953 i s-a solicitat o declarație de negare a activității sale anterioare și de adăneare la politica regimului comunist. A refuzat și, după o perioadă de detenție în București, în 1955 a fost transferat în temnița de la Râmnicu Sărat, unde a și murit, în noaptea de 5/6 martie 1963.

Informații suplimentare în volumul Ion Mihalache în fața istoriei, editat de d-nii Ion Diaconescu și Gabriel Tepelea, București, 1994.

CĂRȚI VECHI

DI. NICOLAE PÂRVA, din Timișoara, str. Mircea cel Bătrân, nr. 71, dorește să cumpere – după cum ne scrie – cărți vechi, tipărite înainte de 1948, la Editura Ciurcu, din Brașov, în special cele din „Colecția poporului”.

Cititorii care au astfel de cărți disponibile pot lua legătura cu corespondentul nostru la adresa mai sus menționată.

DIN MEHEDINȚI

DI. MITE MĂNEANU, din Drobeta-Turnu Severin, ne trimite două publicații al căror redactor-șef este: Porțile de Fier (anul I, nr. 2/1996), revistă a Societății Naționale de Științe Istorice din România, filiala Mehedinți și Coșuștea (anul II, nr. 1/1996), revistă științifică și culturală, publicată sub egida Fundației și Muzeului memorial „Gh. Ionescu-Sișești” (director Florin Dragolici).

În paginile celor două publicații, articole și note de istorie locală, folclor, recenzii etc.

MITROPOLITUL MANGRA

Pr. prof. dr. GHEORGHE LIȚIU, din Oradea, ne trimite un exemplar din studiul d-sale Un mare nedreptățit-mitropolitul Vasile Mangra al Ardealului, publicat în cotidianul Crișana, din 16 ianuarie 1996.

La capătul unei documentate pledoarii, concluzia studiului este: „Vasile Mangra trebuie reabilitat și de autoritatea bisericească, după ce istoriografia românească l-a reabilitat, pomenind contribuția lui la lupta pentru libertatea poporului român, pentru unitatea lui, pe care n-a ajuns s-o vadă cu ochii”.

SIMPOZION RADU ROSETTI

DI. MIHAI CIOBOTARU, directorul Bibliotecii municipale „Radu Rosetti”, din Onești, ne scrie despre simpozionul Radu Rosetti, personalitate complexă în galeria scriitorilor moldoveni, organizat de Biblioteca din Onești la 12 februarie a.c., la împlinirea a 70 ani de la moartea celui ce a scris, între altele, Pentru ce s-au răsculat țărani și Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova, ambele apărute în 1907.

Au prezentat comunicări: Mihai Ciobotaru, Maria Chiper, Gh. Izășescu, Niculina Cosma, Livia Munteanu, Tasica Popovici, Angela Ardeleanu, Olimpia Popovici.

S-a făcut, cu acest prilej, propunerea de a se înființa, la Onești, Fundația Culturală „Radu Rosetti”.

MAGAZIN FILATELIC

DI. ing. VALERIU AVRAMESCU, din Constanța, ne trimite numerele 1 (13) și 2 (14), din anul doi de apariție, ale revistei Magazin filatelic, editată de Asociația filateliștilor „Tomis” din acest oraș.

Colectivul de redacție al acestui „Buletin de informare, documentare și studii de filatellie, cartofile, numismatică și maximafilie” este următorul: Simion Tavitian – redactor șef, Ioan Munteanu – financiar, Viorel Lipovan, Valeriu Avramescu, Bogdan Matei, Marinel Chiriac, Gheorghe Moldovan, Constantin Frangopol, Pavel Belu.

În primul număr din acest an al Magazinului, și două articole pe teme de istorie: Cuza Vodă și Unirea în filatellie, de Nicolae Răgan, și Circulația monetară pe teritoriul României din antichitate până în secolul XIV, de Gheorghe Moldovan.

CERERI ȘI OFERTE

AUGUSTIN METEȘAN, bd. Alex. Obreja, nr. 40, bl. R8, ap. 67, București, oferă colecția 1968-1989.

RINEL SÂMFIROIU, bd. Decebal, bl. 15, ap. 68, Deva, oferă: nr. 3/1968; 7/1978; 8/1984; 2/1987; 5/1989; 3/1991.

SEVASTIAN SILVIAN, str. Pietății, nr. 24, Hipodrom, bl. C3, ap. 41, Brăila, oferă: nr. 7-9/1967; 4/1972; 6, 8, 10, 11/1981; 5/1988.

CALIN NAVODARU, str. Luca-fărului, nr. 6, bl. A2, sc. A, ap. 16, Râmnicu Vâlcea, oferă colecția 1967-1973.

IULIAN PĂRVĂNEȘCU, str. Amara-diei, nr. 9A, Craiova, oferă colecția 1967-1989.

EUGENIU NICOLESCU, str. Petre Păun, nr. 5, bl. 69D, sc. II, ap. 57, București, oferă colecția 1967-1992.

CONSTANTIN TUTILA, str. Pajurei, nr. 18, sc. A, ap. 12, București, oferă colecția 1967-1989.

VASILE COSTEA, str. N. Bălcescu, bl. II, ap. 19, Târnăveni, solicită: nr. 1/1990; 7/1994.

FLORIN SATRAN, str. 9 Mai, bl. 16, sc. A, ap. 14, Codlea, jud. Brașov, oferă numere disparate din 1972-1991.

IMPORTANT!

Începând cu data de 1 iulie 1996, adresa redacției Magazin istoric este: Piața Valter Măărăcineanu, nr. 1-3 (intrarea lângă Cișmigiu vizavi de magazinul „Adam”). Accesul în redacție se mai poate face și prin Intrarea Victor Eftimiu, fostă Dr. Marcovici, nr. 2, etaj III, camerele 281, 285 și 287 (la ambele intrări există ascensoare). Apelurile telefonice se primesc la 615.09.91.

CONTENTS (Romanian History) C.I. Brătianu The Study of History as a State Reason • N. Bănescu An Unpublished History of the Byzantine Empire • Imre Nagy in Romania • D. Dăianu Finances in the Process of Modernizing Romania • A. Pop The Communists pervade the Royal Army (II) • I. Lăcustă In Bucharest, 50 Years Ago • A. Duțu, F. Dobre General Ath. Trincu's Tragedy • A. Săvulescu General Ioan Dragalina (1860-1916) • C. Kirîțescu Unknown Moments from the Past of the National Bank (XV) • R.R. Florescu Recollections of a Diplomat (II) • Five Years with Dimitrie Sturdza • P. Binder Marcu Cercel, a Pretender to the Throne (XVIIth Century) • D.A. Lăzărescu A French Traveller in the Romanian Principalities

SOMMAIRE (Histoire roumaine) C.I. Brătianu L'étude sur l'histoire, raison d'état • N. Bănescu Une histoire inédite de l'Empire Byzantin • Imre Nagy en Roumanie • D. Dăianu Le rôle des finances dans la modernisation de la Roumanie • A. Pop Les communistes dans l'armée royale (II) • I. Lăcustă A Bucarest, il y a 50 ans • A. Duțu, F. Dobre Le drame du général Ath. Trincu • A. Săvulescu Le général Ioan Dragalina (1860-1916) • C. Kirîțescu Pages inconnues du passé de la Banque Nationale (XV) • R.R. Florescu Un diplomate à Washington (II) • Cinq ans avec Dimitrie Sturdza • P. Binder Marcu Cercel, un prétendant au trône (XVIIe s.) • D.A. Lăzărescu Un voyageur français dans les Principautés roumaines

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) К. И. Брătianу Исследование истории, государственный резон • Н. Бănescу Неизвестная история Византийской Империи • Имре Надь в Румынии • Д. Дăianу Роль финансов в модернизации Румынии • А. Поп Вход РКП в королевскую армию (II) • И. Лăкуcтă В Бухаресте, 50 лет назад • А. Дуцу, Ф. Добре Драма генерала Ат. Тринку • А. Сăvulescu Генерал Иоан Драгалина (1860-1916) • К. Кирицеску Национальный Банк. Страницы прошлого (XV) • Р. Р. Флореску Дипломат в Вашингтоне (II) • Пять лет вместе с Дмитрием Стурдзой • П. Биндер Марку Черчел претендует на престол (XVII в.) • Д. А. Лăzărescu Французский путешественник в Румынские Княжества

INHALT (Rumänische Geschichte) C.I. Brătianu Das Geschichtsstudium als Staatsräson • N. Bănescu Eine unbekannte Geschichte des Byzantinischen Reiches • Imre Nagy in Rumänien • D. Dăianu Die Rolle des Finanzwesens in Rumäniens Modernisierung • A. Pop Die Kommunistische Partei in die königliche Armee (II) • I. Lăcustă In Bukarest, vor 50 Jahre • A. Duțu, F. Dobre General Ath. Trincu und sein Drama • A. Săvulescu General Ioan Dragalina (1860-1916) • C. Kirîțescu Die Geschichte der Nationalbank und ihre unbekannte Seiten (XV) • R.R. Florescu Diplomat in Washington (II) • Fünf Jahre mit Dimitrie Sturdza • P. Binder Marcu Cercel, ein Tronbewerber (XVII Jhrdt) • D.A. Lăzărescu Ein französischer Reisende in die Rumänischen Fürstentümer

SUMARIO (Historia romana) C. I. Brătianu El estudio de la historia, una razón de Estado • N. Bănescu Una historia inédita del Imperio bizantino • Imre Nagy en Rumania • D. Dăianu El papel de las Finanzas en la modernización de Rumania • A. Pop El Partido Comunista Rumano penetra en el Ejército Real (II) • I. Lăcustă En Bucarest, hace 50 años • A. Duțu, F. Dobre El drama del general Ath. Trincu • A. Săvulescu El general Ioan Dragalina (1860-1916) • C. Kirîțescu Páginas desconocidas del pasado del Banco Nacional (XV) • R.R. Florescu Un diplomático en Washington (II) • Cinco años con Dimitrie Sturdza • P. Binder Marcu Cercel, un candidato al trono (s. XVII) • D.A. Lăzărescu Un viajero francés por los Principados rumanos

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali de la orașe și de la sate; difuzare redacție, Constantin Mușat, telefon: 615.09.91

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX 0040-1-222.64.07 sau 222.64.39

telex: 11995 – Piața Presei Libere, nr. 1,

Sector 1, București, România

Abonamentul pe un an – 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. – Imprimeria „Coresi” – București

Comandă de stat
ISBN 0541-881X

Lei 1 400

СКОРПИОН

СТРЕЛЕЦ

КОЗЕРОГ

ВОДОЛЕЙ

